AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 250.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

• Zihni Anadol'un 60. Sanat Yılı
• Namus Bekçileri • Medya ve Kültür
• Bir Kapitalist Terör OlarakTrafik • Çağdaş İlkellik: İşkence
• 1997'de Tiyatro • İkinci Yeni'den Toplumcu Şiire
•Sara M. Stinus ile Söyleşi

YIL: 8 SAYI: 89 MART'98

Zihni Anadol
60. Sanat Yılı

İÇİNDEKİLER

GÜLSEN TUNCER Dağ Yürür — **1**

3 Zihni T.Anadol'a Çok Sesli Merhabalar **GÜNGÖR GENÇAY**

OZAN VELİ (Şiir) Durmayın — **5**

6 Namus Bekçileri **AFŞAR TİMUÇİN**

GÉRARD DE NERVAL (Şiir) Siyasi — **8**

9 Bir Kapitalist Terör Olarak Trafik **TEVFİK TAŞ**

CEMAL SOREL (Şiir) Gül Gezdirdim — **11**

12 Medya ve Kültür **DEMİRTAŞ CEYHUN**

KEMAL ÖZER İkinci Yeni'den Toplumcu Şiire — **17**

19 Çağdaş İlkellik: İşkence **ADNAN ÖZYALÇINER**

HÜSEYİN TOPÇUGİL (Şiir) Kalem — **24**

25 İnsanileşme Sürecinde Kadın-Erkek Sorunu (II) **BERRİN TAŞ**

ÖZCAN ÖZMAN Kadife Perdenin Arkası — **27**

31 Aydınlık (Şiir) **UĞUR YILDIRIM**

RUŞEN HAKKI (Şiir) Masalcı Topal Karınca — **32**

34 Amatör Tiyatrolar **YILMAZ ONAY**

MEHMET ESATOĞLU Ne Umduk Ne Bulduk — **36**

39 İslam Dünyasında Şiir Geleneği:II **GÜLNİHAL KÜKEN**

İSMET ALICI (Şiir) Zaman Saracak Yaraları — **42**

43 Kaysın Kuliev **ANIL MERİÇELLİ**

ALİ AKSÜT (Şiir) Gölge Düşmesin Gündoğumlarına **44**

45 Sanatsal Yaratmada (Romanda) Otosansür **ÖNER YAĞCI**

ENGİN AYÇA Birleşik Kaplar — **49**

51 Günler/Kitaplar/Dergiler **RUŞEN HAKKI**

Y.MAHMUT D.GÖSTEREN Geçen Yıl Alkışladıklarımız **53**

55 Orhan Pamuk Bir Tırşıkçıdır **MEHMET ŞEKEROĞLU**

TÜRKAN SÖNMEZ (Şiir) Sessiz Bekleyiş — **56**

57 Truva Atında İlk Akşam **ZİHNİ ANADOL**

CENGİZ BEKTAŞ (Şiir) Basma — **59**

60 Söyleşi **HÜSEYİN DUYGU**

S. KARAYAKUPOĞLU (Şiir) Acele Etme — **61**

62 Yıldız Güncesi **CENGİZ GÜNDOĞDU**

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur.

Sahibi
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Yazıişleri Sorumlu
Yönetmeni
YILMAZ ELMAS

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHİM KARAKAŞ
Kapak Resmi
Gülseren Südur/Metamerfoz
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım **Bir-Yay**

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel:(0212) 513 93 99 Fax: (0212) 511 79 94

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 50 milyon TL. Arka kapak (iç) 40 milyon TL. İç sayfalar 30 milyon TL. Kutu ilan (5x5) cm. 10 milyon TL.

Abone olmak için.
Yurtiçi 2.500.000 TL. Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul 6002323-6- T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy İstanbul 1137 38678
Yurtdışı:(150 D.M.) T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy-İstanbul 11 37 30 100 317 9305-(84 Dolar) Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul 6101756 6 veya 666 043 no.lu posta çeki hesabına para yatırmanız, durumu İnsancıl'a bildirmeniz yeterlidir

Dağ Yürür *

Gülsen TUNCER

Çoğu kez açık etmesek de, zaman zaman yılgınlık ve karamsarlık bizi tutsak alır.

Bir gazete haberi, bir televizyon görüntüsü, bir fotoğraf, günlük yaşantımızda yakaladığımız bir çarpık duruş, bir beklenmedik kaypaklığın gölgesi, bir ihanetin yanık kokusu içimizi taşırır. Bizi yılgınlaştırır.

"İşte hiçbir şeyin değiştiği yok."

- "Bugün belâ dünden daha katmerli."

- "Bir ben mi kaldım rüzgarın önünü kesecek."

- "Herşey ne çabuk unutuluyor. İyisiyle, kötüsüyle herşey unutuluyor mu ne?"

- "Uyanmasız kış uykusunda dondu kaldı mı herşey?"

- "Emekçi sınıfına inanca tamam da, ama bu hareketsizlik, bu kıpırtısızlık neyin nesi?"

- "Yoksa tuz çürüdü mü?"

Evet inancımız ve bilgilerimiz ne kadar sağlam ve pek olsa da kimimiz bir an, kimimiz uzun süreli bezginlik duygusuyla kendimizi yıpratıp bu soruları sorup dururuz.

Çünkü yaşadıklarımız hep cana tak ettirir ölçüde can acıtıcıdır. Oysa karamsarlığa hiç ama hiç kapılmadan umudu sürdürmek, umudu diri tutmak gereklidir. Umudu yaşatmak boş bir avuntu yahut bir yanılgının peşine takılmak değildir.

Kurtulunca yılgınlığın karabasanından, umut capcanlı orda işte duruyor görürüz.

Değişen birşeyler vardır, hem de gerçek değişiklik, devinimdir yaşanan iyiye, doğruya, güzele, makbul olana doğru emeğin ibresinde.

Hani geceleri gökyüzünde yıldızlar çakılı, hareketsiz gibi görünür gözümüze.

"İşte bin yıllık gök. Öyle başımızın üstünde durup duruyor."

Oysa kozmosun o akılalmaz, o olağanüstü devinimi benzeri çok büyük bir devinimdir yaşananları, yaşadıklarımızı sarıpsarmalayan. Çok büyük bir devinim. Hem de gümbür gümbür bir akıştır bu.

Bunu görmek, bunu duyumsamak için örnek bir yaşantının tarihinde, örnek bir yaşantının coğrafyasında yürümeli, iz sürmeliyiz.

Ve işte o zaman göreceğiz ki -bugün bilim de ispatlıyor- dağlar gerçekten yürümekte. Çöl kumları okyanusların canlılarına besin taşıyor rüzgarlarla. İnanılması güç şeyler doğada yaşanıp sürüyor. Bu gidişin rotası hep ileriye doğru. Geriye dönüş yok.

Biz işe namuslu bir emekçi yaşantısında iz sürerek başlamalıyız. İşte o zaman göreceğiz ki kapıları ejderhalar beklese de umut gene içeriye girmenin yolunu ne yapar ne eder bulur. Bu kesindir.

Yakınımızda, kısacık tarihimiz içinde, bir sanat ve düşün emekçisinin anıt yaşamını okursak ne çok ipuçları vardır umudun hep diri tutulması adına. Okumayı bilene, sezgisini keskin tutana.

İşte sadelik içinde yaşanılan ama aynı zamanda müthiş sarsıcı olaylarla dolu örnek bir yaşantı.

- Evkaf imaretinde küçücük bir yetim ki ninesi saçlarını iplik makasıyla kırkar.

- Sünneti fakir fukara çocuklarıyla yapılır.

Tenekeci Bohorun çırağı bir delikanlı.

İşte bu delikanlı daha yirmili yaşlarda Kul Yunus gibi gerçeğin sırrına erip, boynunda zincir, zindanlarda, sürgünlerde, yoksulluklar, türlü yoksunluklarla çile çekerken;

"Rahatım çok şükür
Yanında olmuşluğumdan
(Fevkalâde memnunum senin asrında)
Senin safında zincire vuruluşumdan"

diye bir emek savunucusuna "Reşat Fuat Baranere" şiirler yazmışsa, bu imaret yetimi yetişkinlik çağında Kara Afrikaya "Lumumba"ya özgürlük şarkıları söylüyorsa, Zola'nın kahramanı "Jerves"i kendine dost saydıysa, bin türlü acının çarkından geçip ezilmedi, hele hiç yılmadıysa ve emekçi sınıfının bir üyesi olmanın onurunu hep taşıdıysa, yalnız has devrimci özelliği bitmez delikanlılığı- sürdürüp yaşıyorsa hep ön safta dimdik; işte umudun varlığına dair sahici ipuçlarını bulduk demektir.

Evet dostlar işte dağlar yürümüştür. Yürümektedir. O zaman demek ki yılgınlığa hayır. Sabah olacaktır. İzi-

ni sürdüğümüz bu yaşantı gücün ve direncin somutlaşmış halidir.

"Truva Atında İlk Akşam" - "Ağlama Duvarı" - "Kırmızı Gül ve Kasket" - "Aydınlığa Omuz Verenler" "Can Pazarı Yolcuları" - dergilerde gazetelerde yazılar, şiirler. 60 yıl. 60 yılın taçlandırdığı onurlu bir sanat, düşün yaşamı.

1918'de başlayan yaşam serüveni bugün 1998'de gene başeğmeden sürmekte.

Ve yaşam içinde duruşuyla -"Sakın unutmayın dağ yürür dostlar"- demektedir.

Bize bu gerçeği yaşantısıyla gösteren ve umudu hep diri tutmamızı öğreten Sayın Zihni Anadol'a saygılarımı ve şükran duygularımı sunuyorum.

Son söz -"Neden Söz Etmedik" şiiri -Zihni bey beni bağışlasın- şöyle bitmeli;

- Dostlar sevinsin, düşmanlar üzülsün.
Daha çok uzun yıllar var yaşanacak
Ve gelince o gün ki daha çok var
Bizim ölümüz onların dirilerini gömer.
Bu kesindir böyle bilinsin.

** Bek-Sav 60 yıl kutlama günü konuşması*

İNSANCIL

3. İZMİR TÜYAP KİTAP FUARI'NDA

14 MART - 22 MART 1988

Zihni T. Anadol'a Çok Sesli Merhabalar

Güngör GENÇAY

Mapusane çeşmesi
Yandan akıyor yandan
Mapusluk bir şey değil
Ayrılık var bir yandan

Edirne'den Ardahan'a kadar kaç tane mapusane varsa, bu ülke halkının aydınlanması yolunda mücadele eden insanlarla yüzleşmiştir hepsi.

Zihni T. Anadol'da o yüzleşen insanlardan biridir.

Ben sekiz yaşındayken, o komünizm propagandası yapmaktan tutuklanıp mapusaneye gönderilmiş. O günden bugüne hayatı mücadeleler içinde süren Zihni T. Anadol'a 25 Ocak 1998 günü 60. sanat yılı nedeniyle "Bilim Eğitim Estetik Kültür Sanat Araştırmaları Vakfı" (BEKSAV) da bir kutlama töreni yapıldı.

Şiirlerinden bölümler okuyan ve etkinliğini yöneten Suna Aras, Zihni T. Anadol'u tanıtarak programı başlattı.

Kimdir Zihni T. Anadol

Faşizmin yerli ortaklarının aydın avına çıkması, savaşın getirdiği kötü koşullarla erken bilinçlenen Zihni T. Anadol'u mücadelenin içine attı.

1942 yılında komünizm propagandası yapmaktan altı ay hüküm giydi.

1944'de TKP üyesi ve yönetici olmak savıyla Suat Derviş, Reşat Fuat Baraner, Hasan İzzettin Dinamo, Zeki Baştımar, Sabahattin Selimoğlu, Dr. Hayik Açıkgöz, Ressam Jak İhmalyan, kimyager Kirkor Sarrafyan, Davit Nae, Av. Münir Belen'in de dahil olduğu toplam 65 kişiyle birlikte tutuklandı. Aldığı 3.5 yıl hapis cezasını Zonguldak, Safranbolu, Ankara Merkez, Ankara Askeri cezaevlerinde yatarak tamamladı. Daha sonra, 3.5 yıl da er olarak askerlik yaptı.

Askerlik bitiminden sonra, İstanbul'da Yusuf Ahıskalı'yla birlikte "Yeni Ses" dergisini çıkardı. Bu dergide çıkan yazı ve şiirlerinden ötürü ağır cezada yargılandı.

1953 yılında yaptığı sendikal mücadeleden ötürü, illegal faaliyette bulunduğu savıyla 13 ay Sultanahmet cezaevinde yattı.

1957'de Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın başkanı bulunduğu "Vatan Partisi"nde yöneticilik yaptığı için, yönetimde bulunan diğer arkadaşlarıyla birlikte yeniden tutuklanarak yine Sultanahmet'te 22 ay hapis yattı.

1975'de "Emekçi Partisi"nin yöneticisi olması nedeniyle 15 arkadaşıyla birlikte, on yıl askeri mahkemede yargılandı.

Halen çeşitli yayın organlarında yazı ve şiirleri yayınlanan ve aktif katılımıyla mücadelesini sürdüren Anadol, Pen ve İnsan Hakları Derneği üyesi olup, 1996 yılında Edebiyatçılar Derneği tarafından, altın madalyayla ödüllendirilmiştir. Yazarlar Sendikası Onur Kurulu Başkanlığı'nı da sürdüren Anadol'un "Truva Atında İlk Akşam, Kırmızı Gül ve Kasket, Ağlama Duvarı, Aydınlığa Omuz Verenler, Can Pazarı Yolcuları" adlı kitapları olup, ayrıca Zehra Kosova'nın anılarını da kitaplaştırmıştır.

Yaşam öyküsünün ardından Şair Mehrizat, Mehmet Başaran'ın Zihni Anadol hakkında yazdığı: "Zihni Anadol'un Anıları ya da Tarihi En İyi Zindanlar Bilir" adlı yazısını okudu. Daha sonra konuşmalar başladı.

Kimler, Neler Dedi

Balaban: Ben buraya sizleri görmeye geldim. Önce Zihni Anadol'u görmeye geldim. Yıllar önce, ben beni bulmadan önce; Şair Baba'mı görmeden ve bulmadan önce, sanat adına içeriye düştüğüm yıllarda, resim yaparken, yazı yazarken Zihni Anadol'un da adını duyuyordum.

Yıllar yılı Zihni'nin adını duydukça, Zihni'yi şu suçtan ötürü, ya da suçsuzluktan ötürü alıp götürenleri gözlerimin önüne getiriyordum. Jandarmalar önüne katmış, ya da Zihni ortada, birisi önde birisi arkada "yürü ulan vatan haini" dediklerini görüyordum. Çünkü bana da öyle diyorlardı.

Sağa dön dayak, sola dön dayak...

Ne derlerse desinler, biz ışık tutuyoruz arkadaşlar ışık. Duyduk duymadık demeyin. Elimizdeki kalem, elimizdeki fırça öyle bir suret yapıyor ki, bu suretlerin içinden aşk fışkırıyor, ışık fışkırıyor.

Afşar Timuçin: Birçok şey değişti. Bir şeyler savruldu. Bazen en önde görünenler gerilere kaydılar. Bazen gerilerde olanlar, daha gerilere düştüler. Bu arada hiç değişmeyenler oldu. Kendilerini geliştirmekle birlikte, çizgisini dosdoğrü sürdürenler oldu. Bunların başında Zihni Anadol gelir. Hep başımızda kalsın.

Cengiz Gündoğdu: Zihni Anadol'a bakıyorum... gözlerine... yüz çizgilerine. Orda Zihni Anadol'u 60. sanat yılına götüren insan sevgisini... sömürüsüz dünya inancını... direnci... umudu görüyorum.

Tatsızlıkların yaşandığı bu dünyada umutlu olabilir miyiz?

Evet.

Bu toplantıyı, 20 yıl önce, 10 yıl önce yapamazdık. Ama bugün burda, insan sevgisini... sömürüsüz dünya inancını... direnişi... umudu simgeleyen sevgideğer Anadol için toplandık.

Anadol burda. Sizler burdasınız. Bu, bir birikimin sonucudur. Milimetrik mücadelenin sonucudur.

Yapamadıklarımızı yapmaya başladığımız an, umudun ışığı görünmüştür.

Yarın mutlaka güzel olacak. Yarın mutlaka, kimsenin kimseyi sömürmediği, insanın esenlikle yaşadığı özgür bir dünya kurulacak.

Aslında biz bugün burda yarını kutluyoruz. Çünkü, Anadol dünün üstünde yükselen... bugünü yarında yaşayan bir insandır.

Anadol yarındır.

Biz de burada yarın için toplandık.

Orhan İyiler: Nerede okuduğumu, kim tarafından söylendiğini şimdi hatırlamıyorum. 80/85 yaşlarında sanırım İsveç ya da İsviçreli bir komünist "Hâlâ nasıl direniyorsunuz?" sorusuna unutamadığım şu yanıtı veriyor: "Ben direnişi yazarlardan öğrendim. Romancılardan, ozanlardan öğrendim. Onlar çok inatçı insanlardır. İnandıkları şeyleri, yaşamlarının sonuna kadar götürürler."

İşte böyle bir insanın 60. sanat yılını kutluyoruz...

Örgütler dağılmak durumunda kaldıklarında, yazar mücadeleyi tek başına götürme zorunluluğunu hisseden insandır. 60. sanat yılını kutladığımız Zihni Anadol, işte bunlardan biridir.

Sevgili Zihni Anadol'u nasıl tanıdığımı şimdi tam olarak hatırlamıyorum. Ama 1983 yıllarında "Barış Davası"nın sıkıyönetim ve faşist generallerin askeri mahkemelerinde sürdüğü sırada koridorda Zihni Anadol'la yaptığımız bir konuşmayı çok iyi hatırlıyorum.

Yoldaşlar, ne dolarlara muhtacız, ne dövizlere muhtacız. Ne şuna, ne buna. Ama yazarlara muhtacız. Muhtacı olduğumuz yazarlardan birinin 60. sanat yılını kutlamaktan onur duyuyorum.

Lütfi Kaleli: 1918, insanlığa büyük yıkımlar getiren bir "dünya savaşı"nın sonu muydu? İşte aynı yıl Devrek'te, dar gelirli ailelerden birinin Zihni Turgay adlı çocuğu doğuyor.

Devrek 'orta'ları, İstanbul Haydarpaşa Liseleri...

Kızınca "dumdum"lu ve "oğlum"lu konuşan Anadol dostu ben, yüzyüze, 1989'ların "Truva Atının İlk Akşam"larından birkaç yıl önce tanımıştım.

Vakarlı Mamo ve Köşker İmam adlı kitaplarımın isim babası olan Anadol'u, ben de ikinci babam olarak bildim.

Söyleşiler, İstanbul içi ve dışı imza günleri, dost cenazeleri ve aynı gün bol "kadeh"li anışlar...

Zihni Ağabey dediğimiz sevgili Anadol'un ideolog-ya örgüsünde teorik ve felsefi derinliklerden çok, inanç gücü veren, yürekleten, örnekleyen pratik insan yaşamalarına ilişkin anlatılar yaygındır. Toplantılarda, bu nedenle ön sıraları seçer...

Yobazların yozluğuna olduğu kadar, yazarların yazbozluğuna da kızar; yaz kış sırtlayıp çağırıldığı yerlere taşıdığı kitaplarını alsınlar almasınlar, kimi "kuş"lara "kış" demesini bilir. Sevdiklerini diliyle dövüp beyniyle sever ama sözü kesildiğinde de hiç dinlemez, yaren sopasını hemen gösterir...

"Onurumdan, karımdan ve bir de zindanların tadı damağımda kalan bulgur çorbasından başka şeye aşık olmadım" diyor; emeğe, emekçiye, toplumcu gerçekçiliğe çizgisi ve notu kırık olmamış insanlara sevgisini, bağlılığını hiçbir yerde saklamıyor... Onu üzen şey, yetmişinden sonra alınmış midesi değil, "densiz"ler ve "midesiz"lerdir diyor.

Zuhal Tekkanat'ın Zihni Anadol'un "Nazım Hikmet'in Gerçek Yaşamı" adlı kitap üzerine yazdığı eleştiriyi okumasından sonra: **İsmet Kemal Karadayı** mizah öğeleri de kullanak yazdığı portreyi okudu. **Yılmaz Elmas**, Samsun'dan tanıdığı **Kadır Ulusoy**'la birlikte İstanbul'a geldiklerinde, **Seyfettin Gündoğdu**'nun "sizi

bir komünistle tanıştırayım" dediği Anadol'la ilk karşılaşmalarını anlattı.

Gülsen Tuncer, Mehrizat, Gülsüm Cengiz, Firuzan Toprak yaptıkları konuşmalarla etkinliği zenginleştirirken İzmit Narlıbahçe Belediyesi Başkan Vekili Ertuğrul Kazancı da içtenlikli bir konuşmayla İzmit'in emek kokan havasını ve Ruşen Hakkı ile daha nice dost selamlarını estirdi.

Berrin Taş, İsmet Alıcı, Hüseyin Topçugil, Muzaffer Dizman ve Tekin Gönenç de Zihni T. Anadol'a birer şiir armağan ettiler.

Engin Ayça'nın kameraya aldığı toplantı salonu, insan sıcağıyla dolup taşıyordu. Bu arada gelen Ömer Nida'nın faks mesajı, sıcak bir rüzgar daha estirdi.

Hasan Karayol, kutlamayı, gür sesiyle söylediği türkülerle süslerken, Zihni Anadol, Refika Bezirci'nin verdiği çiçeklerde, Azım Bezirci'nin kokusunu duyduğunu söylüyordu.

Coşku ve sımsıcak bir hava içinde gerçekleştirilen kutlamayı, yazar ve sanatçılardan Yusuf Ziya Bahadınlı, Gülnihal Küken, Cafer Yıldırım, Emin Karaca, Muazzez Menemencioğlu, İjlal Yapar ve Raşit Kara izlediler.

Evde ve cepte telefon defterlerinin kullanılamadığı, anıların yazılamadığı, anıların aleyhte birer belge olarak kullanıldığı dönemleri yaşamış Anadol.

Kırmızı, ateş, yangın ve daha birçok sözcüğün suç sayıldığı, devrimci sanatçıların kitaplarının satılamadığı, Nazım kitabı bulundurmanın suç sayıldığı dönemleri yaşamış. Onun için kitaplarının ilk basım tarihi 1990 yılına yakın duruyor.

Ben Zihni Anadol'u düşünceleri ve ürünleriyle kültür ve ideoloji dünyamıza yağan bir yağmur olarak tanımlıyorum. Onun yağdığı yağmurlardan bizler doğduk. O yağmur yağdıkça, emek ve sosyalizm yolunda mücadele verecek, kavga üstlenecek daha nice gençler doğacak.

Nice yıllara, nice yağmurlara Zihni Anadol.

Şiirseverler için

Afşar TİMUÇİN

Böyle Söylenmeli

Bizim Türkümüz

Fiat: 350.000 TL.

BİR-YAY Gazete Bayilerinde

DURMAYIN

Ve biz dağ kokusu tanışıklı gülüşler
denizleri gördükte ne oldu?
kirletilmiş mavileri
dalgaları afaroz şehirleri
    şehirleri tanıdıkta ne oldu?
nedir değişen
    zulmün burçlarında
kaç kırbacın rengine kan verdik
kaç gömüt sessizliğinde
    yudular bizi
heeyyy!
dağ kokulu çocuklar
alınları güneşin sarısında
bahar gülüşlerim benim
    durmayın
durmayın
gökyüzünün yaldızını emerken karanlıklar
durmayın
bu zulüm sizi dağlara sürer
bu saltanat
bu çirkef
bu arsız ölümler
durmayın
    kabınızı taşıran ay zamanında
        bir soluk zemheri
            bir soluk tanyeri
Ve kılıç ağzı öperek büyüyen çocuklar
                durmayın!

II.
sevdalımla öpüştüm
bir aysız geceydi şehir
dağ kokuları düşmüşte umarıma
    gözlerinin gülüşlerini
    kovaladım sokaklarda
ben o eski sükunet
ben o bir atımlık gökkuşağı.

Ozan VELİ

Namus Bekçileri

Afşar TİMUÇİN

Namus işini çokça diline dolayanların, özellikle onun bunun namusunu korumak adına kahramanca görünümler ortaya koyanların pek de namuslu kimseler olmadığını siz de benim gibi çok görmüşsünüzdür. "Namuslu aydın" sözünün dillerden düşmediği şu ortamda aydınca hergeleliklerin beklenilenden çok olması size neyi düşündürüyor? İnsanların ilkelere uymak konusunda pek tutarlı olmadığı, herkesin adım başı yalan söylediği birinin dün yaptığının tam tersini bugün yapabildiği bir garip ortamda yaşarken en çok duyduğumuz sözcüklerden birinin "namus" olması sizi şaşırtmıyor mu? Bu kargaşada namus konusu belden aşağı ilişkilere indirgenmiş durumdadır. Kimseyi ilgilendirmemesi gereken özel durumlar "namus" çerçevesi içinde hepimizi çokça ilgilendiriyor. Bakıyorsunuz, bir siyasetçi bay ya da bayan, biraz yetkili bir yerde bulunmanın rahatlığıyla namus korumacılığını ulusal düzeyde kurumlaştırmak için kollarını sıvıyor. Şu insanlığa bakın, bakın da gözleriniz yaşarsın! Uçkur korumacılığının semt, mahalle, kasaba, kent düzeyinden ülke düzeyine çıkarılması size hiçbir şey söylemiyor mu? Küçücük kızların namusunu böyle kendini bilen ablalar ve abiler korumazsa kim koruyacak, o zaman kim deveyi hamuduyla yutabilecek?

Bir insanın cinsel organının durumunu namus ölçütü olarak alan anlayış bir namussuzluğun değilse bile tam anlamında bir geriliğin anlatımıdır. Katolik dünyası nasıl kafayı günaha taktıysa bizim toplumumuzun insanı da kafayı cinsel organa takmıştır. Erkekler cinsel organlarının büyüklüğüyle, küçüklüğüyle, kalınlığıyla, inceliğiyle uğraşır dururlar ve tüm hırt şakaları bu konu üzerinde dönüp dolaşır. Bu toplumun erkekleri, nelerine güvenerek bilinmez, dünyanın en esaslı erkekleri olmakla övünürler. Ölçütleri çok sayıda boşalımda bulunma gücüdür. Erkekliğin ikide bir boşalmakla pek ilgisi olmadığı konusunda kimse kimseyi uyarmadığı için bu yalan sürer gider. Bu arada erkek kesimi ve kadın kesimi cinselliğin ne olduğunu bilmediklerinden ikide bir erken boşalmadan yakınırlar. Kadıncağız, televizyon kanallarından birinde, ezile büzele sorar uzman hanıma: Kocam hemen yarım dakikada... Uzman hanım kızara bozara bir şeyler anlatmaya çalışır: Yüzyüze olsalar daha rahat anlatacak. Demek ister ki bu iş sizin sandığınız gibi iki cinsel organın buluşmasıyla olup bitecek bir iş değildir. Önce sevmeyi öğrenin, sonra sevişmeyi öğrenirsiniz...

"Sevgi" sözü onun bunun ağzında sakız olmuş da olsa kimsenin kimseyi candan gönülden sevmediği, bu arada gerçek anlamda sevişmenin sapıklık sayıldığı bir ortamda aşk cinsellikdışı bir sarhoşluktan başka bir şey olmayacaktır. Sırf karısına kötülük etmiş olmamak için onunla cinsel ilişkide bulunmaktan kaçınan adamın fıkrasını bilirsiniz. O zaman aşkın sonu umut kırıklığı olacaktır, cinsel birliktelik de erken boşalmanın ta kendisi olacaktır. Yatakta zafer kazanılmaz, dostluk kazanılır. Bunu buranın insanına nasıl anlatacaksınız! Türk aydını gavur filmlerinin açık saçık sahnelerinde iki cinsin birbirlerine alabildiğine sarıldığını ve her yerini öpmecesine bütünleştiğini görünce şaşırır ve bunu bir ahlak bozukluğu göstergesi olarak değerlendirir. Dünyanın her yerinde o ahlak bozukluğu sanılan şeyden çok büyük dostluklar, eşsiz güvenler, en küçük bir utanç payı taşımayan yakınlıklar ve gerektiğinde nurtopu gibi çocuklar doğar.

Kadınlarımızın başında bir kızlık sorunu vardır. "Bin kocadan arta kalan bakire"yi yoklarlar, bakarlar ki kızoğlan kızdır. Yaşa kızım, derler ona, sen kendini aferin iyi korumuşsun. Ne yaparsan yap *en değerli hazineni* erkek denilen o doymaza kaptırma. Her haltı yiyip bakire kalmak dile kolay bir iştir, tehlikelidir de, öyle ya bir sıçrarsın çekirge örneği bir şeyler oluverir, elin adamı kurnazsa şöyle yapar böyle yapar o işi bitiriverir. Hele "evlenmek vaadi" denilen şeyi ustaca yapmışsa. Evlilik dışında kızlığını yitirmiş kadının değeri hiç düzeyindedir. Bir gün bıyıkları kulağında *yetkili* bir tip, bir kuşku üzerine, küçücük bir kızı "kızlık yoklaması" için hekime yollayabilir. Hekim de eldivenini takıp yallah deyince içeri dalar ve kızcağızın bütün duygularını zedeler, düşlerini allak bullak eder, kendine güvenini yokeder, taşıdığı insan saygısını giderir. Ne o, beyimiz

toplum adına ya da hatta insanlık adına kızlık yoklaması yapıyor. Hekim kızı getirenlere defolun başımdan diyebilse bir insanın ruhsal açıdan yokedilmesi girişimini önlemiş olacaktır. Bakarlar ki kızcağız kızlığını yitirmiştir, o zaman yapılacak şey namus temizlemektir. Çünkü o cinsel organında ortaya çıkan bu değişimle yalnız kendi namusunu değil başta babası ve anası olmak üzere bütün bir ailenin ya da sülalenin hatta mahallenin namusunu kirletmiştir. Kızcağız, ne yapsın, ilk namus temizliği girişimini kendisi yapar ve nasıl oluyorsa *evlenmek vaadiyle tecavüze uğradığını* bildirir.

Evet, bu ülke garip bir ülkedir, bu ülkede hırsızın, rüşvetçinin, dolandırıcının, görevini kötüye kullananın bile namusu kirlenmezken zavallı bir kız çocuğunun namusu kirleniverir. Ancak bu kirlenme her nedense hep toplumun alt kesimlerinde sözkonusudur, üst kesimlerde böyle bir kirlenmeye hiç raslanılmaz. Demek ki oralarda böyle kötü şeyler olmuyor, ne güzel. Her neyse, bu ülkede gene de her kesimin insanı namus konusunda duyarlıdır, bu duyarlılık sınıflarüstü bir özellik gösterir. Buna göre namus denilen şey insanın bacakları arasındadır: kadın iki bacağı arasında bir mücevher gezdirir. O mücheveri gezdirirken pahalı bir koca bulabilmek için he türlü oyunu oynamaya hazır olan kızların ya da kadınların sayısı hiç de az değildir, ama onlar bu gibi davranışlarıyla namuslarını kirletmiş olmazlar. Zaten kirlenen namus önünde sonunda temizlenecektir, ya bir cinayetle ya da nikah masasında. Kısacası, kızların ya da kadınların en uygun koşullarda kendilerine evlilik yolunu açmaları, bunu başlarına kötü bir iş getirmeden yapmaları, başlarına bir iş geldiğinde de karşı tarafı nikah dairesine götürebilecek gücü taşımaları beklenir. Karşı taraf nikah dairesine kendi isteğiyle tıpış tıpış gitmezse birileri çıkar onu tereyağından kıl çeker gibi götürüverir oraya. Örneğin kızın ağabeyi, eski sevgilisi ya da lise arkadaşları ne güne duruyor!

Bir kadın bir erkeğe tutulup onunla sonuna kadar birlikte olmuşsa namus elden gitmiştir. O kadın, ah o kadın kendi namusunu kirletmekle kalmamış, bütün bir insanlığa karşı suç işlemiştir. Bu durum herkesi ilgilendirir. Semtin sünnetçisi, berberi, kasabı, bakkalı hatta sütçüsü kendi bakış açıları çerçevesinde konuyu ele alıp tartışırlar. Namusu kirlenmiş olan kızcağızın yakınları namus temizleme işini savsaklasalar bile öbürleri sorunun unutulmaması için ellerinden geleni yaparlar. Namus temizlemenin belki de en güzel biçimi namus kirleteni ve hatta namusu kirleneni ortadan kaldırmaktır. Pekiyi, namus kirleten dişliyse ne olacak? O zaman ondan korkmak gerekmez mi? Gerekir. O durumda kızı belki de bir başkasına, bir garibe nikahlayarak bir başka namus temizleme yöntemini etkin kılmak doğru olacaktır. Bir başkasında aklı kalarak bir başkasına giden nice insan vardır, bunlar bir ömür boyu mutsuzluğa mahkum edilmiş insanlardır.

Kirlenen namusu koruma işi biraz külfetli olduğundan namusların kirlenmemesi için önlemler almak en iyisidir. Bu yüzden sağda solda amatör namus koruyuculuğu görevi yapan kişiler vardır. Gerçekte bu ülkede her kişi bir namus koruyusudur, açık olmasa bile örtülü bir namus koruyucusudur. Namus koruyucu ya da namus koruyucusu kişiler namus kirletmeye eğilimli erkeklerin kokusunu alırlar ve onları eyleme geçmeden bastırıverirler. Böylece gücül durumdaki bir namus kirletme eğilimi doğma fırsatı elde edemeden boğulmuş olur. Namus koruyanlar bu bastırma işini nasıl gerçekleştirirler? Kızı bir köşeye çekip uyarmak, oğlanı görünmez bir ortamda marizlemek, kızın ağabeyinin kulağına kar suyu kaçırmak gibi yolları denemek gerekecektir. Namus koruyucusuna yakından bakın, o zavallının insan olmak adına koruyabileceği hiçbir şeyinin olmadığını görürsünüz. Hiçbir dayanağı yoktur, son bir umutla namus koruyuculuğuna sıvanmıştır. Böylece belki onu da adam yerine koyanlar olacaktır.

Geçenlerde en iyisinden bir namus bekçisine rastladım. Bir kızlar topluluğunun namusunu bir namus kirleticiye karşı koruyordu. Sana ne be kardeşim, koca koca kızlar, ki tuttukları zaman bizim yaşımızdaki adamların suyunu çıkarırlar, kendilerini koruyamıyorlar da senin koruyucu gücünü mü gereksiniyorlar? Böyle dedim. Demez olaydım. "Ben korumazsam, sen korumazsan, biz korumazsak..." diye üstüme saldırmaya kalktı. Anlatamadım ona bir kadının kendi namusunu koruyabilecek güçte olduğunu. Namusun cinsel eğilimlerle ya da cinsel edimlerle değil, doğrudan doğruya onları da belirleyen bilinçliliklerle belirgin olduğunu da anlatamadım. Namuslu adamın yapacağı tek iş başkasının yaşamına karışmamaktır, bunu da anlatamadım. Anlatamadığımı görünce, anlatamayacağımı da anlayınca bıraktım. Zaten bu adam bir tane olsa alır başımıza taç ederiz. Bunun gibi her mahallede elli tane var.

Namuslu adam her şeyden önce başkasının yaşamını başkasına bırakmak tutarlılığını gösteren adamdır. Birileri yakınıyorlardı: falanca apartmanda adamın biri donla dolaşıyormuş, donla dolaştığı da perdeler açık olduğu için rahatça görülüyormuş. Görüş açısının uygunluğu nedeniyle o adamın donla dolaştığını ilkin benim görmem gerekirdi. Hiç görmedim. Görüş açıları

yarıdan yarıya kapalı olanlar bile adamın hangi renk don giydiğini çok iyi biliyorlar. "Sizin gözünüz adamın kıçında ne arıyor?" dedim. Bozuldular. Onlar yalnız o zavallı adamın donla dolaştığını biliyor olsalar haydi neyse! Adamın kızı kimlerle kırıştırıyor, onu da biliyorlardır. Kızın ilk kocası şimdi kiminle yaşıyor, onu da. İnsanoğlu bilmemesi gereken şeyleri bilmekte pek usta. Bilmesi gereken şeyleri sorduğunuzda da tam bir kaşarlanmışlık içinde omuz silkip geçiyor.

Namus demek insanın kendini küçültmemekte gösterdiği tutarlılık demektir. Ancak onurlu insan böyle bir tutarlılığa ulaşmış olabilir. Onurlu insan, değerleri olan insandır. İnsanlığın tarihten bu yana değer diye belleği şeyleri alaya alan ve o değerlerin gösterdiği yolun tam tersi yönde kürek çeken insan namussuz insandır. Namuslu insan her şeyden önce kendisine ve kendisiyle birlikte başkalarına gösterdiği saygıyla seçilir. Küçücük bir kızın ırzına geçenin mi namusu kirlenmiştir ya da o küçücük kızın mı? Namus denilen şey öyle nikahla mikahla temizlenir bir kumaş da değildir. Namusu temizleyecek tek temizleyici vicdan azabıdır. Yaptığınız kötülüklerden acı çekmiyorsanız ister nikah yapın ister yapmayın namusunuz kirlenmiş kalacaktır. Namus koruyucusu, çocuk yaşta hacıağalara satılan küçücük kızların namusunu değil de iyi kötü dünyanın altına şaplak atmış koca koca kızların namusunu koruyor. Bunda bir iş olmasın?

Türk filmlerinde durmadan nikah kıyılır. Hiç evlenmemiş kadın oyuncular en az yüz kere nikah elbisesi giymişlerdir mahsusçuktan. Nikah tek amaç olarak konulur bu aile filmlerinde. İşin altında yatan belirleyici nedir? Çok zaman zengin bir koca bulup rahata ermektir. Bu mudur namus, bu mudur namusluluk? Geliri iyi bir adam bulup onu nikah dairesine götüren kadın namuslu kadın mıdır? Baylar, bırakın bu namus koruyuculuğunu. Hırsızlığın, dolandırıcılığın, rüşvetçiliğin, nüfuz ticaretinin kirletemediği namusu şu aşk ve sevda ilişkileri hiç mi hiç kirletemez. Siz beyninizin içini temiz tutun. Verginizi verin, yetim hakkı yemeyin, gerisi kolay. Ahlak değerlerimiz bilginin de ışığında gerçek ahlak değerleri olduğu gün insan birbirinin yaşamına bakıp heyecana gelmek alışkanlığını çoktan geride bırakmış olacak. Hele sözde değerler adına aşkı, sevgiyi, şunu bunu yoketmeye kalkanları hiç hoş görmeyelim. Edepsizlikte usta oldukları için haklı görünmeye çalışıyorlar. Hayır, onlar haklı değil, biz haklıyız. İnsan başkasının namusunu korumaya harcadığı çabayı kendi bilincini geliştirmeye harcasa ne iyi olur. Namusluluğun uçkur şorununa indirgendiği bir ortamda namusluların işi çok zor.

SİYASİ (1)

Dalmışım, Saint-Pelagie'de
Derin düşüncelere
Gözlerim kayıp gidiyor
Mapusluk zor!

Yeni yontulmuş duvarlar...
Çevresinde parmaklıklar...
Ne ot, ne bir tutam yosun
Görebilirsin.

Mekanı yaran güzel kuş,
Mapusdamı'nın dar ve loş
Ufkundan geçen, sen, tatlı
Meltem rüzgarı,

Uçarken, n'olur, bana da
Biraz ot getirin, ya da
Başı rüzgarlarda, oynak
Birkaç başak!

Bir güz yaprağı dolansın
Çevresinde ayağımın,
Alaca bulaca, yüz renkli
Çiçekler gibi,

Üzgün ruhum, dışarıda
Bir Tanrı ya da bir Doğa
Bulunduğunu bilsin
Teselli bulsun.

Esirgemeyin bu lütfu,
Bu bir anlık mutluluğu
Yeşil bir şey göreyim ben
Kış gelmeden!

Gérard de NERVAL
Türkçesi: Erdoğan ALKAN

(1) Nerval, imparatora komplo düzenlemek suçundan Saint-Pélagie Cezaevine atıldı ve bu şiiri hapisanedeyken yazdı (Ç.N.)

Bir Kapitalist Terör Olarak Trafik

Tevfik TAŞ

Ne güzel söylerdi Münir Nurettin Selçuk...

"Otomobil uçar gider"

Arap filmlerine Türk müziği döşemenin moda olduğu zamanlarda, Sadettin Kaynak'ın bir film müziği olarak bestelediği bu şarkı, bütün başka özellikleri bir yana, dinlendiği ortama, hüzünlü bir sevindiriklik duygusu yayardı.

Münir Nurettin Selçuk'un sesi, makinayla insan kaderi arasında bir ilişki kurmanın yanı sıra, geri kalmış bir ülkenin insanlarında, otomobil sevdası yaratmak ister gibidir.

Bugün de can kulağıyla dinlediğimizde bu şarkı bizi geçmişe götürür. Bir kuşağın yaşadığı, bir kuşağın anılardan dinlediği ve öğrendiği o yakın geçmişe.

Henüz bütün Türkiye'de otomobilin yaygın olmadığı, yalnızca, kimi kentlerin ecüşbücüş sokaklarında ve tektük denilecek seyreklikte görüldüğü zaman kesitine; kimi otomobil markalarının müthiş bir fiyaka olduğu; "anam de bana Kadillah alayım sana" yollu şakalaşmaların yapıldığı yıllara...

"Otomobil uçar gider / Gönlüm benden kaçar gider / Ben talihin peşindeyim / Talih benden kaçar gider."

Ancak büyü fazla sürmüyor.

Bir haber, bir görüntü sizi bugünün gerçeğine bakmaya zorluyor.

"Eyvah" dedirten o korkunç gerçek... Neler yok ki, bu gerçeğin içinde...

"Trafik canavarı, falan Kara Yolunda 20 can daha aldı

"Ulaştırma Bakanı, 'trafik kazalarının asıl sorumlusu insan unsurudur' dedi"

"Dün akşam saatlerinde bir otobüs, bir kamyona çarptı, 15 ölü, 28 yaralı var. Ölü sayısının artması bekleniyor...

"Emniyet Genel Müdürü, kazalara karşı etkili ceza önlemleri alınmasının planlandığını" söyledi.

"Trafik kurallarına uymayanlara uygulanan para cezası arttırılacaktır" dedi.

Haberler ağır, günler hız içinde sararıp giden bir acı.

Geçtiğimiz günlerde, bir kazada 48 insan yaşamını yitirdi, bunlardan 21'i Niğde Üniversitesinde okuyan gençlerdi.

Hiçbir ölüm, bir ötekinden daha değerli ya da daha değersiz değildir. Ama yirmibir genç insanın aynı anda, aynı ağır acıyla can vermesi, insanı daha derinden düşünmeye zorluyor. Kırksekiz can, kırksekiz umut, sayısız yetimlik ve yıkılış... Yirmibir genç yürek, yirmibir pırıl pırıl zihin, yirmibir ışık...

Kimse kimseye bir şey diyemedi.

Çünkü, ne otobüs şirketini suçlamak, ne kamyoncuyu suçlamak bir çare ve bir hesap sorma niteliği taşımıyor. Her şey Diyanet Başkanlığı'nın fetvası gibi, uçucu, hırıltılı. Diyanet'in fetvası, yollarda kırılan canlara kendince bir adres göstermekten başka işe yaramadı. Kimi "şehit ve cennete" kimi, "cehennemlik"

Ama ya bu dünya? Bu dünya yok.

Ben bu yazıyı yazarken, bu yazı bir yerde yayınlanıncaya kadar, siz bu yazıyı okuduğunuz sırada, sayısız kaza, sayısız ölüm ve sakat kalan yaşamlar Trafik Müdürlükleri kaynaklı haber bültenlerinde yer alacak ya da yer darlığı nedeniyle çöp sepetlerine atılacak.

Rakamlara, istatistiklere bakarak ne kadar otomobilimiz var, toplu taşıma araçlarıyla binek otolar arasındaki uçurumun derinliği nedir gibi sorular üzerinde durmayacağım. Bunlar, ilgili kurumlarda var. Var da ne oluyor?

Tanımlar üzerinde tartışmak istiyorum yalnızca.

"Trafik Canavarı" "Trafik Terörü" gibi tanımlar.

Bunları çok sık duyuyoruz, ama neredeyse bir şey anlatamaz hale geldiler. Alışkanlıklarımızın kör edici buğusu içinde dolaşıp duruyorlar.

Bütün yaşananların adını koyalım.

Bugünün dünyası için trafik, kapitalist bir terör biçimidir.

Emekçiler, halkın ezici çoğunluğu, bu sistem terörünün kurbanlarıdır.

Çünkü bugünün trafiği, kapitalist müsrifliğin, plansızlığın sonuçlarının bir parçasıdır. İnsanlık için bir hız,

bir kavuşma aracı olarak tasarlanmış, ancak, insanlığın ezici çoğunluğunu canından eden veya canından bezdiren bütün öteki kapitalist üretim birimleri gibi, kapitalist bir şiddete dönüşmüştür.

Ulaşım için güvenli, ülkemizin ekonomisine uygun pek çok yol, "komünizm tehlikesi" olduğu için yasaklanmış, emperyalistler, başta ülkemiz ve pek çok geri kalmış ülkeyi bir araba ve insan mezarlığına dönüştürmüştür...

Ne demek bütün bunlar?

Türkiye'de demiryollarının neden yaygınlaştırılmadığı, toplu taşımanın en güvenlikli, en rahat ve hızlı olduğu raylı metroların, tüp geçitlerin neden hiç olmadığı ya da nüfus oranının yarıdan azına bile cevap veremeyecek sınırlara haps olduğu araştırılırsa ne demek istediğim daha iyi anlaşılır:

Kara yollarında verilen rüşvet ve rantiyenin hesabını çıkarabilecek hiç kimse yoktur dersek, abartı olmaz.

Ama, başka bütün alanlarda, örneğin çetecilikte olduğu gibi, kara yollarında kaybettiğimiz her canlar, bu rüşvet oranının büyüyerek arttığının, en acı, en adi göstergesidir.

Her otomobilin gezici bir katile, milyonlarca kilometre uzunluktaki kara yollarının her metrekaresinin ise bir mezara dönüştüğü günümüz koşulları için, öteki bütün tanımlar bir nitelik açıklamaktan uzak ve hafif kalıyor.

Öyle bir hale geldik ki, yalnızca trafik kazalarını işleyin bir gazete çıksa yetmeyecek. Oysa, trafik kazalarında gerçekleşen ölümler, tekelci medyanın sayfalarında yer doldurma ihtiyacından öte bir anlam, ciddi bir haber değeri bile taşımıyor.

Her otomobil veya otobüs yalnızca, sürücüsünün ve içinde taşıdıklarının potansiyel katili değildir. Bir yerden bir yere gitmek isteyen herkesi, her an tehdit ediyor.

Buna "karşıdan karşıya geçerken ölüm" deniyor. "Bir yerden bir yere giderken ölüm" deniyor. Hiçbir yerden, hiçbir yere gidememek.

ZAMANIN VE BİLİNÇİN KATİLİ...

Sadece neden olduğu can kıyımından ötürü, kapitalist bir şiddet değil, aynı zamanda gündelik yaşam içinde, işçiler başta olmak üzere yaşamını çalışarak kazanan büyük çoğunluğa verdiği pek çok zarardan ötürü de böyle bir nitelemeyi hak ediyor.

Çevre ve hava kirliliğinden mi söz edeceğiz. Mutlaka, aburcubura zorlanmış bireylerin kent sokaklarında arabalarıyla dolaştıkları her anın hesabına bakmak zorundayız. Doğal kaynakların hoyratça kullanıldığını mı kanıtlayacağız aynı öge yine karşımıza çıkar.

Sade bu da değil.

Ulaşımdaki eşitsizlik, bir ulaşım biçiminin ötekini engeller hale gelmesi, bugün yaşamı yaratan çoğunluğun dinlenme, eğitim hakkına, kendilerini yeniden üretmek için kullanacakları zamanın büyük bir bölümüne el koyduğu için de kapitalist trafik bir terör biçimine dönüşmüştür.

Bir tatil sonrası ya da herhangi bir gün işinize giderken, balık istifi gibi yığıldığınız otobüsün penceresinden dışarıya bir de bu gözle bakın. Caddeye balık istifi gibi yığılmış otomobilleri göreceksiniz.

Onların içindeki insanları suçlamak yersiz. Onlara kızmak, köpürmek hiç çare değil. Bu bizi ne idüğü belirsiz bir mülkiyet düşmanlığına sürükler. Bununla birlikte, "dişinden tırnağından keserek" ya da başka bir biçimde araba almış olan bu insanların büyük çoğunluğu da rahat değil. Kapitalizmin insanlığa yaptığı öteki bütün fenalıklarla bu durum arasında, sahiden derin bir bağ bulunuyor. Bizim bunu anlamaya ihtiyacımız var. Belki o zaman, bunu anladığımız zaman tıkıldığınız belediye otobüsünden, banliyöden, daha fazla istememenin, güvenlik içinde, okuyarak, dinlenerek, bize kendimizi yeniden üretmek için düşünecek olanaklar veren araçların ve yolların nasıl bir hak olduğunu daha iyi kavramak olanaklı olur.

Aman be, bir şarkıya yaslanıp, şöyle insanca bir hüzünle geçmişde dolaşacaktık.

Olmadı.

Yaşam, Recaizade Ekrem'i haklı çıkarmaya devam ediyor.

Recaizade Ekrem, 1889'da yazdığı o güzel romanı "Araba Sevdası"nda bakın nasıl bir yaşama biçimi tasvir ediyor:

"Bu romanın konusu olan olaylar, yirmi beş-otuz yıl öncesine ait olup, Avrupa görmüş bazı gençlerimize, önceleri yüksek sosyete mensuplarına, sonraları da hali vakti yerinde yüksek memur çocuklarına bulaşıcı bir hastalık gibi sirayet eden alafranga illetinden başka bir şey değildir. (...) Babalarının mevkii ve mali kudreti nispetinde frenkvari süslü gezmek, Fransızca bilir görünmek "Bonjur! Bonsuar! Vu Zalle biyen?" diyebilmek için, hergün sabahtan akşama kadar Beyoğlu kaldırımlarını arşınlayarak adam aramak, Türkçe konuşurken araya Fransızca lakırdılar karıştırmak, koltuğunun altında daima bir kaç roman taşımak, Fransızca bir gazete veya dergiyi ismi dışardan okunacak gibi, daima ceketinin yan cebinde bulundurmak, har vurup harman savurmaya, borç etmeye özenmek ve Türkçeyi edebiyatsız, kaba bir lisan sayıp anadilinin cahili bulunmakla if-

tihar etmek, milli adet ve geleneklerimizden mümkün olduğu kadar ayrılmak, örneklerine bugün de rastladığımız bu zibidilerin başlıca marifetleriydi." (Araba Sevdası, s.16, konuşulan Türkçeye çeviren Fazıl Yenisey, Kanaat Yay.)

Türkiye'deki adaletsiz gelişmenin müsrifliğin, ta 1800'lü yıllardaki hali işte böyle anlatılıyor. Bugün yaşadığımız büyük eziyette, bu romanın baş kahramanı Muhteşem Bihruz Bey'in, gerçek yaşamdaki Bihruz Beyler'in 'Araba Sevdası'nın yanlış yönlendirilmesinin rolü yok mudur sizce?

"Al bir Ford, ol bir lord" sözü, gökten zembille inmedi ya bu topraklara. Bu sözün bu toprakların "deyimlerinden" biri olmasında, bunun arka planında acaba neler yatıyor?

Nasıl yanıtlarsak yanıtlayalım, ortada bir gerçek var.

Türk ordusuna, hurda "Cemse"leri, "Kayzer"leri satanlar, bugün uluslararası ölüm ihracatına devam ediyor.

Başka başka yerlerden gelip gidenimiz çok olduğu için midir nedir; çoğunlukla bayram günlerinin haber bültenlerinde dikkatimizi çeken, ama gerçekte hergün onlarca can alan, yüzlerce insanı sakat bırakan trafik kazaları, artık yalnızca, araba sahibi imtiyazlı bir kesimin sorunu değil. Bu büyük bir insanlık sorunudur.

Ama bu öncelikle insan olarak yaşamak isteyenlerin sorunudur.

Aman be, sisteme ait, onun içinde, onun planlarıyla türüyen ne çok terör biçimi var... Şöyle diyenleri görür gibi oluyorum:

"Şu sosyalistler de her bir şeyi sisteme bağlamaktan bıkıp usanmıyorlar!.."

Gülümseyerek şöyle de diyebilirler:

"İya ama, şu şoför milleti, yollarda biraz dikkatli olsa, bütün bunlar başımıza gelir mi? Kentler biraz daha geniş yapılsa, trafik tıkanıklığı gibi bir derdimiz olur mu?"

Elbette bunların olup bitenler bakımından bir payı var. Fakat yine de buruk bir gülümsemeyle soruyorum:

Hangi şoför, hangi yolda dikkat etsin? Hangi eğitimle; hangi teknik donanımla, hangi dingin kafayla? Hangi kent, hangi bakımdan insani ki, trafik bakımından da insani olsun? Peki ama bir terör biçimini ötekinden hangi ölçülerle ayıracaksınız?

Ben kötü düşünceleri olan, kötü niyetli bir adamım. Bu yüzden, berbat, acılı bir gülüşle soruyorum: Acaba, köy yakan, orman yakan, art arda cinayetler işleyen bir sistem, size insan gibi kentler ve yollar verir mi? "Acaba" diyorum, "acaba, bu sistem, irili ufaklı insan kıyımından aldığı zevk sona ermesin diye mi, bütün bunları sürüklüyor? Bizi, insanlığımızdan koparta koparta sürüklüyor? Bunlar, çok konuşulmuş, devrimci politikanın alanına girmiş, halkın, emekçilerin yaşamına bir mücadele aracı olarak sokulmuş olgular değil.

Örneğin, olup bitene tepki göstermenin ötesine geçmiş, bir devrimci trafik ve ulaşım planından, bu alanın kaynaklarının burjuvazi tarafından kullanım biçiminden ve bizim kullanım biçimimizden söz eden, geniş kitleleri ikna etmeye yönelik bir somut tasarıdan halâ söz edemiyoruz...

Yirmibir can, güzel ve genç zeka, sayısız umut ve aydınlık. Karayolları'nda, sayısız yaşam sevinci...

Çıkmayalım mı yollara? Sizi bilmem, ama ben zaten bir yolun yolcusuyum. Bir kez çıkmışım yola. Yine o şarkıyı dinleyeceğim, kalemin ve kadehin başında, hüzünlü ve sorular dolu. Başka şarkılar söyleyeceğim, kavga ve hayat yüklü, şiirlerin peşinden koşacağım, günler, yollar ve eşyalar için insan değil, insan için günler, yollar ve eşyalar diyeceğim. Yine, "başka bir şey değil de, neden bazı yollar adına bu kadar uygun düşüyor" diye soracağım.

Ne kadar da "Kara!.."

GÜL GEZDİRDİM

Gül gezdirdim geçtiğin yerlerde
yollarda, bahçelerde, kahve köşelerinde

Bugün uğramadı dün bizimleydi dediler
sormamıştım oysa kimselere

Sen yoktun gül gezdirdim geçtiğin yerlerde
anın bir kez daha yeşerdi gençliğimde.

Cemal SOREL

Medya ve Kültür *

Demirtaş CEYHUN

Son yıllarda hemen hemen bütün dünyada kültürel etkileşim, kültürleştirme, kültürel bütünleşme, kitle kültürü vb. şekillerde genişletilerek yoğun bir biçimde tartışılan kültür kavramının bugünkü antropolojik anlamıyla kullanılmaya başlanılmasının tarihi, bilindiği gibi, çok da eskilere gitmemektedir. Antropologların belirlemelerine göre, kültür kavramını ilk kez Alman düşünürleri 1840'larda bu anlamda kullanmışlardır. Kavram, İngilizce ve Fransızcaya da Almancadan gelmiştir.

Gene bilindiği gibi, kavramın dilimize ilk girişi de 1910'ler den sonra olmuştur. Osmanlıcada bir karşılığı bulunmadığı için de, Ziya Gökalp kültür anlamına Arapça "Hars" sözcüğünü kullanmıştır ilk kez.

Yahya Kemal de anılarında, 1918'de yaz sonunda bir akşamüstü Büyükada'da Yat Kulübü'nün taraçasında Ziya Gökalp ile otururlarken biraz ilerdeki bir başka masada Salah Cimcoz ve birkaç arkadaşıyla oturan Sadrazam Talat Paşa'nın yanlarına gelip, "Canım Ziya Beyi'i Hars hars diye bir lakırdı var kaç zamandır. Gerçi bizim Merkez-i Umumi'de kaç defa anlattın ya, bir türlü kafama girmedi. Nedir bu Allahını seversen? Şunu bir daha anlatsana!" dediğini yazmaktadır.

Medya kavramının dilimize girişi ise 12 Eylül'den sonra, sanırız Turgut Özal döneminde olmuştur.

Ancak, bu kavramın günümüzdeki anlamıyla kullanılmaya başlanılmasının tarihi, bilindiği gibi Batı'da da çok eski değildir. Çünkü, kavram iletişim teknolojisindeki şu son olağanüstü buluşlar ve gelişmelerle bu yeni anlamını kazanmıştır ve bu büyük teknolojik sıçramanın tarihi de topu topu çeyrek yüzyıldır.

Ve unutmayalım ki, matbaanın ülkemize gelmesi için 300 yıl beklememize, ilk gazeteyi Avrupa'dan tam 250 yıl sonra çıkarmamıza, hatta siyah-beyaz televizyona 40 yıl, renkli televizyona da 30 yıl sonra kavuşmamıza karşın, iletişim teknolojisindeki şu son gelişmeler, ilginçtir. Batılı ülkelerle neredeyse aynı anda girmiştir ülkemize, artık her ne hikmetse.

Öyleki, örneğin 1983 yılında "Babıali'nin Şu Son 40 Yılı" adlı çalışmam için kendileriyle görüştüğüm Başkurt Okaygün ve Dinç Bilgin, 1980'li yıllarda henüz hiçbir Avrupa gazetesinin bilgisayar teknolojisini kullanmadığını, Avrupalıların *Yeni Asır*'ı görünce şaşırdıklarını, Amerika'da sadece *USA to Day* gazetesinin bu teknolojiyi kullandığını, *Yeni Asır*'ın ise daha 1977'de edit writer tipi ekranlı, terminalli kompügrafiklerle dizilmeye başlanıldığını belirttikten sonra, "Biz bu sisteme geçtiğimizde Avrupa'da ve Amerika'da bu konuda pek büyük bir aplikasyon olmadığı için, bir anlamda kendi teknolojisini, kendi sistemimizi kendimiz kurduk, (...) İngiliz Monotipe firmasının çıkış ünitesiyle, bir Amerikan firması Hastech'in bir başka ünitesini birarayа getirdik. Onlara bir başka Amerikan firmasının digital bilgisayarını, CBS firmasının hafıza ünitesini ekledik. Autokon-ECRM firmasının elektronik kamerasını da bu isteme entegre ettik. Yani, gurur duyarak belirtelim ki, dünyada ilk kez yazıyla resmin aynı sayfada entegrasyonunu biz yaptık." demişlerdir.

Bunca kısa sürede gerçekleştirilen iletişim teknolojisindeki bu olağanüstü gelişmelerle günümüze ulaştığı toplumsal ve siyasal etkinliğin büyüklüğünü ve önemini en iyi gösterecek örnek de, galiba Humeyni olayı olsa gerektir.

Bilindiği gibi, Ayetullah Humeyni, Şah'ın gazabına uğrayıp 1965 yılında yurtdışına sürülmüş, bir süre Irak'ta kaldıktan sonra Fransa'ya geçerek, 1979'da Şah'ın ülkeyi terketmesinin ardından büyük törenlerle İran'a dönünceye dek Paris'in bir banliyösünde sığınık olarak yaşamıştır. İlginçtir, 1970'li yıllarda basılmış ansiklopedilerde adı bile yoktur.

Ama ne var ki, Fransa'nın Paris'te oturmasına bile izin vermediği bu molla, 1979 yılında birden yekinip, dört bin küsur kilometre öteden verdiği fetvalarla, demeçlerle İran'ın altını üstüne getirmiş ve Şah'ın ülkesini terkedip kaçmasını sağlamıştır. Kuşkusuz, dörtbin küsur kilometre öteden okuyup üfleyerek kaçırmamıştır Şah'ı. Şah'ın askerlerinin ve polislerinin ülkede kuş uçurtmadığı o günlerde, Humeyni'nin demeç ve fetvalarını mollaların camilerde özgürce yinelediklerini söyleyebilmek de söz konusu değildir elbette.

Unutmayalım ki, İran, 1990 istatistiklerine göre dünya petrol rezervlerinin % 9.2'sine sahiptir.

Nitekim Şah, bilindiği gibi 1951 yılında da, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan İngiltere ile Amerika arasındaki petrol savaşı sırasında, Musaddık tarafın-

dan yurtdışına kaçmak zorunda bırakılmış ve Amerika'nın 1953 yılında CIA aracılığıyla düzenlediği bir karşı darbe sonucunda ülkesine dönerek tahtına oturabilmiştir.

Ama, bütün bunları zamanla unutmuş olmalı ki, petrolden payına düşen parayla modern silahlarla donattığı ordusuna güvenip, petrolle de oynamaya kalkışmıştır, 1970'li yılların ikinci yarısında. Üstelik dünya rezervinin % 9.9'una sahip Irak'ta da Saddam Hüseyin petrole el koymaya kalkışmaktadır aynı yıllarda. Bu nedenle ola ki mollaların İran'da Suudi Arabistan benzeri yeni bir din devleti kurmaları bilinen çevrelerce daha yararlı bulunmuş ve desteklenmiştir.

Çünkü, anımsayacağınız gibi, 1979'da bizim televizyonumuz ve gazetelerimiz de birden Humeyni haberlerinden geçilmez olmuştur. İngiliz, Fransız ve Amerikan haber ajanslarının bütün dünyaya yaydığı, Humeyni'nin Paris'in bilmem kaç kilometre ötesindeki küçücük bir banliyö kasabasından verdiği (veya verdirtilen) demeçleri, mutlaka öteki gazete ve televizyonlar da da ilk sıralarda yayımlamaktadır kuşkusuz. Ayrıca, Türkiye ve Irak'ta da sınır boylarına, İran'ın derinliklerine sürekli Farsça yayın yapan özel radyo ve televizyon istasyonları da kurulmuş olmalıdır büyük bir olasılıkla.

Kısacası, Humeyni olayının asıl yaratıcısının medya olduğundan kuşku duyabilmek bile olanaksızdır galiba.

Nitekim, Humeyni ülkeye egemen olur olmaz hemen Batıya diş göstermeye kalkışınca da, iktidarının yılı dolmuş dolmamışken derhal cezalandırılmış, neden niçin olduğunun bilincine bile varamadan Irak'la kapıştırılmıştır. Yıllarca bir kör dövüşü gibi süren bu anlamsız savaşın ardından da, ilginçtir, bu kez yorgun Irak ordusu Kuveyt'e saldırarak yeni bir savaşın çıkmasına neden olmuştur güya.

Gene anımsayacağınız gibi, bütün dünyanın dakikası dakikasına televizyon ekranlarından izlediği bu yeni Çöl Savaşı'nı da, sanki CNN televizyonu haber stüdyolarından yönetmiştir açık açık.

Bugün, gelişmiş ya da az gelişmiş, hemen hemen bütün ülkelerin bir "*kültür ihracı*" saldırısına aynı anda uğramış olmaları da, galiba hiç kuşku yok ki, artık olağanüstü bir güce erişmiş bulunan ***bu medyanın eseridir büyük oranda.***

Bilindiği gibi, insanlık, gelişmiş birkaç ülkenin önce "din", sonra "dil ihracı" saldırılarına da uğramıştır daha önceki dönemlerde.

Misyonerlerin "din ihracı"nın tarihi, kuşkusuz Hristiyanlığın ilk yıllarına kadar inmektedir. İsa, Havarilerine "Gidiniz, Gerçeği Onlara Anlatınız!" diye buyurmuştur çünkü. İlk misyonerler de Havarilerdir.

Ancak, kilise üyelerinin Hristiyanlığı yaymak ve oralardaki ayinleri yönetmekle görevlendirilerek başka ülkelere gönderilmelerine ta XVI. yüzyıldan itibaren "misyon", kendilerine de "misyoner" denilmeye başlanılmıştır.

Ve unutmayalım ki, ulusal kaynaklardan sermaye birikimini sağlayan kapitalizmin, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren geri kalmış bölgelere "din ihracı" ile görevlendirilerek gönderilen misyonerlerin ticari misyonlar da üstlenerek yarattıkları yenipazarlar sayesinde emperyalizme dönüştüğü ise, elbette kuşkusuzdur.

Dr. Uygur Kocabaşoğlu'nun "Anadolu'daki Amerika" adlı kitabında verdiği bilgilere göre, "Misyonerlik tarihi ile uğraşanlar, Modern Misyonlar Dönemi'nin 1793 yılına Misyoner William Carey'in Hindistan'a ayak basmasıyla başladığını belirtmekte"dirler.

Emperyalizmin, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, başlangıçta gene misyonerlerden de yararlanarak başlattığı ikinci büyük saldırı ise, "dil ihracı" konusunda olmuştur.

Misyonerler, İsa'nın buyurduğu gerçeği anlatabilmek için de, gittikleri ülkelerin dillerini hemen öğrenmek zorundadırlar zaten. Nitekim, gittikleri yerlerdeki halkların alışkanlıklarını da hızla yeniden biçimlendirmek olan modern misyonlarını da bu sayede, yani yerel dilleri çok iyi öğrendikleri için başarabilmiş olsalar gerektir. Ne var ki, XIX. yüzyılın ortalarında, artan ticari ilişkiler artık yerli halktan kişilerle de işbirliği yapmayı zorunlu kılmaya başlamıştır. Örneğin, gene Dr. Kocabaşoğlu'ndan öğrendiğimize göre, *Singer, Sewing Machine Co. (Singer Dikiş Makineleri Şirketi) adlı Amerikan firmasının, XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı ülkesindeki bayi ya da mağaza sayısı 200'ü bulmuştur.* Bu nedenle, misyonerler artık yalnız o halkların dillerini öğrenmekle yetinememekte, onlara hızla kendi dillerini öğretmenin yollarını da aramaktadırlar.

Örneğin, 1967 yılında yayımlanan "Haç'lı Emperyalizm" adlı bir çalışmamız sırasında saptayabildiğimiz kadarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nda, sadece *İstanbul'da misyonerler* tarafından ortaokul ve lise düzeyinde, yabancı dil öğreten *tam 67 okul açılmıştır*, 1839'dan yüzyılın sonuna kadarki sürede. Oysa, Osmanlı devletinin aynı dönemde, Türkçe eğitim yapan aynı sayıda ortaokul veya lise açtığını söyleyebilmek ise gerçekten zordur.

Misyonerler aracılığıyla XIX. yüzyılda başlatılan bu

"dil ihracı" gerçekten de kısa sürede olağanüstü başarılar elde ederek, XX. yüzyılda Afrika'daki, Güney Asya'daki, Uzakdoğu'daki birçok ülkede halkların anadillerini neredeyse yok ederek, kendi sömürgeci dillerini nyerine resmi dil bile yapmıştır.

Örneğin, *Hindistan İlerici Yazarlar Ulusal Federasyonu Başkanı* Bsişan Süahni de, bu olguyu anlatırken, "İngilizler bağımsızlığımızı verip güya çekip giderlerken, sanki bir pranga olarak dilimizi yok edip bize kendi dillerini bıraktılar." diyerek ironili bir dille bu gerçeği çok iyi vurgulamaktadır. Çünkü, *bugün Hindistan'da tam 16 dil konuşulmaktadır. Bunların da çok sayıda lehçesi vardır. (Güya ortak dil (resmi dil) İngilizceyi ise, nüfusun topu topu %3'ü veya 4'ü konuşabilmektedir ancak.* İngilizceyi iyi konuşan, ingilizce eğitim görmüş kişilerin de hâlâ bir ayrıcalığı vardır toplumda. İngilizce bilmeyenler ise, horlanıp aşağılanmaktadırlar yöneticilerce.

Görüldüğü gibi, "dil ihracı" politikasıyla ana dilleri ellerinden alınmış bu halklara XX. yüzyılın ortalarından itibaren artık bağımsızlık hakkı bile tanınmıştır. Yani, 1919'da ülkesini işgal eden düşmanlara (müstevlilere) karşı bağımsızlığını can havliyle korumaya çalışan Anadolu halkının başına dünyayı yıkmak için elinden geleni ardına koymayan Batılılar, aradan daha çeyrek yüzyıl geçmeden, üstelik gene kendilerinin düzenledikleri toplantılarda, konferanslarda, kongrelerde aldıkları kararlarla bol kepçe bağımsızlık dağıtmaya başlamışlardır.

Bu süreçte Cezayir ve Vietnam örneklerinde olduğu gibi, sömürgecilere dilini kaptırmadan bağımsızlığını savaşarak kazanmış halklar da yok değildir kuşkusuz. Ancak sayıları da bir elin parmaklarını geçmese gerekir.

Yani yirminci yüzyılı iyi kavrayabilmek için üzerinde durulması gereken asıl olgu emperyalist ülkelerin, ciddi bir başvuru filan da aramadan, eski sömürgelerine bağımsızlıklarını sanki zorla bağışlamış olmalarıdır galiba hiç kuşku yok ki. Görüldüğü gibi, kimi ülkelerin bütünlükleri de parçalanarak, aşiretlere (kabililere) bile bağımsız devletler kurdurtulmuştur sanki.

Bu olgunun temelinde de, aynı süreçte gerçekleştirilmiş olan iletişim teknolojisindeki o büyük gelişme yatmaktadır elbette. Bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından sinema büyük bir atılım yapmıştır. 1950'lerde artık bütün dünyada renkli film gösterilmektedir. 1953'te geniş perde tekniği, sinemaskop bulunmuştur. 1955'te üç boyutlu film yapılmıştır. 1960'lı yılların ortalarından itibaren de artık renkli televizyon bütün ülkelere yayılmaktadır. İlginçtir, 1970'li yıllarda da, ülkemizde henüz renkli televizyona bile geçilmemişken bilgisayar teknolojisi basın sektörüne girmiştir. Bugün neredeyse dünyadaki bütün gazeteler bilgisayar teknolojisiyle hazırlanıp yayımlanmaktadır artık. Haberler, yazılar bilgisayarlarla yazılıp gönderilmekte, sayfalar bilgisayarlarla hazırlanıp matbaalara iletilmektedir. Uydular aracılığıyla aynı anda bütün dünyaya televizyon yayını yapılabildiği gibi, gene uydular aracılığıyla istenildiği an bütün dünyayla telefon görüşmesi de yapılabilmektedir. Telefon deyimi de, cep telefonları yüzünden pek yakında tarihin çöplüğüne atılacaktır galiba.

Oysa misyonerler, kapitalizmin emperyalist aşamaya ulaşabilmesi için, tıpkı iğneyle kuyu kazarmışcasına, bir peygamber sabrıyla insanlarla teke tek uğraşarak yüzyıllarca ter dökmüşlerdir, bilindiği gibi. "Dil ihracı" aşamasında uğraşma belki teke tek olmaktan çıkıp okul boyutuna ulaşmıştır, ama o amacın gerçekleşmesi için de en az yüzyıl gerekmiştir.

Ancak ilginçtir, "dil ihracı" için yüzelli yıldır yaptıkları harcamaları da, bugün gene aynı ülkelerden, bu kez dillerini satarak kat kat geri almaktadırlar sanki. Hemen hemen bütün ülkeler çocuklarına İngilizce öğretebilmek için, halen dişlerinden tırnaklarından arttırıp milyarlarca dolar ödemektedirler onlara, bilindiği gibi.

Fakat ne var ki, eytişimsel (diyalektik) çelişki bu olgu sırasında da hükmünü yürütmüştür. Bilindiği gibi, emperyalizm, sömürge paylaşımı konusunda kendi arasında giriştiği iç hesaplaşması I. Dünya Savaşı sırasında da 1917 Ekim Devrimi'ne fenersiz yakalanmış ve o şaşkınlıkla da sorun daha çözümlenmemişken savaşı sona erdirdikleri için, çeyrek yüzyıl gibi kısa bir süre sonra, çaresiz yeniden savaş çıkararak bu hesaplaşmayı sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, 1917 Ekim Devrimi'ne ve Sovyetler Birliği'ne karşı gerekli savaşımı vermek şöyle dursun, tam karşıtı, tarihin en kanlı boğuşması bu II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında, can havliyle, denize düşen yılana sarılır çaresizliği içinde istemeden güçlendirdiği sosyalizme karşı savaşmayı anca 1950'lerde akıl edebilmiştir.

Ve, emperyalizmin sosyalizme karşı 1950'lerde başlattığı bu sinsi savaş, Sovyetler Birliği dağılıncaya dek, 1990'lı yıllara kadar sürmüştür, bilindiği gibi.

1945'te Hiroşima ve Nagasaki'yi haritadan silen atom bombasına tek başına sahip olmanın özgüveni içindeki Amerikan emperyalizmi, İkinci Dünya Savaşı'nda artık bir daha belini doğrultmayacak denli yakılıp yıkıldığına inandığı Sovyetler Birliği'nin de 1950'ler

de atom bombasını yaptığını görünce, anımsanacağı gibi, gerçekten çok şaşırmış ve böyle bir şeye kesinlikle olasılık vermediklerinden, Sovyetlerin bu başarısını bir "casusluk olayı" olarak açıklamaya kalkışıp, *Ethel ve Julios Rosenberg adlı genç bir çiftiyi* 1951 yılında yok yere ölüm cezasına bile çarptırmışlardır. Ve galiba, biraz tarihin en kanlı iki savaşından henüz çıkmış olduklarından, biraz da atom bombasının dehşetini çok iyi bildiklerinden yeni bir dünya savaşını, hele hele bir "atom savaşı"nı göze alamadıkları için olsa gerek, bu kez de sıcak savaş yerine, adına sonradan "soğuk savaş" dedikleri bir sinsi savaş başlatmışlardır sosyalizme karşı.

Amerika ile Sovyetler Birliği arasında ta 1980'lere kadar bir nükleer deneme ve uzay yarışı şeklinde süren bu sinsi savaşta, bilindiği gibi klasik silahlar kesinlikle kullanılmamış, tam karşıtı Amerika önce kendi ilerici aydın kamuoyuna saldırmış, hemen ardından da dünyanın bütün ilerici aydınlarına karşı yoğun bir ideolojik saldırıya geçmiştir.

1950'lerde, Amerika'da Senatör Mac Carthy'nin öncülüğünde, bütün ilerici yazarları, çizerleri, bilim adamlarını, sinemacıları komünistlikle suçlayıp yargılayarak, giderek işi kaba kuvvete döküp üniversiteleri, basın çevrelerini, hele hele Hollywood'u hallaç pamuğu gibi atıp ülkenin altını üstüne getirerek işe başlayan bu Mac Carthy hareketinin ihracıyla da yetinilmemiş, o toplumların bilinçlerini yeniden biçimlendirebilecek nitelikte gerçekten çok usta işi, rafine teknikler geliştirilmiştir.

Öncelikle de kimi kavramların içleri boşaltılmış, kimi kavramlara da usta işi propagandalarla yeni anlamlar yüklenmiştir. Örneğin, devrim kavramı, toplumsal içeriğinden ve anlamından hızla soyutlanarak, salt teknik gelişmelerle ilgili basit bir deyim niteliğine indirgenmiştir galiba ilk iş olarak.

Gene "emek" ve "üretim toplumu" kavramları da, usta işi kampanyalarla ve medya aracılığıyla hızla anlam değişikliklerine uğratılmışlardır. Bilişim teknolojisindeki gelişmelerle bilgisayarların ve robotların üretim içindeki payının her gün biraz daha artması gerekçe gösterilerek, emeğin artık en yüce değer olmadığı, üretim içindeki payının da yakın bir gelecekte sıfırlanacağı savı, yoğun propagandalarla hâlâ bütün insanlığa benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu propagandalarla sendikaların işlevlerini yitirmeleri nitekim daha şimdiden gerçekleştirilmiştir.

Robot emeğinin üretim içindeki payının hızla artması, ilginçtir, emeğin artı değer sömürüsünün kendiliğinden alan değiştirmesine, yani sömürünün üretim aşamasından tüketim aşamasına kaymasına neden olmuştur bir de, gördüğümüz kadarıyla. Bu nedenle de, insanların daha fazla tüketmelerini sağlayabilmek için, gene medya aracılığıyla yoğun propagandalara girişmişlerdir. Hatta, toplumların gelişmişliğinin üreticilikleriyle değil, tam karşıtı tüketicilikleriyle ancak ölçülebileceğini savunarak, "üretim toplumu" kavramına karşı "tüketim toplumu" kavramını çıkarmışlardır.

Bu saldırılarla kimi kavramları yozlaştırıp anlamını değiştirerek, kimi kavramların içlerini boşaltarak, kimi kavramlara karşı da yeni kavramlar üreterek toplumların bilinçlerini yeniden biçimlendirmeye çalışırlarken de, ilginçtir, aynı süreçte hemen hemen bütün aydınların kendiliklerinden bir kimlik tartışmasına girişmelerini gerçekten çok büyük bir ustalıkla başarmışlardır.

Örneğin, Amerikalı psikanalistlerce 1950'li yılların başlarına "ben, benlik, benlik kimliği, kendilik, kişilik, farklılık, parçalanmışlık, öteki" vb. gibi, görünüşte son derece masum, bireye ilişkin kavramlarla başlatılan bir tartışma, artık her ne hikmetle ise 1970'ler de birden Batılı aydınların "kimlik bunalımı" ve "bir yeni kimlik arayışı" tartışması haline getirilmiş ve 1980'lerde, ilginçtir gene birden toplumsal alana kaydırılarak, sanki baştan beri bir toplumsal tartışmaymış gibi, "yeni bir toplum modeli arayışı" tartışması şeklinde geri kalmış, ya da az gelişmiş ülkelere ihraç edilmiştir süratle.

Ve, bilindiği gibi, emperyalizm bu ve benzeri ideolojik saldırılarla koca Sovyetler Birliği'ni, doğrudan tek kurşun sıkmadan tarihin karanlıklarına gömmeyi başarmıştır.

Dünyamız bugün, ne yazık ki kendisine Soğuk Savaş'ın galibince zorla benimsetilen, veya benimsetilmeye çalışılan tek kutuplu küreselleşme'nin (züppece söylersek; Globalleşmenin) kolay kolay anlatılamaz dramını yaşamaktadır.

Amerika, üstelik eskisi gibi dolaylı yöntemlere de gerek görmeden, artık doğrudan saldırmaktadır dünyaya. Yalnız geri kalmış veya az gelişmiş ülkelere de değil, bütün ülkelere...

Doğrudan kültürünü ihraç ediyor, insanlık, emperyalizmin din ve dil ihracından sonra, şimdi de kültür ihracı aşamasını yaşıyor yani, ilginçtir, bu kültür ihracının masraflarını da fikrimizi bile sormadan bize ödetiyorlar.

Örneğin, bugün yalnız Türk sineması değil, o koca *İtalyan, Fransız ve İngiliz sineması da bar bar bağırarak can çekişmektedir. Neredeyse bütün ülkelerin büyük kentlerinde artık aynı anda Hollywood filmlerinin gala-*

ları yapılmaktadır. Ulusal sinemalar, kendi ülkelerindeki sinema salonlarından yüzde on, yüzde yirmi gibi paylar kapabilmek için hükümetlerini de araya sokarak yalvar yakar olmaktadırlar Amerikan şirketlerine.

Televizyonlarımızın çoğunun adı Show, Star, Cine vb. gibi zaten İngilizcedir, adı İngilizce olmayanlar da Türkçe adlarının baş harflerinin altını çize çize İngilizce okumaktadırlar. Artık bir *sponsor* bulunmadan progman yapılmamakta, *rating yapmayacak talk show'culara* yüz verilmemektedir kesinlikle.

Sayıları birden binlere ulaşan FM kanallı radyolarımızın çığırtkan Dicey'leri (disc jockey'leri), sanki Türkçe'yi iyi konuşamıyorlarmış gibi, şaşkınlıklarını bile "Vay!.." diye bağırarak değil "vauv!.." diye belirtmektedirler. Öyle ki, halkın anlamayacağını düşünebileceklerine pek de olasılık verilemeyeceğine göre, ola ki o an İngilizcesini anımsayamadıkları için, kimi sözcükleri Türkçe söylemek zorunda kaldıklarında da, gerçekten inanılmaz bir maymunlukla onu da İngilizce telaffuz etmektedirler. "Herhalde" bile "Herald" olmuştur artık.

Gazetelerimiz de belki hâlâ eski adlarıyla çıkmaktadırlar ama, artık radyo ve televizyonlarla ilgili program ekleri değil, bağıra bağıra "Guide"lar vermektedirler. Pazar eklerinin çoğunun adı da ingilizcedir, örneğin "You" "Girl", "She" adında dergiler çıkmaktadırlar.

Ve bilindiği gibi, bütün bu araçların sürekli beslendiği tek kaynak ise, Amerikan haber ajanslarıdır. Holywood'dur, televizyon şirketleridir, dergileridir, gazeteleridir. Televizyonlarımız sabahtan akşama Amerikan yapımı film, televizyon dizisi, magazin programı, belgesel filan göstermektedir. Radyolarımız gün yirmi dört saat Amerikan müziği çalmakta; disk jockey'ler Amerikan yaşamından örnekler verip, öykücükler anlatmaktadırlar. Gazetelerimiz ve dergilerimiz de Amerikan yaşamından aktarılmış, haberlerden, fotoğraflardan, dizi yazılardan geçilmemektedir doğrusu. Öyle ki, artık bütün büyük gazetelerimizin neredeyse her gün New York'tan söz eden, oraları İstanbul'daki yaşamla karşılaştırarak ballandıra ballandıra öven bir köşe yazarı olmaya başlamıştır. Örneğin, Hürriyet'in yeni köşe yazarı Serdar Turgut, bu olgunun gerçekten tipiğidir bizce.

Kısacası, Amerikalılar, bütün ülkelerde olduğu gibi bizde de, "kültür ihracı"nın bütün bedelini gene bize ödetmektedirler. Dünyanın tek kutuplu olarak küreselleştirilmesi sırasında gerçekten ustaca yöntemlerle farkına varmamıza bile fırsat vermeden değişime uğrattıkları medyamız, görüldüğü gibi, bu "kültür ihracı"nda en önemli görevi gönüllü olarak üstlenmiştir.

Artık, bütün tekstil firmalarımız çaresiz, çeşitli Amerikan markalarıyla bule jean üretmekte, kentlerimizin alanlarının Mc Donald tabelalarıyla donatılması bir yana, kırk yıllık Sultanahmet Köftesi bile "fast-food" reklamıyla satılmakta, şeriatçı eski başbakanımız dahi Versace'den giyindiğini açık açık reklam ederek söylemekten kaçınmamaktadır.

Bin yıllık Marmara'mız da, ne yazık ki artık *"the Marmara"* olmuştur.

Fakat, öte yandan da çok ilginçtir, hemen hemen aynı günlerde, "Türkiye'nin halen bir rejim krizi yaşadığını, Cumhuriyet döneminde bir tarihsel kopukluk yaratıldığından demokrasinin bir türlü gerçekleştirilemediğini, halkın cumhuriyetçi yurttaş kimliğinden demokratik bir kimliğe kavuşturulabilmesi için öncelikle bu kopukluğun giderilmesi ve laikliğin dışlattığı İslami temel kavramların yeniden devletle bütünleştirilmesi gerektiğini" yani "öncelikle Cumhuriyeti ve Mustafa Kemal'i sorgulayarak yeni bir toplum modeli arayışına girmemizi" önerenler de, ne yazık ki gene aynı çevreler olmuştur gördüğümüz kadarıyla.

Ama ne var ki, gene gördüğümüz kadarıyla, önerilerini temellendirdikleri, hepsi de dışardan ithal edilmiş demokrasi, parlamento, siyasi parti, demokratik yurttaşlık, cumhuriyet, modernizm, laiklik, medya, basın özgürlüğü, insan hakları vb. gibi kavramlar üzerinde ne özgün araştırmalar ve açıklamalar yapmışlardır, ne de toplumsal yapımızla ilgili yeni bir soru üretmişlerdir kendilerine.

Oysa, toplumumuz mülkiyet ve üretim ilişkileri açısından acaba hangi aşamadadır bugün? İçinde bulunduğumuz üretim ve mülkiyet ilişkilerinin konumu, sınıflı toplumların verilerinden üretilmiş yönetim modellerini uygulayabilmemize elverecek bir durumda mıdır? Diyelim, medya kavramına da, toplumsal koşullarımız ileticilikten çok, eğiticilik görevi yüklenmesini gerektirir olmaz mı?

İçinde bulunduğumuz durumu iyi kavrayabilmemiz ve tartışabilmemiz için daha bu tür çok soru süretmemiz gerekir kanısındayım.

* İKSEV'in düzenlediği Birinci Ulusal Kültür Kongresi "Demokrasi Kültürü ve Globalleşme (3-5 Kasım 1997)'de sunulan bildiri.

Şiirseverler için
Anıl Mariçelli
AŞK ŞİİRİ
Fiat: 400.000 TL.
Bir Yay Gazete Bayilerinde

İkinci Yeni'den Toplumcu Şiire

(Anı Kesitleri)

İkinci Yeni'den Toplumcu Şiire, bir özel tanıklık. Öncelikle, çocukluğunu İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşamış bir yazı heveslisinin tanıklığı. Sonra da, bir hevesin tutkuya, bir heveslinin yazara dönüşmesinin öznel tarihi.

Anı kesitlerinden oluşan bu tanıklıkta, bireysel bir serüven görülebileceği gibi, Soğuk Savaş koşullarında bir ülkenin şiir serüvenine de bakılmış oluyor. Hem 1950'lere damgasını vuran, bugün hâlâ uzantılan üzerinde tartışılan İkinci Yeni'nin ortaya çıkışına, hem 1960'tan sonra yeni bir atılım yapan toplumcu şiirin geçtiği yola, karşılaştığı sorunlara.

İkinci Yeni'den Toplumcu Şiire, ipuçları taşısa da bir araştırma, yargılar getirse de bir eleştiri çalışması değil. Ama gerek İkinci Yeni'yle, gerek son 40 yılın şiirdeki görünümüyle ilgili yapılmış ve yapılacak değerlendirmelerde bu tür tanıklıklar olmadan başarılı olunamayacağı, böyle değerlendirmeler yapılmadan da sağlıklı bir edebiyat ortamı yaratılamayacağı görüşünü kendine çıkış noktası aldığı da söylenmeden geçilmemeli.

Kemal ÖZER

Hevesten Önce Ne Vardı?

Önce ne vardı? Beni heveslendiren? Anımsamaya çalıştığımda, aklıma hep bir olay ve bir kitap geliyor. Bir rastlantı sonucu elime geçen bir kitabı okuduğumu ve yazmaya heves duyduğumu açıklıkla anımsıyorum.

Ama ondan öncesi? Beni heves duymaya hazırlayan? Anımsadığım kitap, bir neden olmuştu kuşkusuz. Ya o kitaba değin geçirdiğim gizli/açık hazırlık dönemi?

Bu amaçla gerilere doğru yola çıktığımda, şöyle bir görüntü canlanıyor belleğimde: Uyku öncesi uzandığım bir yatak. Başucumda bir masal. Büyükannemin sesiyle hâlâ o tekerleme kulağımda: *Tıntın eden kabacık/beni bırakıp giden babacık.* Sözün buraya geldiği anda, yattığım yerde dönüyorum. Ses, sırtımın arkasında kalıyor. Gözlerimin önünde bir duvar. Kirpiklerimin ıslandığını göremeyen. Gırtlağımda bir acılık. Hıçkırdığımı duyurmamak için ağzımı yastığa bastırıyorum. Ve uyku gelip o acılığı gidersin diye gözlerimi sımsıkı yumuyorum.

Tın tın eden kabacık / beni bırakıp giden babacık. Hangi masaldaydı? Ardında nasıl bir olay yuvalanmıştı? Ne anımsıyorum, ne de bugüne değin araştırdım. Belki o yaştaki tüm çocukları etkileyebilecek bir tekerleme. Ama özellikle babasını yitirmiş ya da ondan uzak düşmüş olanların duyarlığını kışkırtmaya uygun. Ve benim de o yıllarda her akşam eve dönmüyor babam. Çünkü kimi gecelerini yolda geçiren bir tren sürücüsü.

Belleğimde canlanan bir başka görüntü: İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir okul sırası. Önümüze bir kitap sayfası açık. Gözlerimin baktığı satırları görmüyorum. Kulağım, okuyan kız arkadaşın sesinde. *O ne, o gözlerinden akan ne? / Ağlıyor musun anne?* Gırtlağımda aynı acılık. Hıçkırığımı yutmak için başımı daha da eğiyorum. Bu kez ağzımı gömeceğim bir yastık, başımı döndüreceğim bir duvar yok. Tek kurtarıcı olan zil sesi. Dersin bittiğini bildirecek ve sınıfa yayılmış o herkesi sessizliğe boğan acı hava bir anda dağılacak.

O ne, o gözlerinden akan ne? / Ağlıyor musun anne? Hangi şiirdeydi? Anımsamaya çalışıyorum. Adı "İzmir Yollarında" olmalı, ozanı da Kemalettin Kamu. (Yoksa Ömer Bedrettin Uşaklı mı?) Askere giden bir gencin duyguları. Yurdu kurtarmak üzere savaşacak, belki de ölecek bu uğurda. İstiyor ki annesi üzülmesin ve ardından gözyaşı dökmesin.

Anımsıyorum, o yıllarda geceleri karartma yapılırdı ve askere alınanlar uzun süre silâh altında kalırdı. Yine

anımsıyorum, bu şiir sık sık okutuluyordu, hep aynı kız arkadaşın sesiyle, ve her okutuluşunda sınıfın havası göze görünmez bir meleğin kanatları sanki orayı doldurmuş gibi ağırlaşıyordu.

Üçüncü bir görüntü: Bir gazeteyi tükenmeden alabilmek için tütüncünün önünde girdiğim kuyruk. Her gün değil, hafta sonlarında yayınlanıyordu. Siyasal bir gülmece gazetesiydi ve babam ne yapıp edip onu okumak istiyordu. Belki cuma günleriydi, belki de cumartesi. Sabah erkenden kuyruğa girmek zorundaydım. Avucumdaki bozuklukları sımsıkı tutarak. Geç kalanlar ya da ön sıraları kapamayanlar sık sık eli boş dönerlerdi çünkü. Kimi zaman da polisler erken davranıp daha bize sıra gelmeden ne kadar gazete varsa toplar götürürlerdi.

Gazetenin adı, şimdi düşünüyorum da, ***Markopaşa*** olmalıydı. Sık sık toplatılıp yayını yasaklanan ve yeni adlar altında yeniden çıkan. Babamın 'muhalif' duyguları olduğunu, iktidarla ve iktidardaki partiyle bağdaşık düşünmediğini biliyordum. Siyasal gülmece gazetesini de kuşkusuz bu duygularla okuyordu. Ama bu gazetenin evimize girmesi, benim gülmeceyle ilgilenmemi kolaylaştırdı mı, ya da gülmeceye yatkın bir yeteneğim olduğunu ortaya çıkardı mı, bilmiyorum. Bildiğim, o günlerden bugünlere gülmeceyle doğrudan ilgim olmasa bile, ilişkimin sürdüğü. Yazılı değil, sözlü bir ilişki. Okur ve seyirci olarak. Bir de, anlatıcı ve yansılayıcı olarak.

Belleğimde bir görüntü daha: Yine bir okul sırası. Ortaokul olmalı, türkçe dersinde öğretmenimiz bizlerden bir anlatı kaleme almamızı istemiş. Hepimizin önünde birkaç defter sayfası. Sırası gelen, yazdıklarını okuyor. Okunanları tartışmaya açıyor öğretmen. Benim yazdığım, daha çok ağız dalaşı. Kumkapı gibi, Kasımpaşa gibi, İstanbul'un azınlıklarla renklenmiş bir kıyı mahallesinde tanık olunabilecek bir sahne. Olayı ayrıntılı anımsamıyorum, ama türkçeyi değişik ağızlarla konuşanların birbirlerine yönelttikleri alaycı sözler, ben okumaya başlayınca, sınıfın birden havasını değiştiriyor. Başta öğretmenimiz, herkes gülmekten kırılıyor. Ummadığım bir sonuç. Ve beklemediğim bir ilgi.

Bunlara katıp katmamakta ikircimli kaldığım iki görüntü daha var. Birinde, karlı bir kış akşamı. Dönemeçlerde gıcırdayan bir tramvayla Aksaray'dan Tepebaşı'na çıkıyoruz. Aileden olmayan biri var yanımda, bir kiracı. Demek ki geçim sıkıntısı iyiden iyiye artmış, küçük evimizin odalarını kiraya vermeye başlamışız artık. Özellikle taşradan üniversitede okumak üzere İstanbul'a gelen varlıklı ailelerin oğullarına. Yanımdakiyle nasıl bir ilişki kurulmuş aramızda, anımsamıyorum. Derslerime yardımcı olurken mi dikkatini çekmişim, yoksa konuşurken ağzımdan çıkan bir söz mü ilgisini uyandırmış? Nedeni ne olursa olsun, beni tiyatroya götürüyor. İlk kez bir oyun seyretmeye.

O akşamdan aklımda kalan: girişi en arkada, ortalarından yürünen, çeperleri yaldızlı vişneçürüğü koltukların doldurduğu, önce locaların, sonra da balkonların at nalı biçiminde sardığı loş, yumuşak bir salon. Oyundan anımsadıklarım ise, kar fırtınasıyla uğuldayan bir orman, ellerinde fenerlerle bir şey aramaya çıkmış insanlar, sık sık yinelenen baykuş sesi, bir camın durup dururken kırılmasıyla geldiğini haber veren uğursuz son. Bir de, sözcükleri alışkın olduğumuz bir sıralamayla değil de, sanki birbiri üzerinden sıçratarak kulaklara yollayan değişik bir konuşma türü. İlk seyrettiğim oyunun adı ***Baykuş***'tu, koşukla yazılmıştı ve ozanı Halit Fahri Ozansoy'du.

Öteki görüntüde yine bir okul. Bu kez içinde değil, dışındayım. Üstümde kara önlük, ak yaka. Ama elimde çantam yok. Hem yürüyorum, hem korkuyla karışık bir heyecan duyuyorum. Yönüm okula değil, Şehzadebaşı'na, sinemalara doğru. Sanki herkes bana bakıyor ve nereye gittiğimi biliyor. Önlüğümü değilse de yakamı çıkarıp cebime sokuyorum. Bilet alırken bir başka tedirginlik, yerime otururken, ışıkların kararıp filmin başlamasını beklerken. Biri beni tanıyacak sanki. Nerede olduğumu gidip haber verecek. Ya geriye nasıl döneceğim, okulda bıraktığım çantamı almaya? Bütün bunları göze alacak denli baştan çıkarıcı ne vardı gittiğim sinemada, seyrettiğim filmde? Hangi filmdi? Işıklar kararıktan sonra, nerede bulunduğumu, ne durumda bulunduğumu unutturdu mu gerçekten? Oturduğum yerden de, tedirginliğimden de sıyrılıp patlayan silahların, koşan atların arasına karışmamı sağladı mı? Arkadaşlarıma anlatacağım inanılmaz bir serüvenim olsun diye mi katlandım yoksa?

Yazma hevesine beni hazırlayabileceğini düşündüğüm bütün bu görüntülere, evimizin genel görüntüsünü de eklemeliyim. Annem de babam da yeni harfleri cumhuriyetten sonra halk okullarında öğrenmişlerdi. Annem, bir şey yazması gerektiğinde hâlâ Arap harflerini kullanırdı. Her ikisi de ellerine aldıkları bir yazıyı hızlı ve rahat okuyamazlardı. Ders kitaplarım dışında evimizde kitap yoktu. Siyasal gülmece gazetesini saymazsak, zaman zaman bir günlük gazetenin de alındığı olurdu. Bir de, benim ilkokulda başarılı olmama yardımı dokunacağını düşündükleri bir dergi girerdi evimize: *Çocuk Haftası*.

Tarihin Işıldağı

Çağdaş İlkellik: İşkence

Adnan ÖZYALÇINER

İnsanın insana eziyet etmesi ilkel bir duygudur. Bir insanın öteki insanı öldürmesi gibi. Ama ilk insanlar çeşitli nedenlerle birbirlerini öldürüp hemcinslerine eziyet etmekte haklıydılar. Doğayla da kendileriyle de savaş içindeydiler çünkü. Uygarlaşma, insanlaşma savaşı içinde.

İnsanlar topluluklar halinde yaşamaya başlayınca kavgalarla öldürümler bu kez topluluklar arasında sürdürüldü. Karşı topluluktan tutsak alınanlarla köle olarak çalıştırılanlara eziyet edilmeye başlandı.

Feodalite döneminde malların ve canların bütününe sahip beyler, kölelerine eziyet etmekte tek hak sahibiydiler. Krallık döneminde Tanrının yeryüzünde bir çeşit gölgesi olan kral, padişah, sultan kullarına işkence etmekte, onları öldürmekte özgürdü. Orta Çağda, engizisyon uygulamasıyla işkence örgütlü bir yöntem durumuna geçer, hem de düşünme ve araştırma özgürlüğüne karşı bir baskı aracı olur. Galileoya dünyanın dönmediğini zorla kabul ettirir işkenceciler. Ama dünyanın dönüşünü durduramazlar.

Köleliğin kaldırılması, demokratik hakların, insan haklarının kabulüyle insanın insana eziyeti bir azalma gösterdi. Uygarlık yolunda ileri bir adımdı bu.

Ne varki, II. Dünya Savaşında gerek Nazilerin uyguladıkları insanlık dışı işkence yöntemleri, gerekse sömürgeci devletlerin, tekelci sermayenin az gelişmiş ülke halklarına karşı giriştikleri kıyımlar, 20. Yüzyıl uygarlığında atılan onca ileri adımlara karşılık ilkelliği dünyada yeniden egemen kılan olaylardan oldu. Bu konuda aklımıza gelen en taze örnekler, Amerikanın Vietnam'da uyguladığı kıyımla Portekiz'in Mozambik'te sürdürdüğü toplu öldürümlerdir.

Bütün bu işkencelerle kıyımları savaş halinde olan ulusların uygulamaları diye de alabiliriz. Ekonomik çıkarların, kapitalist ve sosyalist kampın çatışması olarak görebiliriz.

Ama kendi ülkesinde, kendi yurttaşlarına karşı baskıcı grupların özgürlüğü ve demokrasiyi savunanlara uyguladıkları işkencelere ne demeli? Düşünce özgürlüğünü yoketmeye kalkışanlara, uygarlığı kanla, ölumle lekeleyenlere, en ilkelden daha ilkel bir davranışı yeğleyenlere, insanlık onurunu ayaklar altına alanlara, her türlü demokratik hak ve özgürlüğü hiç çekinmeden çiğneyenlere hangi gözle bakmalıyız?

Şimdi aynı ülkede aynı kaderi paylaşan biz insanlar, birbirimizin yüzüne artık nasıl bakabiliriz bütün bu haksızlıklar, baskılar, işkenceler, kıyımlar sürüp giderken.

Bağımsızlıktan Yana Olmak Suçtur

"Yakaladığımız adam Alger Republican gazetesinin sahibi Henri Alleg" diyordu subay. "Mükemmel bir av" diye de ekliyordu.

Suçu, bağımsızlık savaşı veren Cezayirlilerle, bir Cezayirli Fransız olarak kader birliği etmek ve özgürlükten yana olmak.

"Tutuklanmam için emir çıkmıştı, bunun için saklandım. Gazetemi yeniden çıkarabilmek için sağa sola başvuruyordum. Bu konuyla ilgili oldukları için Paris'te M. Guy Mollet ve Gerard Jacques'le görüştüm. Söyleyecek başka bir şeyim yoktu. Hiçbir şey yazmayacaktım. Beni saklamak yürekliliğini gösterenleri ele vermek isteğine gelince, kesikti..." diyor Alleg. Kararından da dönmüyor. O zaman işkence kaçınılmaz oluyor.

"İşkence yapılacaksa, şimdi ya da sonra olmuş pek önemli değildi. Acabayla beklemektense, ne olursa olsun diyordunuz."

Çok bekletmezlerdi zaten. Ellerinde "eğitim"e tabi tutulacak yüzlerce tutuklu bulunurdu çünkü.

"Elektrotların ucundaki kıskaçları gözlerimin önünde sallarken Ja'nın ağzı kulaklarındaydı. Uçları uzun ve küçük dişli olan bu kıskaçlara elektrikçiler "timsah başı" derler. Birini sağ kulağımın memesine ötekini sağ elimin küçük parmağına taktı. Birden bütün vücudum-

la irkildim ve acı bir çığlık koyverdim. Charbonnier elektrik akımını vermişti sonunda. Kulağımın dibinde şimşekler çakmaya, yüreğim göğsümü delip çıkacakmış gibi atmaya başladı. Çabalıyordum haykırıyordum. Charbonnier ise manyetoyu durmadan çeviriyor, şoklar birbirini kovalıyordu."

Durmadan tekrarladıkları soru:

"Nerde saklanıyordun?"

Kendisini saklamak yürekliliğini gösteren dostlarına, arkadaşlarına kalleşlik edip adlarını verse bitecekti herşey. Ama o "acıyı duymamak için kumaşı olanca" gücüyle ısırıyordu.

"Birden korkunç bir canavarın etimi kemiğimden ayırdığını sandım. Ja-, kıskacı erkeklik organıma takmıştı."

"Akımın şiddetini artırmak için soğuk suyla her yerimi ıslattılar."

İşkenceciler beklemekten bıkmazlar. Karşısındaki ne kadar inatçı olursa olsun, konuşturacaklarına inançları tamdır. Onun için her türlü deneyden geçmeye hazır olmalıdır tutuklu.

"Her şey hazırdı. Herkes bekliyordu. -Yüzbaşı: "konuşmak isteyince yalnız parmaklarını oynat biz anlarız" dedi. Ardından musluğu açtı. Başımdaki bez, hemen ıslandı, sonra da ağzıma, burnuma, kulaklarıma sular dolmaya başladı. Bu süre içinde az da olsa hava alabiliyordum. Becerebildiğim oranda az su yutmaya çalışıyordum. Yutkunmuyordum, aldığım havayı ciğerlerimde dayanabildiğim kadar çok tutuyordum. Fakat ancak birkaç dakika sürüyordu bu. Boğulacak gibi oluyordum. Ölüm buydu herhalde. Farketmeksizin vücudumun tüm kasları çalışıyor, beni boğulmaktan kurtarmak istiyordu. Bu yüzden parmaklarım da oynuyordu."

Tutuklu ölümü istese, onu seçse de onlar, ağzından istedikleri lafı almadan ölmeye bırakmazlardı.

"Ayaklarıma önce ıslak bir bez sardı Lorca. Sonra sıkı sıkı bir urganla bağladı. Hepsi birden kaldırarak tavandaki potrele başaşağı astılar. Yere yalnız parmaklarım dokunuyordu. Önce, sanki kum torbasıymışım gibi oynayarak eğlendiler. Sonra Lorca topaklanmış gazete kâğıdını ucundan ateşledi ve ayağa kalktı. Alevi erkeklik organımla bacaklarımda duydum. Tutuşan kıllar çatırdıyordu."

Akşam, perişan bir halde hücreye fırlattıklarında: "Köşedeki şilteye sürünerek yaklaştım. Uzanmak istedim fakat çok geçmeden anladım ki, şiltenin içine dikenli tel doldurmuşlar."

İşkenceyle biten günün sonunda tutuklu, işkencecisinin deyimiyle "gene de kaçmaları için arkadaşlarına bir gece" kazandırmıştı.

Ertesi gün, şafakla, deneyler sürdürülecekti. Tutuklunun direnci karşısında aynı kandan olan, dahası aynı kültürle yetişen, aynı cumhuriyetin, aynı demokratik hakların, insanca yaşamanın nimetlerinden yararlanan işkenceci, "O orospu cumhuriyeti de yerle bir edeceğiz anladın mı?" diye haykırmaktan kendini alamayacaktır. Çünkü tutuklu çözülmemiştir. Çözülmediği için de mutludur. sonuna kadar dayanacağıma, kendimi öldürerek işlerini kolaylaştırmayacağıma emindim artık..." Buna karşılık işkenceciler, Jean Paul Sartre'ın dediği gibi, "Cellatlar çoğu zaman, Cezayir sorunuyla hiç ilgilenmeden ömrünün yirmi yılını Fransa'da geçiren gençlerdir." Ama "nefret bir çıkar ortaklığının ürünüdür." Onun için işkenceci her yerde aynıdır.

Olay, Cezayir'de geçer, yıl:1957 aylardan Kasım.

Aydınlığa, Özgürlüğe İnanların Çilesi

Yirmici yüzyılın ikinci yarısında, ülkenizin Anayasa teminatı altında, demokratik hak ve özgürlüklerden herkes gibi yararlanması gereken bir yurttaşsınız. Uluslararası alanda da İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ışığında dünyanın bütün uygar insanları gibi demokratik bir ortam içinde ne kişisel ne de toplumsal bir saldırı ve haksızlığa uğramaksızın yaşamanız gerekir.

Hiçbir korku ve endişeye kapılmadan geleceğinizden emin olmalısınız. Ama bir gece günlük çalışmanızın yorgunluğunu çıkarmak üzere döndüğünüz evinizin kapısı çalınıyor. Saat sabahın üçü. Gelenlerse darda kalmış bir Tanrı konuğu, herhangi bir konuda sizden yardım istemeye gelmiş bir vatandaş değil de "Gizli Polis" olursa iş değişir.

Artık hiçbir biçimde hiçbir şeyden emin olamazsınız. Ne karınızdan, ne çocuğunuzdan, ne geleceğinizden, hatta ne de geçmişinizden.

İlk soruları:

"Kimlik kartınız?"

"Korovessis Kim?" oldu.

"Ben."

Her şeyi biliyorlardı.

"Malzemeleri çıkarmamı istedi." "Saklayacak şeyim yoktu. (...) ve böylece çevre tiyatrosu üzerine yaptığım bütün çalışmalar kayboldu. Kentin işçi kesimine taşıdığımız tiyatro üzerine işçilerle yaptığımız yüzlerce tartışmanın bantlarına el koydular. Biriktirdiğim ve onca alınteri döktüğüm kitaplara, mektuplarıma, yarısı tamamlanmış tek perdelik oyunuma ve daktiloma el koydular. Thrace'da bandla aldığım Pontus türküleri, Küçük Asya'dan göç edenlerin yaşam öyküleri, halk türküleri, klasik müzik koleksiyonu. Biriktirdiğim her şeyi aldılar."

"Neden bu kadar çok kitabın var?"

"Marksist kitapların yanı sıra, Eflatun ve Aristo'nun bütün eserlerine el koydular."

"Spanos, her kalın kitaba el konması için genel bir emir verdi. Çünkü her kalın kitap komünist kitaptı. Kocaman bir yemek kitabı kurtulamayanlar arasında idi."

Götürüldüğünüz yerde polis uygar bir davranış içinde önce şöyle konuşacaktır:

"Peki delikanlı böyle konuşmakla iyi yapıyorsun. Böylelikle Yurtsever Cepheye katıldığını kabul ediyorsun. Bunu reddetmemen iyi bir şey, çünkü neler olduğunu biliyor musun? Cephe önderleri bize örgütün bütün planını verdi. Evet, bütün kademeler param parça edildi. Senden istediğim parti kurucularının adları değil, onları biliyoruz, istediğim ilişkide bulunduğun kişilerin adları. Tamam mı? Görüştüğün kimseler. Haydi bu işi bitirelim."

"Hiçbir şeye katılmadığımı açıkladım."

"Sen komünistsin seni a...cık, evinde yüz ton komünist kitap var burada oturup seni dinlemeye mecbur muyum?" diye sertleşecektir sonra. Söylediklerin doğru ya da yanlış, sonucu değiştiremezsiniz.

"Asphalianın özelliği zamanımızın en ünlü işkence odalarından birini yaratmış olması; içinde bir sıra, biraz ip ve birkaç sopadan başka birşey yoktu."

"Hafiyelerden biri beni getirdiklerini gördü, gelenleri selamladı. 'Avdan döndünüz ha?'"

"Falaka bütün beden sisteminizi etkileyen dayanılmaz güçte bir şiddettir. (...) Topuktan başlayarak parmaklara çıkarlar vurarak, sonra tersini yaparlar. İlk tepkinizin ayaklarınızı bükmek olacağını bilirler. Bir düzine vuruştan sonra, ayağınıza aldırmazlar.

Bağırmaya başladım. O zamana kadar bilmezdim insan sesinin bu kadar yüksek çıkabileceğini (...) Bağırıyordum. Biri helâya gitti, bir paçavra getirdi. Ağzıma soktu. Bütün pislik gırtlağıma doldu. İyice sıktı. Damlaları boğazımdan aktı."

"Tanıdığım bir kız önümden geçti. Ne olmuştu? Asphalia'da bulunduğu kırk gün içinde ona neler yapmışlardı? Yürürken iki adam destek oluyordu, gölge kadar inceydi, gözlerinin çevresinde iki korkunç morartı vardı. Gözleri de son derece şişmişti. Hurdahaş bir haldeydi..."

Karar çok önceden verilmiştir.

Suçlu olduğunuzu biliyoruz ve buna kimse karşı çıkmayacak"tır.

"Delil?" dediğinizde karşılığı

"Mahkeme biziz..." olacak ve konuşmayı şöyle sürdürecektir polis şefi:

Biz Amerikalıyız. Bak genç adam, benim arkamda Hükümetin arkasında Nato, Natonun arkasında da Amerikalılar. Beni dinliyor musun? Kimse yerimizi değiştiremez, biz Amerikalıyız."

En son da demokrasi adı altında uyguladıkları düzenin gerçek yüzünü açıklamaktan çekinmeyecektir:

"Hükümetler nasıl dengeye kavuşur sanırsın? Güzel sözlerle mi? En büyük demokrasiler kan ve çelik içinde yoğrulmuştur."

Getirildiğinizin kimbilir kaçıncı günüdür.

"Beni aşağı indirirlerken biraz kendime geldim. Artık gece olmuştu, bir sürü insan tutuyordu beni, başım sarkıyordu ve basamaklara çarpıyordu, biri biraz daha kaldırdı. Yön duygumu tümüyle yitirmiştim. (...)jip ilerledi ve beni yavaş yavaş duvara sıkıştırmaya başladı. Bayıldım."

Bu kez polis, hastanede, insanların sağlığa kavuşturularak yeniden hayata kazandırıldığı o kutsal yerde doktor olarak karşınıza çıkacaktı.

"Şişman bir adam çarşafları kaldırdı, erkeklik organım çekiliyor, buruluyor: bir adam değil bir sürü adam, çeken şişman olanı değildi, etrafında başkaları duruyordu: şişman olanı "Konuş konuşsana" diyordu, "devam et, haykır." Bağırmak imkansızdı, yalnızca kasılabiliyordum. (...) Hepsi beyaz önlükler giymişti. Biri kalbimi yokladı, tamam dedi. Bir diğeri makinadaki düğmeleri ayarladı: ucu vidalı örgü şişine benzer bir şey tutuyordu elinde. Elektrod diyorlar adına. Kulağımın arkasına yapıştırdı. Elektrik akımı.

"Çarşafların altından gelen bir irin kokusu vardı. Kendimi yokladım. Bacaklarım, üstüne kılların yapıştığı kuru kanlarla keçeleşmişti, her yanım tahriş olmuştu. Bileklerim ve ayak tabanlarım kararıp morarmıştı, yer yer yaralar açılmıştı, şişmiş sonra patlamışlardı. Hayalarım iltihaptan patlıcan kadar olmuştu, derileri dökülüyordu: karnım ve kaburgalarım tahriş olmuşlardı, kabuk ve çürük içindeydiler. Herhangi bir sargı, ya da yaralarıma birazcık ilgi gösterildiğini açıklayan en küçük bir işaret yoktu. (...) Bir iskelet gibiydim; üstünde her an yırtılabilecek ince bir deriden başka bir şey olmayan bir iskelet."

Bütün bu olanlar ve yapılanlardan sonra "Bunun bazı manyakların sapıkça işleri olmadığı ortada. Açık, kesin bir hedefe yönelmiş resmi, somut bir politikaydı bu." İşin püf noktası buydu işte. Asıl üstünde durulması gereken de bu olmalıydı.

Olay, Yunanistan'da geçer, yıl 1967 Aylardan faşistlerin darbe tarihi olan 21 Nisan'ın hemen ertesi.

Kan Damlaları Pıhtılaşmıştı

Yıl 1943'tü. Aylardan Şubat. Ve olay Türkiye'de geçiyordu. Fahri Erdinç yaşanmış bir olayı anlatıyor Kan Damlaları Pıhtılaşmıştı adlı hikâyesinde:

Evvelâ onun saçlarını kesmişlerdi. Sonra tepesinde, saçlarının bir anafor yaptığı yeri ustura ile kazıdılar. Tavla pulu kadar açılan bu çıplak yere birkaç bit koyarak onları bir kitbit kutusu ile kapattılar, sardılar ve adamı kıskıvrak bağladır. (...) Bitleri tepesinden aldıkları zaman baygın bir halde idi. Sonra onu tekrar sorguya çektiler. "Söyle bülteni kimden aldın?" Fakat söyletemediler."

Bir gün onu tabutluğa kapattılar. Tabutluk, enine boyuna insanın ancak sığabileceği bir boru biçiminde. Tavanında bin mumluk bir ampul yanıyor. Adamı, çenesinin altından bir köstek vurarak, bu ampulle gözgöze getiriyorlar. Artık kıpırdamanın imkânı yok. Bakacak olsan gözlerin kamaşıyor ve istemeden ağlıyorsun... Gözlerini yumarsan beyninde sanki bir lodos denizi çalkalanıyor. Tabutluk, kanını kuratacak kadar insanı terletebiliyor ama, sır vermek istemeyeni yine söyletmiyor."

Yine bir gün, "Hafifçe aralanan kapıdan bir ekmek" fırlatılır. "Bu ekmek adamakıllı şaşırttı onu, "çünkü sıcaktı. İki gündür kendisini aç bırakanların bu iltifatına mana veremedi. (...) ağız dolusu ısırdı. (...) Bu, belki de tuzdan daha tuzlu bir ekmekti. (...) Çok geçmeden bir yanma başladı karnında. Yutkundukça ağzı köpürüyordu."

"Aynı akşam onu falaka odasına götürdüler. Yarı baygın bir haldeydi. Henüz tevkif edildikleri gün de, onları aynı odaya sokmuşlardı. Buradaki dayak aletleri hiç değişmemişti: Çeşitli kırbaçlar, falakalar, su kovaları..."

"Adamı karşısına diktikleri zaman, sürahiden bir bardak su dolduran müfettiş, ballandıra ballandıra yudumlamaya başladı. Artık niçin tuzlu ekmek yedirdiklerini anlamak kolaylaşıyordu."

"Bizi acı kuvvet kullanmaya mecbur etme. Esasen her şeyi biliyoruz. İstediğimiz sadece bir itiraftan ibaret. Söyle!"

"Bülteni kimden aldın?"

"Ve sonra kime verdin?"

Yine de söylemeyince, söyletilemeyince:

"Adam, iki destek arasına uzatılmış bir demir boruda başaşağı sallandı kaldı. Bu boru, onun dirsekleri ile dizleri arasında kalıyordu. Ellerini, kaval kemikleri üzerinde kavuşturarak bağlamışlardı. Çıplak ve mosmor yaralı tabanlar, resmi duvarda asılı olan İnönü'ye bakıp duruyordu. (...) Vuruşlar yirmiye yaklaşınca, adamın tabanları çürük domates gibi cıvıklaşarak patladı.

"Yumru yumru şişen gözleri artık açılmıyordu. Yüzünde boncuk irisi ter damlaları vardı. O kadar perişandı ki, ayaklarının yangın kovasındaki tuzlu suya sokulduğunu bile hissetmedi."

Söylemeden kurtulamayacaksın elimden. Eğer ölürsen, cesedini paçavra gibi dördüncü kattan fırlatır ve intihar etti diye üç satırlık doktor raporu ile kapatırım dosyanı... diyerek başına gelebilecek en son durumu açıklıyordu müfettiş. Ona göre davranmalıydı. Ama adam konuşmadı, konuşturamadılar.

"Bağlayın şunu pencere demirlerine de ayazlasın sabaha kadar!"

"İki dakika içinde adamı soyarak, sadece içdonu ile bıraktılar. Pencerenin iki kanadını da açarak, çarmıha gerer gibi onu demirlere bağladılar."

Adam, konuşmamaya kararlıydı. Ama dili, elinde olmadan, kendine ihanet edebilirdi. Yapılacak bir şey vardı. Bağlı olduğu demir çarmıhta "dilinin yarısını, derhal ön dişlerinin arasına kıstırdı ve çenesinin bütün kuvvetiyle onu ısırdı."

Gece yarısı, odaya giren nöbetçi elektiriği yakınca şunu gördü: "Adamın dudaklarından bir et parçası sarkıyordu. Gür tüylerle kaplı erkek göğsünden sızan kan, topuklarına doğru yollar yapmıştı. Saçak uçlarındaki son yağmur damlaları gibi, ayak parmaklarının uçlarında kan damlaları pıhtılaşmıştı.

Nazım Hikmet'in Dediği Gibi

Tıpkı Nazım Hikmet'in dediği gibiydi:
"Seni düşünüyorum tornacı Rahmi
Belki bu sabah basıldı evin,
belki şimdi Birinci Şube'desin
kolların kelepçeli arkadan,
kan içinde yüzün, gözün.
Biliyorum söyletemezler:
"Barış Yolu" dergisini kimden alıp dağıttığını.
Evet söylememişti.
Söyletememişlerdi.
Yıl 1951'di, Nazım Hikmet bu şiiri söylediğinde.

Kanayan

Olay yine Türkiye'de geçiyordu. 1971 yılının 12 Mart sonrası günlerindeydik. Binlerce tutukludan biriydi hikâyeci Erdal Öz de. Yaşadıklarını, gördüklerini yazdı. Kanayan'daki hikâyeler daha nice benzerlerin-

den yalnız birkaçının yazıya geçeni, geçebileniydi. Yazıyla birlikte, tarihimizde, yüzkızartıcı, onur kırıcı bir sayfa olarak geleceğe kalacaktı, kalmalıydı. Dünyada ve bizde olagelen yüzlerce, binlerce benzeri gibi. İnsanlığımızdan, çağımızdan, ileri uygarlığımızdan utanacağımız güne kadar.

Karanlık taş odacıkta tek başına geçen ağır saatler. Önce elektrik akımının en beklemediği yerinden bedenine akışı, kıvranışı, utanışı, bağırmayışı, bileklerine bağlı kurumuş kayışların, acıdan, ürpertiden kıvrandıkça, derisine geçip etine oturuşu, bayılışı; kendine gelince başlayan sonu gelmez sorgular yine, falakaya yıkılışı, tabanlarına inen sopaların beyninde zonklayışı, sopayı aralıksız ama belli bir tempoyla kladırıp indiren adamın gömleğinde, sonunda patlayan tabanlarından sıçrayan kanın genişleyen lekeleri tuzlu su dolu kovaya patlamış şiş tabanlarını sokmaları, daracık taş bir koridorda bir aşağı bir yukarı yürütmeleri, yerlerde, soğuk taşlarda bıraktığı kırmızı ayak izleri, kanla çizilmiş ayak izleri; kapının dibinde sanki unutulmuş gibi oturan, nedense kendisine boyuna anacağını anımsatan kara başörtülü cılız yaşlı kadının kalkıp hiç değişmeyen donuk bir görevli yüzüyle köşede duran ıslak çuval paspası alıp sıkıntıyla, üşenmeden yerdeki kan izlerini silişi, sonra yine sorgular, yine yere yıkılmalar, yine ellerinin ayaklarının kayışlarla bağlanışı, bilmem kaç voltluk elektrik akımının yine en ummadığı, en utandığı yerine bağlanan bir telle bedenine akışı, sancılar, bulantılar, sorgular, bayılma ve bütün bunların sonunda da sürüklenerek götürülüp karanlık, ıslak, pis bir taş odanın orta yerine fırlatılışı."

Kimbilir kaç gün, kaç gece ard arda yapılan bu uygulamaların sonunda tutuklunun hücresinde hatırlayabildikleri bunlar.

Neden mi bu yapılanlar? Evden alındığı günden ancak iki ay sonra "iki kalın gardiyanın ortasında (...) kollarının altına girip" omuzlanmış bir durumda getirilip görüştürülen tutuklunun karısından dinleyelim nedenini.

"Çok sordular. Kimler gelir gidermiş evimize? Toplantı ne yapılır mıymış? (...) Fabrikadaki işçilerin kafasını bozan senmişsin. Eve getirmişsin onları, sendikanın bütün gizli toplantılarını bizim evde yaparmışsın. (...) Basılı birtakım kâğıtların varmış sözde, onları gizlediğin yeri söylemezsem. "Çok mu kitap okurdu kocan?" dediler. "Çok kitap okurdu." dedim. Okurdun İsa'm, ne güzel okurdun. Görsen, yatağımızı, yastığımızı didik didik edip tiftiğini yığdılar, odanın ortasına. En çok da sandığın içinde duran kitaplarını bulunca deliye döndüler. Hepsini alıp götürdüler. "Almayın, bırakın" dedim dinlemediler. Hiç kitabın kalmadı. Ne vardı İsa o kitaplarda ha? Onları o kadar kızdıracak neler vardı o güzelim kitaplarda?"

Yalnız kitaplarını almakla kalsalar, hatta dövmekle, sövmekle işkence etmekle kalsalar iyiydi. Yalnız polisleri kızdırmakla kalsa iyiydi.

("İşine son verdiler İsa."

Dizkapaklarına bir kamaşma iniverdi.

"Mecit ustanın dediğine göre ödenek de alamayacakmışsın.

Dünyanın döndüğünü, alabildiğine döndüğünü göreverdi adam.

"Fabrikadaki arkadaşların aralarında para toplamışlar. Mecit usta getirdi bıraktı. Biz de sana getirdik. Yüz elli lira. Fabrikadaki arkadaşların selamı varmış. Hepsi ayrı ayrı selam söylemişler. Öyle dedi Mecit usta. Şimdilik bu kadar oldu ay başında yine toplayacağız" dedi Mecit usta."

"İstemem!"

Sesinin yüksekliğinden kendi de ürktü İsa. Yere yıkılıp ayak parmaklarından biriyle cinsel organına bağladıkları çıplak bakır tellerden etine saplanan elektrik akımı beynine çarptığı zaman da böyle yüksek sesle bağırdığı geldi aklına, kasıkları uyuştu.

İşte işini de almışlardı elinden. Bir somun ekmeğini de. İnsafsızca çekip almışlardı.

(Bir insanın güçlükle sığabildiği, adının "tabutluk" olduğunu çok sonraları öğrendiği, ama bir tabut kadar bile içine rahatça uzanılamayan daracık dört duvar arasında günlerce kalmıştı. Yalnızca ayakta durulabilen, ancak bir insan gövdesi genişliğinde, tepede, yüksekte belki beş yüz mumluk bir ampulün gece gündüz aralıksız yandığı, gözleri yakan, beyni buruşturan amansız bir aydınlıkta, insanın boyuna çömelmek, ayaklarını şöyle birazcık olsun uzatabilmek için gebircesine özlem duyduğu küçücük bir işkence odasında günlerce kalmıştı. Kaç gün sonra olduğunu bilmiyordu, bir gün kapı açılmış, onu o daracık odacağın dibine çöküp kalmış bir tortu gibi, atılıp kalmış boş bir çuval gibi bulmuşlardı. Omuzlayıp bir odaya sürüklemişlerdi. Asık yüzlü birtakım adamlar sorular sormuşlar, bu sorulardan pek bir şey anlamadığı için olacak, tokatlar, yumruklar atmışlardı ağzına, gözüne; tekmeler inmişti bacak aralarına, karnına, dizlerine (...) Adam boyuna kolundaki saatine bakıyor, soruyor soruyordu. Sonunda fırlayıp saçlarına yapışmış.

"Çabuk söyle ulan söyleyeceksen" demişti, "gemiyi kaçıracağım."

Günlerce kaldığı karanlık hücresinin,

"Yalnızca helaya gitmek için kapısını açıyorlardı. Çok sıkışıncaya kadar bekliyor, hücresinin kapısını tıklatıp görevlilere haber veriyor, onlar da gönülleri isterse söylene söylene gelip kapısını açıyor, hücresinin tam karşısındaki helaya geçmesine izin veriyorlardı. Kapısının dışına çıkınca sağına soluna bakması kesinlikle yasaktı.

Yani aydınlık yasaklanmıştı ona. Geniş bir soluk alması yasaklanmıştı. Bir kendisi değildi. Aynı durumda olan başkaları da vardı.

"Az ilerdeki hücrede beklemenin daha başlarında, ne yapacağını bilmeden orta yerde dikilip duran, her kıpırtıyla, her sesle ürperen yeni geleni düşündü. (...) Her yeni getirilene yapılan orada ona da yapılacaktı. Hiç beklemediği anda başına, burnuna, çenesine, ağzına ardı ardına inen ağır yumruklarla ilk anda neye uğradığını kavrayamayacak, başını gizleyip kollamaya çalışırken diz altlarına inecek tekmelerin açacağı yaralar günler sonrasında kabuk bağlayacak, belinin oralara, böbreklerinin üzerine inecek tekmeler her eğilip doğruluşunda duyacağı uzun süreli derin sızıların nedeni olacaktı. Bir şeylerin ayaklar altında çiğnenip yokedilmek üzere olduğunu korkudan çok tiksintiyle iğrenerek yaşayacaktı günlerce."

Sonra bütün hücredekiler için amansız bir bekleme dönemi başlardı.

"Bu saatlerde geliyorlar birilerini kapıp götürüyorlardı. Kimin alınıp götürüleceği, sıranın kimde olduğu, ancak hücre kapılarının açılışıyla anlaşılıyordu.

Bu kez götürülme sırası kendisinde olabilirdi. (...) Toparlamalıydı kendisini. Götürülecek olursa korkulu bir görünüş içinde olmamalıydı. Soğukkanlı davranmalıydı."

İşte bu davranış ne yapılırsa yapılsın, insan nasıl yerlerde süründürülmek istenirse istensin, direncin kırılamayacağını, insanlık onurunun yokedilemeyeceğini gösteriyordu.

İşkencecilerin ve onlardan yana olanların, işbirlikçilerin, yardakçıların, uşakların yaptıklarına gelince ilkellik ve uygarlık kavramlarını, atom çağını aşıp uzay çağına ulaştığımız günümüzde yeniden gözden geçirmemiz bir daha tanımlamamız gerekiyor. İlkel kim, uygar kim bilelim. Uygarlığımıza kastedenleri iyice tanıyalım. Uygarlığımızın ayaklar altına alınmasına yerle bir edilmesine izin vermeyelim. Nerde varsa haksızlığa, sömürüye, işkenceye hep birlikte direnelim, karşı koyalım. Bu bir varolma savaşıdır.

(Yeni a Dergisi, Şubat 1974, sayı 23)

Vedat Günyol'a

KALEM

Giyinip kuşanır gündüzü
İnançlı bir sabırla
Yürür üstüne üstüne gecenin

Bulutlar sarmalayıp eğnine
Süzülür yeryüzüne
Çiçekler ellerini ekinlerin
İner köklerine fidelerin
Büyütmeye meyveleri

Köprüler kurar denizlere
Göklere merdiven

Yontar kayaları yontulara
Paslanmaz bir bilinçle
Başkaldıran yazgı-zamana

Oktur yayında Eros'un
Dillendirmek için seviyi
Binlerce yıl öyküsüyle

Hüseyin TOPÇUGİL

İnsanileşme Sürecinde Kadın-Erkek Sorunu -II-

Berrin TAŞ

Uçsuz bucaksız bir evren düşlüyorum. Canlılar var evrende. Bitkiler... hayvanlar... insanımsılar. Ağaçtan yeri iniyor insanımsılar. Öteki adıyla hominidler. Besinini sağlamak için dolaşmaya başlıyor. Otları yiyor. Kökleri yiyor. Belki de böcekleri. Başlangıçta her biri kendi başına elde ediyor besinini. Belledikleri alanlarda yiyeceklerini sağlıyorlar. Kimbilir belki de hazır buldukları yiyecekleri tüketirken yeni alanlar aramak zorunda kalıyorlar. Orman içlerine doğru çekilirken vahşi hayvanların saldırısına uğramış olmalılar. Bu da hominidlerin savunma gereksinmesini gündeme getiriyor. Doğayla mücadele zorunluluğu topluluk halinde yaşamayı gerektiriyor. Başlangıçta otuzar kişilik kümeler halinde yaşıyorlar.

İnsanlığın biyolojik evrimiyle toplumsal evrimi arasındaki her süreç milyonlarca yılda tamamlanıyor. Sözgelimi ağaçtan inmek ve doğaya karşı tek başına kendini korumaya çalışmakla topluluk halinde yaşamaya başlamak arasında milyonlarca yıl var. Vahşi hayvanlardan korunma gereksinmesi birarada yaşamayı dayatıyor. Başlangıçta beslenme konusunda ortak bir çaba yok. Erkekler kümenin savunmasını üstleniyor. Dişilerde çocukların savunmasını. Yine otlarla, köklerle beslenmeyi sürdürüyorlar ama başlangıçta herbiri kendi besinini sağlıyor. Buldukları yerde doyuyorlar. Toplayıcılık döneminden avcılık dönemine geçiş milyonlarca yılda gerçekleşiyor yine. Toplayıcılık döneminde küme içinde ya da kümelerin birbiriyle ilişkisinde çatışma yok. Çatışmayı gerektiren herhangi bir durum da yok. Zaten uçsuz bucaksız alanlarda seyrekleşmiş kümeler halinde yaşıyorlar. Toplayıcılık döneminde alet yapımı yok. Yalnızca doğada buldukları taş... ağaç dalı vs. kullanıyorlar. Toplayıcılık dönemi asalak bir ekonomi. Üretim yok. Doğada hazır bulduklarını yiyorlar. O dönemde dişi belki de doğurganlığının sonucu zayıf düşmüş bedeniyle doğaya ve vahşi hayvanlara direnemiyor. Bu da erkeklerin kümenin savunmasını üstlenmelerinin nedeni. İlkel topluluk milyonlarca yıl çok ağır ilerleyen bir süreç içinde aynı yaşantıyı sürdürüyor. İlkel topluluğun üç temel sorunu var. Savunma gereksinimi, beslenme gereksinimi ve üreme. Başlangıçta yalnızca savunmada yardımlaşıyorlar. Çok daha sonraki süreçlerde besinlerini sağlamada ortak hareket etmeye başlıyorlar. Toplayıcılık döneminden avcılık dönemine geçilirken erkek silah yapmaya başlıyor. İlk silahlar sivriltilmiş sopa... çakmaktaşı vs.

Erkeğin avcılıkta kadının toplayıcılıkta uzmanlaşmaya başlaması sonucunda ilkel topluluğun yaşamında birtakım değişiklikler oluyor. Kadın bitkileri evcilleştiriyor... evcilleştirme yöntemlerini buluyor. Erkeklerde hayvanları evcilleştiriyor ve daha sonraki süreçlerde çiftçiliğin ve hayvancılığın gelişmesinin zeminini hazırlıyorlar. Erkek avcılıkta uzmanlaşırken kadın toplayıcılıkla yaşamını sürdürmeye devam ediyor. Ancak avcılığın gelişimi ortak hareket etmeyi gerektiriyor. Başlangıçta yaşlıların ve kadınların zaman zaman erkeğe avcılıkta yardım etmesi gerekebiliyor. Bu da erkekler arasında çalışma alanında işbirliğini geliştiriyor. Toplumsal alanda da kadın-erkek birliğini pekiştiriyor. Avcılık başlangıçta garantili bir beslenme yolu değil. Bazı günler eli boş dönebiliyorlar. Ya da bazı günler vahşi hayvanların saldırısıyla aralarından biri ölebiliyor. Bu onları şaşırtmış olmalı. Avcılık döneminin başlangıcında toplayıcılık önemini yitirmiyor. Toplayıcılık beslenmenin en emin yolu. Bu süreç milyonlarca yıl süren zaman diliminde değişikliğe uğruyor. Avcılığın gelişimi kadın ve erkek arasında ekonomik işbölümü yaratıyor ve dayanışmayı geliştiriyor. Sözgelimi kadın topladığı otları birlikte yemek üzere ayırıyor. Erkek avladığı hayvanları barındıkları alana getiriyor. Bu dönemde ateş yakmayı öğrenmiş olmalılar. Yaşlılar ve kadınlar çocukların ve barındıkları alanın düzeninden sorumlular. Kadınlar yaşadıkları alanın çevresinde bitkileri yetiştiriyor. Etleri pişiriyor ve çocuklara bakıyorlar. Başlangıçta bu keskin farklılaşma kadın ve erkek arasında bir statü farklılaşmasına neden olmuyor. Dayanışma doğayla mücadele etmenin zorunlu bir sonucu. Birlikte yaşamanın getirdiği kurallar ve görenekler dizisi yaşamı belirlemeye başlıyor. Kimbilir yaşam süresi uzadığı için belki de yaşlılar genç kuşaklara kendi deneylerini anlatıyorlar. Böy-

lelikle kültürel birikim oluşuyor... ve bu birikim yaşamı belirliyor. Yine milyonlarca yıllık süreçler sonucunda kadın ve erkek topluluğunun etkileşiminden toplumsal ve siyasal farklılaşma oluşuyor ve insanlığı biçimlendiriyor.

Biyolojik evrimin toplumsal evrim üzerindeki etkisi daha sonra toplumsal evrimin de biyolojik evrimi etkilemesi sonucunu doğuruyor. Biyolojik evrim insan topluluklarının biçimlenişinde önemli bir etken olurken toplumsal evrim de araçların kullanılması ve yapılmasıyla ellerin... toplu çalışmayla konuşmanın dolayısıyla beynin gelişimine ve öğrendiklerini biriktirebilecek bir düzeye gelmesine neden oluyor. Beyin çanağı büyüyor.

Toplayıcılık döneminde kümeler halinde yaşayan topluluklar arasında herhangi bir çatışma çıkmıyordu. Oysa avcılıkta uzmanlaşmayla birlikte çatışmalar başlıyor. Bunda silah yapmanın ve silah kullanmanın önemli bir payı olmalı. Gücü eline geçirenin egemenliğini pekiştirmek için silahı kullanması da olası. Birlikte yaşamanın getirdiği birtakım kurallar cinsel ilişkilerde de geçerli olabilir. Bu dönemde kümeler arası kadın kaçırma olayları yaşanıyor. Uzmanlaşma döneminde toplulukların boş zamanı kalıyor. Sözgelimi eskiden her gün ava giderken uzmanlaşma döneminde yiyecek biriktirebildikleri için birkaç gün ava gitmeyebiliyorlar. Bu da artı zaman demek. Avcılıkta uzmanlaşma erkeğin egemenliğini pekiştiriyor. Kadınlar ve yaşlılar arasında saygınlığını artırıyor. Bu arada kadının bitkilerle uğraşması anolojik düşünen ilkel insana toprak anadan doğuşu gibi görünüyor. Yani kadın hem bitkiyi hem insanı üretiyor. Bugün de kullandığımız toprak ana deyiminin kökenleri insanlığın geçmişinde yatıyor. Kadının bitki yetiştirmekle uğraşmasının ev ekonomisi içindeki uzantıları... öğütme, pişirme ve tarım mevsimleri dışında çömlek kaplar yapma, örme, dokuma gibi işlerle de uğraşmaları kadının toplumsal saygınlığını artırmış olmalı. Anımsayacağınız gibi avcılıkta uzmanlaşılırken toplayıcılık eski önemini yitiriyor. Kadınlar avcılığın yan ürünlerini değerlendiriyorlar. Deri kıllarının kazınması, deriden giysi... çadır yapımı, avın pişirilmesi kadının ekonomiye katkısı. Erkeklerde geleneksel statülerini saygınlıklarını sürdürmek çabasındalar. Geçmişe baktığımızda anasoy zincirine bağlılığın kökeninin kadının kolektif ekonomiye katkılarından kaynaklandığı anlaşılıyor. Kadının yüceltildiği altın çağlardan sözedilse de Gordon Childe "Kendini Yaratan İnsan"da bunun pek fazla kesin olmayabileceğinden sözeder. Çünkü kadın her ne kadar ev ve ailenin yönetiminden sorumluysa da topluluğu yöneten erkektir. Silah kullanmakta ustalaşmak erkeğin egemenlik alanını genişletmiş olmalı. Neolitik kalıntılar içinde hayvan heykelcikleri yanında çok sayıda kadın heykelciliği ile karşılaşılması kadının saygınlığının artışının göstergelerinden biri. Bir de kadının doğurganlığı yüceltilmiş olabilir. Nüfusu korumak ilkel dönemlerde bugün sandığımızdan daha önemli. Bu nedenle ayrıcalıklı bir yeri olabilir kadının. Erkek savunma ve saldırıda ustalaştığı için topluluklar arası ilişkiler de savaşçı ilişkiler. Bu da erkekleri öne çıkarıyor. Kadının artmaya başlayan saygınlığı savaşçı ilişkilerin topluluğun yaşamındaki önemine paralel olarak yerini erkeğin egemenliğine bırakıyor.

İlkel topluluktan yeniden günümüze dönersek niteliksel olarak kadının yaşantısında pek bir şeyin değişmediğini görürüz. Kadın çalışsa da evde otursa da sonuç değişmez. Kadının toplumdaki yeri erkeğin kadını görmek istediği yerle sınırlıdır. Evden ve çocuklardan kadın sorumludur. Oysa bugünkü kadın yaşamdan payına düşeni almak istiyor. Özgür bir birey olarak toplumdaki yerini oluşturmak ve yaşama eşit haklarla katılmak istiyor. Doğurmanın ve çocuk sorumluluğu taşımanın kendisi için yaşamaya ve başarmak istediklerine engel olmamasını istiyor. Acemi bir yürüyüşle ondan çalınan bir şeylere tepkisellikle kavgaya katılıyor. Çoğunlukla bu kavgayı... daha doğru bir deyişle kavgaya kalkışmayı canıyla ödüyor. Çalışmak istediği ve bu isteğine babası izin vermediği için bir genç kız intihar edebiliyor. Ya da kocasından boşanmak isteyen kadınlar öldürülebiliyor. Yerleşik kuralların... kanıksanmış davranış kalıplarının dışına çıkmak sert bir toplumsal muhalefetle karşılaşıyor. Kadının bunca sıkıştırılmışlıktan kendini kurtarabilmesi moral değerlerini koruyarak insani kavgaya katılabilmesi kolayına gerçekleşebilecek bir durum değil. Kadını ancak bilinçle eylemek kurtarabilir. Kadın aydınlanma mücadelesine katıldığı oranda kadın değerleriyle yaşamanın kapısını aralayabilir. Işılay Saygın gibi kadının bekaretiyle uğraşmayı kadın haklarıyla ilgilenmek sayan bir bakana karşı direncini ancak bu yolla koruyabilir. Şiirle... öyküyle... romanla... felsefeyle kendi gerçeğini... insanın gerçeği içindeki yerini kavradığında ancak kadının varlığından sözedilebilir. Bu kavrayış kadına insanlık tarihi içindeki saygın yeri verecektir ama kolay olmayacaktır bu.

Kadın ne zaman yerleşik kalıpların dışında kendini varetme kavgasına giriştiyse orda duvarlarla karşılaşıyor. Geçmişte de böyle olmuş bu... bugün de aynı sorunlar yaşanıyor. Sanatla... politikayla... felsefeyle ilgilense de sonuç değişmiyor. Çalışma... başarma... kendi isteklerine göre eyleme hakkı kısaca kendini gerçekleştirebilme hakkı elinden alınıyor. Kadından alışıldığı biçimiyle yaşamını sürdürmesi bekleniyor. Alışılmışın dışında birtakım istekleri olursa eğer korkutma... sindirme... dayak... tehdit gündeme gelebiliyor. Kısaca egemenlik alanı kolay bırakılacak gibi görünmüyor.

Ben şimdi felsefe tarihi içindeki kadın filozofların konumuna şöyle bir bakmak istiyorum. Sonra da Antikçağ'daki kadın filozoflardan sözedeceğim.

Kadife Perdenin Arkası

Özcan ÖZMAN

İnsan, yaşamı süresince dünyada, ülkesinde, ailesinde, iş çevresinde ve kendi benliğinde nice bunalımlara, çalkantılara, çöküşlere tanık oluyor. Olumsuzlukların da sonu geleceğine inanmak karamsarlıkları aşmaya yardım ediyor. Dirençli olmak, umudu yitirmemek çözüm yollarını bulmayı daha bir kolaylaştırıyor. Elbette iyimserlik, olaylara sakin yaklaşmak kişilerin yapısıyla ilgili. Ama küçük bir yardım, özgüvene verilen destek, bazen bir sözcük her şeyi göğüslemeye yetiyor. Örneğin yılbaşı akşamı, Güneydoğu'da görevli gencecik bir subay, TV'cilerin "yeni yıldan ne bekliyorsunuz" sorusuna, "silâh üretenlerin namlusundan kurşun yerine çiçek atan silâhlar üretmelerini istiyorum" demesi yüreğimi sıcacık bir sevgiyle doldurdu. Bütün gece, zaman zaman aklıma gelen yukarıdaki sözcüklerle mutlu oldum. O genç subay bana güzel bir yeni yıl armağanı verdi.

Ülkemiz insanının içinde bulunduğu siyasal bunalım, enflasyonun getirdiği ekonomik sıkıntılar, çeteler, kaçakçılar, yolsuzluklar, terör olayları ve bunların hiçbirinin çözümlenemeyişi, inançsız, güvensiz, sevgisiz, saygısız bir toplum yaratıyor.

Basının ve TV'lerin dayattığı değerlerle küçüklü, büyüklü bütün bireyler şartlanıyor. Gösterilen, yazılan, çizilenle sanki sistemli bir şekilde karamsarlık, umutsuzluk, çaresizlik hissetirilip yürekler karartılıyor. Tavuk kesilirken bakamayan insanlar, vurulmuş ya da trafik kazasında parçalanmış, kanlı cesetlere bakarak yemek yemeye adeta alıştırılıyor. (Zira haber saatiyle yemek saati denk düşüyor.) Bu da bir çeşit işkence değil mi? Reyting uğruna basın patronlarının çıkarları için insanları böylesine duyarsız hale getirmeye hakları olmadığına inanlardanım. Birilerinin bu ülkeyi vahşileşmiş insan topluluğu olmaktan kurtarması gerek diye düşünüyorum.

Diriye saygısı olmayanların ölüye de saygısı olmuyor. Geçtiğimiz aylarda genç yaşında yaşamını yitiren opera sanatçısı Zehra Yıldız'dan esirgedikleri ilgiyi, pop müzikçilere, futbolculara, İstanbul Operası'nın müdürüne cömertçe gösteriyorlardı. Ancak basın ve TV'ler yurt içinde ve dışında çok önemli başarılara sahip bir sanatçıyı ölümünden sonra kendilerine özgü çığırtkanlıkla haber yaptılar. Sanatçıyı tanıtan özel programlar yerine, Almanya'da başlayan acı olayı, Aşiyan mezarlığında sona erinceye kadar her haber bülteninde verdikleri kanlı, dayak yiyen kadın ve çocuk haberleri gibi değerlendirdiler. Spikerin sahte ve hüzünlü bir yüz ifadesiyle ille de *Tosca* operasından görüntülerle, arada bir de *Salome* operasının dans sahnesini göstererek ölümünü duyurdular. Sanırım, bu durum bağlı olduğu sanat kurumuna, gazete ve TV sorumlularına hiç üzüntü vermedi. Sanatçılar ve sanata ilgi duyanlar, acılarına acı katılarak ölümü bile reyting uğruna, isimlerini öne çıkarmak adına kullananlara lânet ettiler.

20 Aralık 1997 tarihli *Hürriyet* gazetesi "Yekta Kara'nın Haklı Tepkisi" başlıklı bir haber yayınlıyor, adı geçen kişinin tepkisinin çok sert olduğunu bildiriyor. Yekta Kara, "Ben sadece onun sağlığında kendisiyle ilgilenenlere, haber yapanlara bilgi veriyorum. Lütfen artık bu tür iskatçılıkları bırakın. diyormuş... Ah, keşke sadece sahneye koyduğu *Tosca* operasının kayıtlarını değil de, örneğin Aydın Gün'ün sahneye koyduğu *Otello* operasından görüntülerini ya da İstanbul Festivalindeki konserlerinden bant kayıtlarını verseydi de, iskatçılara nasıl iskatçı olunmayacağını gösterseydi.

Evet, değerli bir opera sanatçısının ölüm acısını bile saygılı, ağırbaşlı, ölenin kişiliğine yaraşan bir sadelikle üstlenemedik. Değerlerin karmakarışık olduğu, insanımızın yılgınlığının, çaresizliğinin sınıra dayandığı günümüzde hep bir umut, bir ışık bekliyoruz düze çıkmak için.

Avrupa ülkelerini, özellikle Avusturya ve Almanya'yı görenlerin bildiği gibi çiçek, onların yaşamlarında hava ve su değerinde bir gereksinim. Evlerin bahçeleri, balkonlar, duvar üstleri, pencere içleri salkım saçak çiçek. Evler böyleyken yollar ve parklar da çiçeklerle kaplı. Dahası, en küçük sokaklarda bile çiçekçi dükkânları var. Yıllar önce bu şaşkınlığımı, sanatçı bir Alman arkadaşıma anlattığım zaman öğrendiğim şu oldu. İkinci Dünya Savaşı bittiği zaman 11-12 yaşlarındaydı-

mış. Çok zor, çok yoksul günler yaşamışlar. Ayakkabısı yokmuş. Sabahleyin komşu çocuklarıyla bahçede toplanıp toprakla suyu karıştırarak kıvamlı bir çamur yaparlarmış. Sonra bu çamuru ayakkabı gibi ayaklarına yapıştırıp yaktıkları ateşte kuruturlarmış. Bu işlem bitince doğru patates tarlalarına gidip toplanan üründen arta kalan var mı diye toprağı eşeleyip ararlarmış. Bazen küfelerle taşınırken düşen irice bir patatesi bulup sevinç içinde, çamurdan pabuçlarını kuruttukları ateşte pişirip keyifle yerlermiş. İşte, o günlerde, yani savaşın bittiği ilk günlerde, Alman görevliler evleri tek tek dolaşıp saksı ve çiçek dağıtırlarmış. İlk iş pencere içlerini, evleri çiçeklendirmek olmuş. Amaç belli. İnsanlara yaşama sevinci vermek. Başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde, hemen savaş sonrasında, hattâ olabildiği ölçüde savaş süresince de tiyatroların, operaların, konserlerin halka açıldığı bilinir. Savaş sonrasında, şehirlerde ilk onarım işlerinin tiyatro ve opera salonlarından başlatıldığı söylenip durur. Geçtiğimiz yıllarda Bosna'da savaş yaşanırken de böyleydi. Birkaç ay önce Pavorotti'nin adını alan bir müzik okulu açıldı. Büyük salonlarda konserler, çeşitli sanat etkinlikleri ile savaş acılarını unutup yaşamı sevince dönüştürmeye çalışıyorlar.

Oysa biz, bunalım içindeki toplumumuza, yazılı ve görsel medya ile sanatın moral vermesini boşuna bekleyip duruyoruz. Bakın, 30 Kasım 1997 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Handan Şenköken imzalı yazıda, Yekta Kara'dan alınan bilgilerle *Tosca* operası nasıl niteleniyor: "Tarihsel bir konuyu, gerilim, korku, tutku, cinsellik ve sadizm ile harmanlayıp çok etkileyici, o oranda da inandırıcı bir bileşime dönüştüren" deniyor.

4 Ocak 1998 tarihli *Radikal* gazetesi'nde Dilek Girgin Can'ın "Kan, şiddet, aşk: 'Tosca'" başlıklı yazısından da öğreniyoruz ki, "Yekta Kara, 'Tosca'yı opera tarihinin en kanlı eseri olarak niteliyor"muş. Yazıda "cinsel taciz"den de bahseliyor. Sıradan, medya ağzı ile "cinsel taciz" tanımlaması, bence *Carmen*'e daha uygun düşer. Zira Don José'ye sevgisinin bittiğini, yüzüğü atarak kesin bir dille söylediği halde, José'nin ısrarı, zorla götürmeye kalkması ve bıçağını çekip Carmen'i öldürmesine belki "cinsel taciz" denir de, Scarpia'nın Tosca'dan sevgisine karşılık verdiği takdirde Cavaraddossi'nin hayatını bağışlayacağı teklifi ancak bir pazarlıktır, belki de şantaj denebilir.

Opera tarihinin en kanlı eseri *Tosca* olabilir mi? Böyle bir sıralamada, *Salome* başta olmak üzere *Oidipus, Macbeth, Hamlet, Andrea Chenier* hemen akla ilk gelenler. Zaten atıp savrulan bu tanımlamalara ne gerek var! Bu tanıtım yazılarına bakınca, ister istemez TV ve bazı boyalı gazetelerin, magazin dergilerinin seyirci kışkırtan ve okuyucu apartan, çığırtkan ilânları geliyor akla. Maksat reyting artırmak.

Sözü edilen *Tosca* operası, *İstanbul Devlet Operası*'nın bu yıl sergilediği ilk eser.

Victorien Sardou (1831-1908) Fransız oyun yazarı. Sarah Bernhardt ise aynı dönemde yaşayan Fransa'nın ünlü bir tiyatro oyuncusu. *Comédie Francaise*'de başlayan ve turnelerle ünü dünyaya yayılan bu sanatçı için Sardou, *Tosca* oyununu yazıyor. Bu oyunu seyreden Puccini, Tosca rolünde Sarah Bernhardt'ın oyun gücünün etkisiyle *Tosca* operasını bestelemeye karar veriyor. Operanın librettosunu L. İllica ve G. Giacosa yazıyorlar. İlk defa 1900 yılında Roma'da sahneleniyor. Bugün dünya operalarında en çok sahnelenen ve sevilen operalardan biri.

Mahmut Ragıp Gazimihal "55 Opera" adlı kitabında, "Türkiye'de ilk defa Tosca, Ankara'da opera temsilleri başlamadan çok önce 17 Mart 1938 akşamı, Ankara Radyosu Salon Orkestrası eşliğinde amatör müzikçilerle radyofonik adaptasyonunun verildiği zaman dinleniyor. Bir zaman sonra da (1941) Nurullah Şevket Taşkıran-Baron Scarpia (Roma polis müdürü), Semiha Berksoy-Floria Tosca (bir kantatris) ikilisinden yalnız bir sahne seyirci önünde sahnelendi" diye yazıyor.

1951 yılında operanın tamamı *Ankara Devlet Operası*'nın sanatçıları tarafından temsil ediliyor. İstanbul Belediyesi Şehir Operası kurulurken Aydın Gün, ilk eser olarak *Tosca*'yı seçiyor. 19 Mart 1960 akşamı, Aydın Gün'ün sahneye koyduğu, Leyla Gencer'in (Tosca), Giuseppe Savio'nun (Cavaradossi), Orhan Günek'in (Scarpia) rol aldıkları, orkestrayı Kurt Eichhorn'un yönettiği *Tosca* operası ile İstanbul seyircisi ilk defa buluşuyor. *Şehir Operası*'nın 1969'da devlete bağlanmasından sonra 1976-77 sezonunda yine Aydın Gün'ün yönetmenliğinde sahneleniyor. 1984'te AKM'de bu sefer Doğan Onat sahneye koyuyor. Görüldüğü gibi *Tosca*, İstanbul'da da defalarca sergilenen ve sevilen bir opera.

1997-98 sezonunda sahnelenen *Tosca* operasının serüveni Almanya'dan gelen dekorlarla başlıyor. Bu serüvene geçmeden önce 1992-93'e dönelim. İstanbul Operasının değişen yönetiminin, bir yabancı rejisörle sahneye koyduğu *Uçan Hollandalı* isimli oparedan başlayıp *Tosca*'ya kadar uzanan işbirliğini gözden geçirelim.

Yıl 1993. Ankara'da daha önce sahnelenen, ama İstanbul'da ilk defa sahnelenecek olan Richard Wag-

ner'in *Uçan Hollandalı* operasını yönetmek uzere Bonn Operası'ndan Gian Carlo del Monaco ve orkestra şefi Michel Sasson, dekor-kostüm için de Michael Scott getirtildi. Belli ki, iyi bir çalışma yapılacak, güzel bir eser ortaya çıkacaktı. Ancak kısa bir süre sonra bu üçlünün istekleri arttı. Adeta emre dönüştü. Kostüm için bir başka kişi daha istendi. Almanya'dan iki koro şefi, hazırlanan operanın solistlerini çalıştıran üç piyanistimiz olduğu halde bir Alman piyanist daha getirtildi. Yine üç reji yardımcımız varken bir kişi daha geldi. Bir de ışıkçı istediler. Böylece yaratıcı kadroda "9" Alman görev almış oldu. Bu kolayca altından kalkılacak bir yük değildi. Ve o güne kadar ne operada, ne de tiyatroda rastlanan bir uygulamaydı. Bir eserde, iki ya da üç yabancı görev alabilirdi. Bu dokuz kişi, sekreterliği, müdür odasını, operayı adeta istila ettiler. Telefonlar, fakslar emirlerinde. Müdürlük de bunlara para yetiştirmek paniğinde. Sonuçta Kültür Bakanlığı'nın desteği, Borusan-Oto, Türk Henkel, Koç Holding, A.Ş. Renault Mais, A.Ş. Lufthansa, Profilo Holding, Selâhattin Bayazıt müesseselerinin katkılarıyla para problemi çözülüyor. 1993 yılına göre çok büyük paralara mal olan *Uçan Hollandalı* operası, doğrusu başarılı bir sonla noktalandı. Sanatçılar duygusal insanlardır, ortaya güzel bir eser çıkınca, adamların şımarıklığı, küstahlığı unutuldu. Operanın yöneticisi el kesesinden şöhret kazandı. Türk seyircisi bu ünlü yönetmeni, orkestra şefini hiç tanıyamadı. Burnu büyük, Türk toplumunu ciddiye almayan, kendini beğenmiş insanlar mıydı? Yoksa birileri gazetelerde sayfalar dolusu yazı ve resimlerle onları ortaya çıkarmak istemediler mi? Pek anlaşılamadı. Biyografilerini öğrenmek, söyleşi yapmak isteyenlere, görüşme kabul etmiyorlar diye kesin yanıtlar verildi. Ama operanın müdürü, bol bol konuştu, TV'lere çıktı, resimleri yayınlandı.

Belki dokuz adamın opera içindeki tavrı, basına karşı suskunlukları kendilerini beğenmişlik sayılabilir. O zaman şu soru takılıyor akla. Peki, *İstanbul Operası*'nda *Uçan Hollandalı*'yı sahnelemeyi neden kabul etti savaş sonrasının bu çamurdan pabuçlu çocukları?

1994 yılında Puccini'nin *Turandot* operası sahneye kondu. Yıl sonunda bu eserin Danimarka'ya götürüleceği söylentileri duyulmaya başladı. Yabancı bir emrezaryo seyretmiş ve bu öneriyi getirmiş. Oyunun yönetmeni Yekta Kara, emprezaryoların nasıl seçim yaptıklarını 19 Ekim 1997 tarihli *Gazete Pazar*'da şöyle açıklıyor: "Kendileri gelip satabilecekleri prodüksiyonu seçtiler. Kara kaş, kara göz için çağrılmıyor insanlar." Böylece *Devlet Operası*'nın sahnelediği bir eser satılarak pazarlanmış oldu. Danimarka'ya ilk gidişlerinde, Kopenhag, Aalborg, Aarhus şehirlernide temsiller verdiler. Daha sonraki gidişlerinde, operamızın sahnelediği eserler sadece iki küçük şehre satılabildi. Kopenhag'a gidemediler.

1995 yılında Richard Strauss'un *Salome* operası sahnelendi. Yönetmen yine Bonn operasından Gian Carlo del Monaco, dekor-kostüm Michael Scott'a ait. Ayrıca bir kostüm kreatörü, yabancı orkestra şefi, yardımcı yönetmen, ışıkçı, korrepetitör ve Yahya Peygamber'in gümüş tepside sunulan kesik başını yapmak üzere gelen butafor-maskçı... *Uçan Hollandalı* operasında olduğu gibi yine ekip iş başında. Sonuçta gerçekten başarılı bir gösteri. İnkâr edilemez. Ama yine yaratıcı kadroya basın ulaşamıyor. İlgili ve meraklı izleyiciler, bu kişilerin kimliği, yaptıkları çalışmalar hakkında bilgi sahibi olamıyor. Onlar sessiz, seyirci beklentide. Opera sanatına çok fazla vakıf olmayan seyirci ise gazetelerde bol bol boy gösteren operanın müdürü bu başarının sahibi olmalı diye algılıyorlardı, sanırım.

Yönetmen Monaco bu eser için tenor Udo Holdorf'u istiyor ve *Salome*'nin temsil edildiği günlerde Udo Holdorf yurtdışından getirtiliyor. Oysa bu rolü üstlenebilecek bir tenor *İstanbul Operası*'nın kadrosunda var.

Uçan Hollandalı'nın sahnelemesinde olduğu gibi yine pek çok sponsorla bu iş bitiriliyor. Yıl sonunda emprezaryo bunu da Danimarka'nın Aalborg ve Aarhus kentlerine satıyor.

1996-97 sezonunda Verdi'nin *Aida* operası sponsor destekli olarak Yekta Kara tarafından sahneleniyor.

1997-98 sezonunda ise Bizet'nin *Carmen* operası dekor-kostümü Dirk Hofacker'e ait olmak üzere Varan Turizm'in desteğiyle sahneleniyor. Yönetmen Yekta Kara'nın söylediğine göre şapkalar, yelpazeler, şarap şişeleri, şallar İspanya'dan getirtiliyor. Gazeteler, sayfa sayfa bu haberleri veriyor. Sanki ithal aksesuvarlar olmasa başarı eksik kalırmış gibi. Emprezaryo Dr. Gosta Schwark, *Carmen*'i de Danimarka'nın Aalborg ve Aarhus şehirlerindeki kültür merkezi ve müzik evlerine satıyor.

Ekim ayında bu ziyaret yerine getirilip dönüldükten sonra gecikmeli olarak açılan sezonun ilk eserinin *Tosca* olacağı ilân edildi. Yedi ay boş oturtulan atelyeler çalışmaya başlayacaklarını umuyorlardı. Yanıldılar. Çünkü *Tosca* operasının dekor ve kostümleri Almanya'dan geliyordu. Yine dekoratör Michael Scott ortaya çıkıyor, tabi ışıkçısı ile beraber.

Efendim, 1986-87 sezonunda, Bonn'da Gian Carlo

del Monaco'nun sahneye koyduğu *Tosca* operasının dekor ve kostümüymüş gelecek olan. Bu noktada kafalar karışıyor. Hem yönetmen Yekta Kara deniyor, hem de başka bir yönetmenin sahneye koyarken kullandığı dekorlar geliyor. Ne tiyatroda, ne de operada bir yönetmenin tasarımının içine başka bir yönetmenin girip oyun yönettiği görülmüştür. Çünkü yönetmen kendi görüşü, anlayışı içinde bir eseri oluştururken yorumunda vurgulamak istediği hususları, dekoratör ve kostüm kreatörüne iyice açıklar. Sonra bu üçlü fikir geliştirir. Dekor ve kostümcü, yönetmenin yorumuna hizmet edecek pek çok eskiz, model, maket oluştururlar. İnceden inceye renkler bile tesbit edilir. Bu çalışmalar yapılırken oyuncuya ve dekora düşürülecek ışık ve yaratacağı etki bile saptanır. Kurgu böyle bir hesapla gerçekleştirilir. İşte bu tür bir çalışma, 1986-87 sezonunda *Bonn Operası*'nda yönetmen Monaco ve Scott tarafından Tosca için yapılacak ve siz o dekorun içinde sanatçıları dolaştırıp, yani trafiğini yapacaksınız. Sonra da o operanın rejisörü olduğunuzu söyleyeceksiniz.

Bu durumda, Bonn'daki *Tosca* temsilinin video kaydından yararlanıldığı da pekâlâ düşünülebilir. Demek ki, İstanbul'da sahnelenen *Tosca*'nın yönetmeni Gian Carlo del Monaco, uygulayıcısı ise Yekta Kara'dır.

30 Kasım 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Handan Şenköken "Fiat, Tofaş, Siemens ve Efes Pilsen'in katkılarıyla 5 tırla Almanya'dan getirtilen Tosca'nın dekor ve kostümü gerçekten olayın geçtiği mekânları olduğu gibi sahneye aktarıyor, müthiş bir ustalıkla. diyor.

Müthiş denecek daha neler var, ama sahne arkasında. Onu seyirci bilmiyor. Evet, 5 tırla gelen bu dekorlar, AKM'nin büyük sahnesine (ülkemizin en büyük sahnesi ve kulisi, ayrıca tavanı en yüksek olanı) taşınamıyor. Dekor işçilerinin sayısal ve teknik gücünü aşıyor. Kurum dışından yardımcılar toplanıyor, masraflı formüllerle dekorun sahneye taşınması sağlanıyor. Öyle harcamalar yapılıyor ki, nerdeyse yeniden dekor yapılabilir. Yetkililer teknik sakıncaları anlatıyorlar, nafile! 5 Tır ile gelen dekordan vazgeçmek mümkün mü? Sonuçta gala gecesi korkulan oluyor. Dekordan düşen bir parça, iki dekorcuyu ağır yaralıyor. Acele hastaneye kaldırılıyorlar. Tedavilerinin bir ay sürdüğü söyleniyor.

Gazelerde, örneğin *Cumhuriyet* gazetesinde, kanlı haberler vermeye meraklı TV'lerde *Tosca*'nın galasındaki bu kazanın haberini okudunuz mu? Gördünüz mü? Çünkü bu olay pek ustaca örtbas ediliyor.

Salondaki seyirci, 1986-87 yapımı, yani 11 yıllık, atılacak, iskartaya çıkmış dekorların İstanbul operası tarafından ithal edildiğini bilmiyor. "Ah, pek de görkemli! Aynen o mekânda gibi hissettik kendimizi." diyor. Savaş sonrasının çamurdan pabuçluları, kimyasal atıklarını, nükleer atıklarını sessizce Üçüncü Dünya Ülkelerine bıraktıkları gibi atık dekorlarını da bizim sponsorlara taşıtıp operanın sahnesine bırakıyorlar.

Meclisimizin havuç rengi ithal koltukları olur da operamızın ithal dekoru olmaz mı?

Yekta Kara'nın en kanlı opera dediği *Tosca*, İstanbul'da dördüncü defa sahnelenişinde kötü anılar bırakan opera olarak akılda kalacak. İki kişinin kazaya uğramasından sonra çok değerli, yeri doldurulmayacak sanatçımız Zehra Yıldız'ın ölümünün acısı da bu operada *Tosca* rolünü oynarken yaşandı. Hiç unutulmayacak bir acı.

Tosca operası devam ediyor. Her temsilde dışarıdan getirtilen bir soprano o rolü üstleniyor. Acaba Türkiye'de bu role uygun bir sanatçı yok mu diye bir soru geliyor akla.

Şimdi perdenin arkasını bırakıp sahnenin gerisine bir bakalım. Yedi ay iş verilmeyen atelyeler boş oturtuluyor. En verimli çağlarındaki dekoratör ve kostüm kreatörleri ne zaman çalışma imkânı bulacaklarını bekliyorlar. Zira 1992 yılından beri opera sahnelemek üzere ya yurt dışından ekip geliyor ya da Yekta Kara'nın yönettiği eserlere yabancı dekoratör, kostümcü ve ışıkçı getirtiliyor. Her yıl bir büyük prodüksiyondan sonra geçmiş yılların eserleri tekrarlandığına göre bizimkilere pek yapacak iş kalmıyor. Zaten üç aylık programlara, aylık gazete ilânlarına bakılırsa en az üç operanın yönetmeni aynı isim. Bir-iki değişik isme rastlamak mümkün. Ama onlar başkalarının yönettiği eserler de repertuvarda bulunuyor izlenimini vermek için aylara serpiştiriliyor. *Kral ve Ben, Midas'ın Kulakları* gibi... Hele *Midas'ın Kulakları*, nisan 1997'de sahnelendi, mayısta opera tatile girdi, bugüne kadar en fazla beş-altı temsil yapabildi.

Sahneye çıkmayan sanatçı, günden güne formdan düşer. Sahne gerisinde devamlı çalışmak, açığı kapatmak için yeterli olmuyor. Seyirci karşısına çıkma olanağını bulamayan solist sanatçının içinde bulunduğu çıkmazı kavramak zor değil, sanırım. Yazık ki, sanatçılarımızın resital ve konser vermeleri de kolay değil. Açılan kültür merkezlerine bir piyano almak kimsenin aklına gelmiyor. Belki de bu konuda uyarılmıyorlar. Bu sanatçılar bir yandan rol almayı beklerken bir yandan da çalışmadan maaş alan sanatçılar gibi göründükleri izlenimine kapılıp eziklik duyuyorlar. Gerçekleri anlatabilmek bazen ne kadar zor oluyor. Sanat isteyerek yapılır. Zorla sanatçı olunmayacağına göre bu sanatçılar neden

boş oturmak istesinler? Böyle bir şey düşünülebilir mi? Konservatuvardan epey zaman önce mezun olan bir sanatçıya AKM büyük salonunda sahnelenen bir operada henüz rol verilmediğini söylersem işin dehşeti acaba anlaşılabilir mi? Bir sanat kurumunun sanat politikası, ilkesi, programı olmazsa hiçbir problem çözülemez.

Bir de rejisör sorunu var. Yekta Kara'dan başka kadrolu üç yönetmen bulunmasına rağmen biri beş yıl bekletildikten sonra iki ay önce F. Cilea'nın *Adriana Lecouvreur* operasını sahneleyebildi. Diğeri emekliliğine az bir zaman kala nihayet AKM'nin büyük salonunda bir opera yönetiyor. Üçüncüsü de, dört-beş yıldır çilesinin dolmasını bekliyor. Bakalım şans ne zaman gülecek! Gelecek yıla mı desek, sonraki yıla mı desek...

Rejisörler koreografiar, müdüre hanımdan görev istedikleri zaman "para yok, sponsor bul, yap. Ben nasıl buluyorum?" deniyor. Demek kurumu yöneten kişi, 9-10 kişilik yabancı ekibe sponsor bulacak, kendine bulacak, kurumun diğer görevlilerine de "kendin bul" diyecek. Sponsorlardan sağlanan yardımın bütün prodüksiyonlara dağıtılması gerekmez mi? Böyle keyfi bir yönetim düşünülebilir mi?

Bir süreden beri *İnsancıl*'da konu ettiğimiz sorunları deşmek isteyenler de oluyor. *NTV*'de gazeteci-yazar Yalçın Doğan, bir söyleşi programında "Danimarka'ya gitmekle opera ne kazanıyor?" diye soruyor Yekta Kara'ya. Aldığı yanıt "Sanatçılarımız yabancı seyirci karşısında kendini deniyor." oldu. Bu hiç de doyurucu bir yanıt değildi. Viyana'da, Milano'da, Paris'te oynarsan seyircinin tepkisi sanatçının kendisini tartmasına yardım eder, ama Danimarka'nın operası olmayan iki küçük şehrinde (nüfusu yüz bin civarında) sanatçı hangi beğeniye göre kendini deneyecek?

İkinci soru da ilginçti: "Yurtiçinde operayı başka şehirlere götürüyor musunuz?" Cevap: "Opera en az 250 kişi ile gider. Aspendos'tan başka yere gidemiyoruz."

Ne acı!.. Bale sanatçılarına, Carrousel alışveriş merkezinde, sahnesi olmayan bir yerde, derme çatma yükselti üzerinde gösteri yaptıracaksın, sonra Trabzon, Adana, Diyarbakır, Konya Devlet Tiyatroları'nın sahnelerinde onlara gösteri yapma imkânı vermeyeceksin. Yine aynı salonlara küçük kadrolu opera götürmeyeceksin, sanatçılarına konserler verdirmeyeceksin, opera iki yüz elli kişi ile gider diye ahkâm keseceksin. Bakalım, bu aldatmaca ne kadar sürecek!..

Şehir Tiyatroları Genel Sanat Yönetmeni Kenan Işık ile yapılan bir söyleşide "Sponsoruk ilişkilerine girecek misiniz?" diye soruluyor. Kenan Işık "Sanat lekesiz ve saf bir şey olmalı." diyor.

AYDINLIK

Hâlâ gümüş bir gemi içinde boğazlarında
kesmeşeker
tadında hurmalar ellerinde ince taneli
tesbihleri nuh'un
alaycı bakışlarının gölgesi altında erkek
edalı hakçılar
dolaşır hak alıp hak verirler bir onlar
bir de yıldızlar
gökte asılı kalmayan

yaşam bir kurşun atımı hasan
kordonda sınadığın aşkların gücü
geçmiş zaman kahramanları
gelecek zamanın korkakları

ki izini sürer

- suda ekmekte kravat iğnesinde imzaları
var -
fırtına kadar açlar gökgürültüsüne
sessiz öylece yağarlar
yıldızlar görür yıldızlar duyar yıldızlar anlar

yıldızlardan aydınlıktır yüzleri
kayıp gitseler de bir gündüz vakti

Uğur YILDIRIM

Masalcı Topal Karınca

Evvel zaman içinde
kalbur saman içinde
ne Çin'de
ne Maçin'de
adları bile ünlenmezken
deveyle pirenin
tintin de tintin
bir Topal Karınca
dizer çocuklarını dizine
bir masala dururmuş usulca:

"- Bir varmış
bir yokmuş,
dolu şişe boş
boş şişe doluymuş
ve yokuş
tıngır mıngır
inerken düzlüğe
şaşırır kalırmış,
söz sektirirmiş dikine:
'Bir ülke ki
ne gülü güle benzer
ne dikeni dikene,
bilin ki orada
kıymık batmıştır çocukların
sevincine...'
deyip de susmuş Topal Karınca.
Durup dururken kaşınmış
kuşkuyla çevresine bakınmış
ve demiş:
"- Güven olmuyor kimselere
kimselere bel bağlanmıyor,
aynı kaynaktan büngüldüyor
dost sular
düşman sular.

Öküzün altında buzağı arayanlar
arayıp da bulamayan düzenbazlar
tatlısından tuzlusundan
ucundan kıyısından
tutup da masallara dadandılar!

Daha gündüzden düzenleyip
sorguyu suali
copu kelepçeyi
daha gündüzden ışığı mışığı
tüfeği tabancayı
çat kapı
masal bastılar,
koparıp aldılar masalı
büküp götürdüler masalcıyı...

"Koparıp aldılar masalı
büküp götürdüler masalcıyı"
der demez Topal Karınca,
çocukların gül sevinci
dönüşüverdi hınca
ve çığlıklandılar topluca:
"- Peki n'oldu masala,
ne yaptılar masalcıya?"

Bir eli ak kaytan bıyığında
bir eli umut bağında
şöyle bir düşündü Topal Karınca
ve kulağı kirişte
parmağı tetikte
bir usta avcı gibi iz sürdü
masal indi
masal çıktı
yorgun düşüp acının kıyısına
dil çözdü:
Güneş karı eritir
demiri pas yer,
kötü düşüncedir
kişinin kurdu
ve bilir ki ses soluk keser
kemirmeye durdu mu!

'Masal bu ya'
deyip de geçmeyin
gülüp de geçmeyin,
gerçeği dile getirir
masalın hası
dahası
kötüyü sindirir de
dilsizi dillendirir.

Şimdi düşelim yola
az gidelim
uz gidelim
dere tepe düz gidelim
varalım masalcıyla masala
ne ederler
ne işlerler
bir görelim.
Bulunduğum yer
sevgisiz bir kentin
sevimsiz bir alanı.
Bir kafese masalcıyı kapatmışlar
bir kafese masalı.

Sorduk:
Nedir bunun anlamı?
Nöbetçi kem küm etti
iki söz geveledi,
ama bir incir çekirdeğini
doldurmadı sözleri.
Ya hiç masal dinlememiş nöbetçi
ya da yanlış masalla büyümüş
ki onun için masalcıya küsmüş
masala nöbet tutar!

Nöbetçi yanlış yolda,
çünkü düşünmekten yoksun.
Masala nöbet tutacağına
gitsin tarlasını sürsün
gitsin kilim dokusun
kavak diksin sulağına,
çocuklarını sevsin
emeği güzellesin!

Ne ki emeği güzellemek
ters düşüyor nöbetçiye
sevmekse yürek işi
ama nerde
nöbetçide o yürek?

Bir bilseydi eğer nöbetçi
Hanya'yla Konya'yı
bir bilseydi sınıfını,
boş verip ağanın balını böreğini
masalı hısım bilir
masalcıyla paylaşırdı ekmeğini..."

Sordu Topal Karınca:
"Bu masal böyle bitse
siner miydi içinize?"
Çocuklarından önce masalcı
uzatıp kafesten boynunu,
dedi: "yıkmayın kendinizi,
nasıl bulursa kendi yatağını akarsu
nöbetçi de bir gün mutlaka
bulacaktır doğruyu,
yeter ki masalımızdan kaçsın uykusu!"

İşte böyle çocuklar.
Evvel zaman içinde
kalbur saman içinde
ne Çin'de
ne Maçin'de
adları bile ünlenmezken
deveyle pirenin
tintin de tintin
bir Topal Karınca
dizer çocuklarını dizine
bir masala dururmuş usulca...

Ruşen HAKKI

Amatör Tiyatrolar Çevresi İçin 27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü Bildirisi

Yılmaz ONAY

Sevgili Dostlar

Sizler için *27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü* bildirisini yazmamın istendiği bu yıl, güzel bir rastlantıyla aynı zamanda Brecht'in doğumunun da yüzüncü yılı. İzin verirseniz size onunla birlikte seslenmek istiyorum:

"Sanatçı, yalnızca topluma karşı sorumluluk taşımakla kalmaz, toplumu da sorumluluğa çeker."

Brecht, Amerika sürgününde "Çalışma Günlüğü"ne bu notu düşerken İkinci Dünya Savaşı'nın en korkunç günleriydi ve İngiltere, Hitler ordularına karşı "ikinci cephe"yi açmamakta hâlâ direniyordu. Altı ay sonra günlüğüne "ve halklar kan ağlıyor", "İngiltere'nin hâlâ savaşmaması yüzünden", notlarını düşerken Brecht'in sürgünde olduğu aynı ABD, kırk altı yıl sonra şimdi o İngiltere ile en yakın ittifak halinde küçücük Irak'a saldırma kararını "Yeni Dünya Düzeni" adına pervasızca alabilmekte. Üstelik Başkan'ın seks skandallarıyla sarsılan kendi popülaritesinin yeniden yükselmesi için deniyor. Açık açık. Asıl başka insanların hayatıyla oynanan böyle bir "skandal"a karşı insanlığın ayağa kalkması beklenmeli değil mi?

Oysa göz göre göre oynanan böylesine akıl almaz "demokrasi" ve "insan hakları" oyununu dünya kılı kırpmadan izleyebiliyor, televizyon karşısında atari oynar gibi. Çünkü üstüne bombalar yağdırılacak Irak halkı herhalde "insan" değil onlara göre, çünkü dünyada tek diktatör "Saddam", hatta Hitler'e benzetilircesine. Öbür yanda binlerce insanın hayatına mal olan faşist Mobutu diktatörlüğünü yıllarca destekleyenlerden kimse hesap sormuyor, din maskeli faşist petrol diktatörleri hâlâ desteklenmekte. Ama savaşmayı öğrenmek istemeyecek kadar şaşırtıcı derecede gerçek barışçı Azerbaycan halkının barışa kavuşması için hâlâ bir dünya desteği yok. Ve "sanat", modernlik bahanesiyle anlaşılmazlık gevezeliği içinde oyalanarak susuyor.

Brecht'in notuyla doğrudan karşıtlık örneği olan bu insanlık dışı "savaş oyunu", daha ben bu bildiriyi kaleme alırken her gün hızla gelişmekte. 27 Mart günü nereye varır bilemem. Kaldı ki, hem dünyada hem kendi ülkemizde başka daha nice uygarlık ve insanlık "dram"ları oynanmakta. Ve "sanat" hem burada, hem orada hâlâ sorumsuzca kendini ve kendi gibilerini oyalamakla yetiniyor.

Arkadaşlar,

Sizlere, tiyatro sanatının "büyülü yüceliği" gibi sözlerle dolu bir bildiri sunamadığım için üzülmem mi gerek, bilmiyorum. Aslında işin o yanlarının gerçeği üstüne her şey zaten sizin de bilginizde. Ve inanıyorum ki siz de asıl *sanatın toplumdan sürgün edilmesi* sorununu sizlerle paylaşmamı istersiniz. Mesele elbette yalnızca dünyayı eleştirerek avunmak değil. Ama ülkemizdeki sorunlarla siz zaten dünyada kimsenin hesap soramayacağı ağırlıkta boğuşmaktasınız ve bedelini de çok ağır ödüyorsunuz. Ama sanatın ve sanatçının, düz bildirim olarak değil, "toplumu da sorumluluğa çekici" sanatsal etki olarak, "sorumluluk taşıyan" eser gücüyle yapması gereken ne? Elbette modern olmak zorunluluğu var. Ama sanat için, gerek ülkemizin yaşadığı sorunlara ve gerekse "yeni dünya düzeni"nin gelecek yüzyıla da damgasını vurmaya hazırlanan evrensel ikiyüzlülüğüne karşı en zengin içerik, biçim ve işlev olanaklarını seferber ederek hümanist bir mücadeleye girmekten daha modern ne olabilir? Bu kolay değil kuşkusuz. Çünkü bunu başarmak için, gerçekten sanatçı olmak ve sanatsal gücüne, zekâsına, yetkinliğine güvenini yitirmemiş olmak, sürekli değişen koşullara göre sürekli de-

ğişen çok yönlü "modern"i gerçekten sorumlulukla arayabilme yürekliliği gerekiyor.

Modernlik adına günümüzde bunun tam tersi yaşanmakta: Sanatçı, topluma karşı hiç bir sorumluluk taşımaz, hele toplumu sorumluluğa çekmek hiç de sanatın işlevi olamaz, çünkü sanat ve sanatçı "özgürdür" deniyor neredeyse. Dünyadaki ve ülkemizdeki pek çok ağdalı ve dolambaçlı laf yığınının tercümesi budur ve "özgürlük" savının tam tersine böylece sanat, politik "ikiyüzlülük"e düpedüz entegre olmaktır. Yine Brecht'in notlarıyla sesleneyim size: "Edebiyatın, uygulamada, her şeyi belirleyen olayların merkezinden nasıl da uzağa düştüğü, ilginç bir durum doğrusu" "Hiçlikten bir şeyler çıkarmaya çalışmak kadar sanata yabancı bir iş olamaz" Bu notların üstünden yarım yüzyıl geçti. Ama sanat, "bunalma"nın ötesine geçemediği gibi, asıl önemlisi, hep aynı yolda kendini yinelemekle ihtiyarladığınclan, o akımların genç dönemindeki güzellikleri de yitirdi ve bunun adı artık "sanatın kendi bunalımı" oldu.

Peki bütün bunlara karşı biz mi mücadele edeceğiz diyeceksiniz belki. Evet. Kimse kalmadıysa elbette siz. Ama kuşkusuz dünyada ve ülkemizde aynı çaba içinde olanlarla, profesyonellerle, kuramcılarla, gereken herkesle işbirliği yaparak. Bu anlamda açıktır ki, "amatör"lük de, romantize edilecek bir "heveslilik" değil, tam tersine tiyatronun bağımsızlığı adına daha da zor olanı "iş edinme"dir. Üstelik bilin ki, sanatınızın ustalığı, kalitesi, modern niteliği, yetkinliği, toplumu ve sanat dünyasını etkileyecek düzeye yaklaştıkça, önünüze çıkacak engeller daha bile artacaktır. Burada sözü yine Brecht'e bırakarak sizleri selamlıyorum.

"Bu yıllarda insan bir çalışmayı bitirdiğinde, doğal olmayan bir değerlendirilmezliğin o yok edici suskunluğu ortaya çıkıyor ki, bunu aşmak şart oluyor... Kimse uğramadığı sürece yine de dayanılabilir bir şey, ama bir de uğrayıp havalara baktılar mı, işte o zaman felaket!"

İnsanlığın ve toplumumuzun barış dolu günleri için ve o zaman gerçekten sanatla dolacak yaşam için, başarılar diliyorum.

DUYURU

İnsancıl'a ürün göndermeyi düşünen gençlere... Ürünlerinizle birlikte, gönderilmesi gerekenler

ŞİİR DALINDA

Yaşam öyküsü,
- En az on ürün,
"Türkiye şiirinde neyi eksik... neyi belirsiz gördünüz de şiir yazıyorsunuz" sorusuna, en az iki sayfalık yanıt.

ÖYKÜ DALINDA

Yaşam öyküsü,
- En az beş ürün,
"Türkiye öykücülüğünde neyi eksik... neyi belirsiz gördünüz de öykü yazıyorsunuz" sorusuna en az iki sayfalık yanıt.

DENEME-ELEŞTİRİ

Yaşam öyküsü,
- En az beş ürün (Her ürün için ayrı ayrı kısa özet),
"Türkiye denemeciliğinde ya da eleştirisinde neyi eksik... neyi belirsiz gördünüz de deneme ya da eleştiri yazıyorsunuz" sorusuna en az iki sayfalık yanıt.

Belirtilen noktaları içermeyen ürünler değerlendirmeye alınmayacaktır.

1997'de Tiyatro

Ne Umduk Ne Bulduk

Mehmet ESATOĞLU

Tiyatroda izleyicinin salonları doldurduğu bir yılı geride bıraktık. 1997'de Tiyatrocuların "ah bir gelse" dediği izleyici salonlara geldi ama ne umdu ne buldu?

Öncelikle kimdi bu izleyici? Salonları her zaman dolduran öğrenciler, öğretim üyeleri, bürokrasinin kültürel etkinliklere düşkün belli bir kesimi, tiyatroyu ucuz bir eğlence biçimi olarak seçen, kent merkezinde yaşayan işçiler, ticaretle uğraşan azınlık uluslardan Ermeni ve Rumlar'ın büyük çoğunluğu ve çalıştıkları alanlarda kültürel etkinlikleri izlemek üzere topluca davranan kamu ya da özel kesimde çalışan emekçiler.

Son yıllarda bir de bu kesime "yeni kuşak" eklendi. 80' sonrası salonları doldurmaya başlayan o yıllarda esmeye başlayan ve henüz durmayan rüzgarlarının etkisindeki "yeni" kuşak.

Bu kuşağın ilk salonlara gelişi Ferhan Şensoy'un "Şahları da Vururlar" oyunu ile oldu. Öğrenci ya da yeni iş hayatına atılmış henüz yaşamına belli bir yön vermemiş gençleri ve değişik sektörlerde diğerlerine oranla biraz daha iyi para alan emekçilerin bir kesimini kapsayan, biraz lumpen, biraz politik, ilgisini çeken şeylere "takılan" garip bir izleyici türüydü bu. Medya ortalığa bir devrin bittiğini vazediyordu. Yazılıp, anlatılıp, çizilenlere göre büyük idealler, dostluk dayanışma, paylaşma gibi değerler bitmişti artık. Manşetlerden köşe yazarlarına herkes yakın geçmişin moda şarkısı gibi paradan başka herşey "Yalan" diyordu.

Bu kuşak beğenileri doğrultusunda Yılmaz Erdoğan, Okan Bayülgen, Cem Yılmaz, Beyaz, Cem Özer gibi bir dolu "ilah" yarattı kendine.

Ortaya çıkan "ilah"ların bir kısmı tiyatro kökenli kişilerdi ancak bu yeni dönemde ne iş olursa yapıyorlardı. Pop şarkıcılığından ekran şovmenliğine sunuculuğa her dümeni döndüren bu "ilah"lar arada bir de sahneye çıkıp adına tiyatro dedikleri bir gösteri yapıyorlardı. Aslında sahnede yaptıkları bir karışımdı. İçinde dramatik tiyatrodan bir tutam, klasik Alman kabaresinden bir tutam, bar komikliğinden bir tutam vardı. Giderek bu tip gösteri anlayışı bir kanser gibi sahneleri istila etti. Ödenekli tiyatrolar ise kuruluşundan itibaren salgınlara karşı "sigorta" edilmişti. Her vatandaş gitse de gitmese de ordaki koltuğun gerçek bedelini vergileriyle ödüyordu.

80'lerin ortasına kadar kural böyle işlerken özelleştirme rüzgarları bu kurumları etkilemekte gecikmedi. Başa gelen yöneticiler salonları tıkabasa doldurmak üzere harekete geçtiler. Sansasyon rüzgarları bu sahnelerde de esmeye başladı.

Geçtiğimiz yıl sahnelerimiz bu rüzgarların estiği bir ortamda açtı perdelerini.

Buna karşı direnmeye çalışan topluluklar ise yanlarında önemli bir destek bulamadılar. Belli bir izleyicinin sahiplenmesi dışında yalnız kaldılar. Emekçileri bu tür ürünlerle buluşturma göreviyle yükümlü muhalif sendika, parti, dernek yöneticilerinin gündeminde kültürel sorunlar yoktu. Hatta bir kısmı sorunun farkında olmak bir yana onlar da bu medyatik kervanın peşine takılmışlardı. Muhalif sanatçıların çabalarından çok onları medyatik ismin ağzından kaçırdığı muhalif bir sözcük daha çok ilgilendiriyordu. Fırsat buldukça onlara ödüller yağdırarak desteklerini sundular. Ülkede yaşanan her gelişmede halktan destek isterken onları duyarlı olmaya çağırıyorlardı ama kendilerinin kültürel alanda muhalif olana karşı hiçbir duyarlılığı yoktu. Bu yanları hatırlatıldığında yanıtları hazırdı "inanın çok doluyum" Kendi aralarındaki söylemlerinde ise medyatik olanın peşine takılma gerekçelerini şöyle açıklıyorlardı; "Ne yapalım halk bunları çok seviyo...

Geçtiğimiz yıl tiyatroda perde açılırken sorunlar bangır bangır haykırıyordu. Bunlardan biri de tiyatromuzda yazar azlığı ya da yokluğuydu. Yetenekli olanlarının bölüm başı yüksek paralarla TV kanallarınca ka-

pıldığı, ödenekli kurumların yöneticilerinin ise en suya sabuna dokunmayan "kifayetsiz muhterisler"e destek verdiği bu alanda Haldun Taner, Oktay Arayıcı, Vasıf Öngören gibi önemli ustaların ardından yeni bir kuşak yetişememişti.

Geçtiğimiz yıl tiyatro alanında yalnızca iki yeni isimle karşılaştık biri "Metro Canavarı" oyununun yazarı Gürkan Gür diğeri ise "Silvanlı Kadınlar"ı kaleme alan İsmail Kaygusuz.

İstanbul Devlet Tiyatroları üç kıdemli kadın oyuncusuna kadın sorunlarından yola çıkan oyunları teslim ederek sezonu onların yönettiği üç oyunla açtı.

Bu gösterilerden A.Miller'in "Orkestra" adlı yapıtını Arsen Gürzap, D. Fo'nun "Kadınlardan Konuşalım"ını Tijen Par, R. Thomas'ın "Sekiz Kadın"ını ise Serpil Tamur sahneledi.

"Orkestra" Nazi Almanya'sında tutukluların gaz odasına gönderilirken klasik müzikle uğurlandığı bir toplama kampını anlatıyordu. Orkestra üyeleri ve ünlü bir müzisyen olan Fania birlikte aynı kaderi paylaştıkları insanların ölüme gidişlerinin sessiz izleyicisi konumundaydılar. Yönetmen Arsen Gürzap olayı sahnelerken belli bir ekonomik sistemin krizinin sonuçları olduğu saptaması yerine olayı bir "sosyal felaket" temelinde yorumlamıştı.

R. Thomas'ın "Sekiz Kadın"ını ise çıkar kavgasıyla dağılan aile ilişkilerini irdeleyen bir oyundu. Serpil Tamur'un özenli çalışmasıyla sergilenen oyunda Rüçhan Çalışkur, Ülkü Duru, Mehlika Kaptanlar ve Özlem Güveli yorumlarıyla öne çıkıyorlardı.

Fo'nun "Kadınlardan Konuşalım"ı ise iki ayrı kadını ve onları çevreleyen koşulları anlatıyordu. Tijen Par'ın yorumuyla bir Sumru Yavrucuk gösterisine dönüşen oyun, Fo'nun anlatmak istediklerinin oldukça uzağında kaldı.

İstanbul Devlet Tiyatroları'nın bir başka fiyasko gösterisi ise mahkemede biten "Kadı" oyunu oldu. Ülkü Tamer'in kaleme aldığı Engin Cezzar'ın yönettiği ve ilk gösterimi önceki yıl Antalya Devlet Tiyatrosu'nda yapılan oyun, İstanbul izleyicisi üzerinde düş kırıklığı yarattı. Oyunun Antalya gösterisi üzerine övgüler döktüren eleştirmenlerin ise hangi akla dayanarak o yazıları kaleme aldıkları anlaşılamadı. Oyun Müsahipzade Celal'in "Aynaroz Kadısı" adlı oyunundan uyarlanmıştı. Ancak yazar hakları açısından ortada karışık bir durum vardı. Nitekim bu kargaşa tiyatro müdürü Osman Wöber'i, yazar Ülkü Tamer'i ve yönetmen Engin Cezzar'ı mahkeme kapılarına sürükledi.

Geçtiğimiz yıl Devlet Tiyatroları ele aldığı ağır konuların altında adeta ezilerek "devletin tiyatrosu olur mu?" sorusunu bir kez daha gündeme getirdi. 27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü'nde Dinçer Sümer'in içinde laiklik sözü geçen bildirisini o günlerin Refahlı Kültür Bakanı İsmail Kahraman'dan çekinerek okutmayan Genel Müdür Bozkurt Kuruç'un tutumunu düşünürsek oyun sahneye koyan yönetmenlerin ele aldıkları konuları neden böyle ucuna bucağına dokunmadan sahnelediklerini kolayca anlaşılabilir.

İstanbul Şehir Tiyatroları'nda ise Refahlı yönetim altında müslüman mahallesi ve salyangoz ilişkisi sürdü gitti. Eski sanat yönetmeni Erol Keskin'e yâr olamayan koltukta bu kez Kenan Işık vardı. Tiyatroya gidenin de gitmeyenin de gönlüne göre bir oyun düzeniyle perde açan Işık yönetimi özellikle yeni yazarlara kapı açmasıyla olumlu puan topladı. Gürkan Gür'ün "Metro Canavarı" ve İsmail Kaygusuz'un "Silvanlı Kadınlar" adlı oyunları tiyatromuza yeni birer soluk taşıdı.

Şehir Tiyatroları'nda yılın en çok beğeni toplayan yapımı ise Başar Sabuncu'nun yönettiği "Bir Ata, Krallığım" adlı oyun oldu. Sabuncu'nun ilk kurgusunu 1980 yılında yaptığı oyun iktidar olgusunu ünlü yazar Shakespeare'in yapıtlarından derleyerek ele alıyordu. İBŞT'nin bir başka başarılı yapımı da Cüneyt Türel'in yönettiği "Oidipus" oyunu oldu. Türel, klasik bir oyunla çağdaş anlatımı içiçe oturtarak ilginç bir deneme gerçekleştirmişti.

Özel tiyatrolar cephesinde ise yeller esiyordu. Her yıl devlet yardımı listelerinde kabarık bir liste oluşturan ancak "şu kadar oyna yardımı haket" kuralı yüzünden fazla masraf çıkarmadan işlerini sessiz sedasız bitiren topluluklarımız genellikle az oyunculu projelerle sezonu atlattılar. Dostlar Tiyatrosu Aziz Nesin'den derleme "Bir Takım Azizlikler"le açtı perdesini. Genco Erkal'ın sıradan tek kişilik gösterilerinin düzeyini aşamayan oyun Nesin'in kimi ilginç metinleriyle izleyiciyi buluşturma yönünden başarılıydı. Sezonun sonuna doğru ise ağır bir mistisizmin sol bir bulamaçla yoğrulduğu Mehmet Ulusoy yönetimindeki "Simyacı" oyunu vardı topluluğun sahnesinde.

Tiyatro Stüdyosu "Histeri" adlı oyunu ile perde açtığından bu yana belli bir seviyede tuttuğu çizgisinden ödün vermedi. "Histeri" ayrıca on yıldır sinema ve tiyatroda değişik başarılarını izlediğimiz Haluk Bilginer'in oyunculuğunun ulaştığı yeni bir dönemeci de izleyiciye muştuluyordu. Şakir Gürzumar son yıllarda ilgi toplayan, sahnelemeleriyle adı sık sık gündeme gelen bir yönetmenimiz. Özellikle iki sezon önce Ankara Devlet Tiyatrosu yapımı "Uyarca"sı tiyatroseverlerin

hala belleklerinde. Gürzumar bu kez yıllar önce Kerim Afşar - Mehmet Ali Erbil'in oyunculuklarıyla ünlenmiş Peter Shaffer'ın "Küheylan" adlı yapıtını Hadi Çaman Yeditepe Oyuncuları Tiyatrosu'nda sergiledi. Tartışmaların belli bir sınıfsal temele oturtulmadığı "Küheylan" oyunculuk açısından bir iki çıkış dışında belli düzeyi aşamayan bir gösteri oldu.

Bir yanda milletvekilliği öte yanda tiyatro patronluğu yapan Gencay Gürün'ün Tiyatro İstanbul'unun repertuvarında geçtiğimiz yıl bulvar tipi oyunlar vardı. Yılın tek istisnası Alexei Arbuzov'un "Eski Moda Komedya" adlı yapıtı oldu. 80'li yıllarda Mücap Ofluoğlu ve Suzan Uztan'ın oynadıkları oyunu bu kez "Eskimeyen Oyun" adı altında Nedret Güvenç ve Haluk Kurdoğlu ikilisi yorumladılar. Sovyetler Birliği'nde İkinci Dünya Savaşı sonrası günleri konu alan oyun yalnız kalmış orta kuşaktan iki insanın öyküsünü anlatıyordu. İşin tek talihsiz yanı o dönemi ve insan ilişkilerini anlamaktan uzak Engin Gürmen'in oyunu yönetmesiydi.

Yılın önemli yapımlarından biri de Tiyatro Ti'de sergilendi. Murat Karasu'nun yönettiği Joshua Sobol'un "Getto" adlı oyunu faşizmi ve onun insanlara dayattığı yaşam biçimini yalın bir dille aktaran önemli bir çalışmaydı. Mehmet Ali Kaptanlar ve Bülent Emin Yarar'ın yorumlarıyla son yıllarda pek sık rastlayamadığımız bir oyunculuk düzeyi yakalayan oyunun tek sorunu Sobol'un metnindeki işi Yahudi dramına kilitleyen yaklaşımıydı.

Amatör tiyatroların cephesinde ise gerek metin gerekse oyunculuk ve yorum açısından ilginç denemeler vardı.

Tiyatro Boğaziçi'nin sergilediği W. Shakespeare'ın "Fırtına" adlı yapıtı yorum ve oyunculuk düzeyi ile büyük beğeni topladı. Can Yücel'in dilimize kazandırdığı yapıtı onun kitaba yazdığı önsöz perspektifinde ele alan Tiyatro Boğaziçi'nin "Fırtına"sında özellikle Cüneyt Yalaz, Metin Göksel, Kerem Karaboğa, Uluç Esen titiz çalışmalarıyla öne çıktılar. "Fırtına"nın bir başka dikkati çeken yanı da Engin Cezzar'ın bu oyun dolayısıyla amatör oyuncularla birlikte sahneye çıkmasıydı. İstanbul Üniversitesi Öğrenci Kültür Merkezi tiyatro topluluğu ise Lorca'nın "Kız Kurusu Gül Hanım" adlı yapıtını sergilediler. Üniversite toplulukları arasında kurumlaşma hedefiyle akıllı adımlar atan topluluğun bu gösterisinde göze çarpan tek eksik yan oyunculuk biçemleri arasındaki uyumsuzluktu.

Yine uzun bir geçmişi olan İstanbul Tıp Fakültesi Tiyatro Topluluğu ise Zuckmayer'in "Köpenickli Yüzbaşı" adlı yapıtını sergiledi. Sarıyer Halk Eğitim Merkezi ve Kadıköy Halk Eğitim Merkezleri ise oldukça hareketli bir dönem geçirdiler.

SHEM Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı" adlı yapıtı ile beğeni toplarken Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'de Topor'un "Joko'nun Doğum Günü" adlı çalışmasıyla dikkati çekti.

İstanbul Sahnesi Ali Yüce'nin "Havalı Meryem" adlı düz şiirini değişik bir yorumla sahne üstüne getirdi. Küçük bir köyde babası yurtdışında işçi olarak çalışan bir kızın serüvenini anlatan oyun Lale Ulutepe, Güzide Balcı ve Enver Akan'ın yorumlarıyla belli bir düzeyi yakaladı. Uzun yıllardır Ankara'da üniversite tiyatrosu alanında görkemli çalışmalar üretmiş ODTÜ Oyuncuları Bertolt Brecht'in ünlü yapıtı "Üç Kuruşluk Opera"yı sergiledi. Abdullah Cabaluz'un titiz çalışmasıyla sergilenen oyun yorum ve oyunculuk düzeyi ile amatör tiyatronun geçtiğimiz yıl ürettiği yüzakı çalışmalarından biriydi. Ülkemizde Susurluk olayı ile gündeme gelen Devlet-Mafya ilişkilerini 1930'ların dünyasında işleyen "Üç Kuruşluk Opera"da güncel yanın üzerine basmadan işleniş ve ince göndermeler dikkati çekiyordu.

1993'ten bu yana Kartal'da bir depodan oluşturdukları salonlarında çalışmalar üreten Kartal Sanat Tiyatrosu ise "Adem ile Havva'nın Çekilemeyen Klibi" adlı gösteriyi sundu. Ülker Köksal'ın "Ademin Kaburga Kemiği" adlı yapıtından esinlenerek sahnelenen oyun yaşadığımız günlerdeki gelişmeleri hicvediyordu.

İzleyicinin tiyatroya geldiği ancak geldiği adreslerde beklediğini bulamadığı bir sezon yaşadık. Devletin paralar döktüğü sahneler beklentilere yanıt veremedi. Amatör tiyatrolar ise buluşmak istedikleri emekçilerle değişik nedenlerden ötürü sıkça biraraya gelemediler. Bakalım 1998 tiyatro alanımıza neler getirecek? Ne gibi yenilikler göreceğiz ve ne gibi havanlarda ne gibi sular dövülecek.

Aydınlanma Hareketinin
Eskişehir Ayağı

İNSANCIL SAHAF
Geniş olanaklarıyla kültürseverlerin hizmetinde

İstiklal Mah. Yeşiltepe sok. No.33
Eskişehir
Tel: (0222) 233 62 64 - 221 34 41
Fax: (0222) 233 62 64

İslam Dünyasında Şiir Geleneği II

Gülnihâl KÜKEN

Ebu'l-Alâ-el Ma'arri (973-1057):

Şair Beşşar bin Burd gibi Ebu'l Alâ-el-Ma'arri de "zındık" ve materyalist eğilimli şairlerden biri olarak ünlüdür. Arap dilini en iyi kullanan pessimist (kötümser) bir şair olmasının yanısıra, şiirlerinde felsefi düşünceler de içeren bir filozof sayılmaktadır. (1) Ebu'l-Alâ-el-Ma'arri felsefi görüşlerini şiirleriyle örmüş ve çoğunlukla da bunları sembol ve mecazlarla ifade etmiştir. Bazı araştırmacıların onun filozof olmadığını ileri sürmelerine rağmen (2), herhangi bir eserin felsefi sayılabilmesi için onun düzyazı halinde olması gerekir diye bir zorunluluk bulunmamaktadır. Nitekim daha önce de sözünü ettiğimiz gibi Parmenides, Empodokles vb. gibi düşünürler de felsefelerini manzum şekilde ifade ettikleri halde onların sadece birer şair olduklarını hiç kimse iddia etmemektedir. el-Ma'arri'nin eserlerinde sıkça kullandığı sembol ve mecazlara gelince, 'anlaşılmaz karanlık filozof' olarak nitelenen Herakleitos (m.ö. 544-484)da bu nitelendirmeyi hak edecek kadar çokça mecaz ve sembol kullanmıştır.

Yemen'den gelmiş Tanuh Kabilesinden bir ailenin çocuğu olarak 973 tarihinde Halep ile Humus arasında bulunan Maarretünnû'man'da doğdu. Dedesi, babası ve amcası bu bölgede kadılık yapmışlardır. Anne tarafı ise Halep'li Benî Sebike'dendir. (3) Şair Beşşar bin Burd gibi âmâ olan el-Ma'arri, dört yaşlarında geçirdiği çiçek hastalığından dolayı önce bir gözünü kaybetti, bir süre sonra da ikinci gözünü kaybederek tamamen kör oldu. Babası tarafından çok iyi bir eğitim gören el-Ma'arri, ona olan şükranını bir mersiyesinde babasını ölümsüzleştirerek gösterdi. Çocukluk ve gençlik dönemiyle ilgili öğrenimi ve hocaları hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bir ara Halep'e giderek İbn Hâleveyh'in öğrencisi Muhammed bin Abdullah bin Sa'd'dan dil ve edebiyat, Yahya bin Mis'ar et-Tenûhî'den hadis okudu. Günümüze kalan eserlerinden onun lugat, edebiyat, gramer, fıkıh ve tarih öğrenimi gördüğü bilinmekle birlikte bu bilimleri ne zaman ve nerede, kimlerden öğrendiği kesin olarak bilinmemektedir. Yirmi yaşından sonra, Irak ve Suriye bölgesinde başkalarından öğrenecek birşeyi kalmadığını belirttiğinden bu yaşlarda öğrenimini tamamlamış olduğu düşünülebilir. (4)

Halep'te araştırmalar yaptıktan sonra Bağdat'a giden el-Ma'arri, burada büyük kütüphanelerden birinde müdürlük yapan Basra'lı Abd üs Selâm'la tanışarak, onun evinde haftada bir defa cuma günleri toplanan serbest düşünürler arasına katıldı. Bu düşünürlerin bir kısmı Mutezile kelamcıları gibi rasyonalist, bir kısmı ise tamamen materyalistti. El-Ma'arri bu düşünürlerden çok etkilendi. (5)

Eserleri arasında gençlik yıllarında yazdığı *Sıkt ez-Zend* (Çakmak Taşı Kıvılcımları), oldukça çok sayıda mektuplar, matematik hakkında bir risale (makale, küçük, kısa eser) ve pek çok şiir bulunmaktadır. Bu şiirleri arasında olgunluk devresinde yazdıklarını *Luzum malem yelzem* (Mecburi Olmayan Zaruretler) adı altında topladı. Eserine bu adı vermesinin nedeni 'secili nesirde' pek de zorunlu olmayan iki veya üç kafiye yapmış olmasından dolayı gereksiz olan bu sıkıntıya işaret etmiş olmaktır. Pek çok dehanın başına gelen halk arasında anlaşılamama ve husumet onun da başına gelmiş, büyük ithamlara ve çirkin rivayetlere maruz kalmıştır. Kur'an'ı taklid eden bir eser kaleme aldığı ve bu eserin çok etkili olduğu söylenir: " Dörtyüz seneden beri camilerin mihraplarında okunanları bırakın ve bana başka haberler verin..." (6) dediğine bakılırsa eserinin öz itibariyle Kur'an'dan tamamen farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ebu Alâ-el-Ma'arri; Ben şimdiye kadar hiç kimseyi hicvetmedim" dediği zaman "Evet, Peygamberden başka hiç kimseyi hicvetmedim" dediğini söylemişlerdi. (7)

Filozof bir şair olarak da tanımlanan Ebu'l Alâ el-Ma'arri, ne sünni halk topluluklarının düşüncelerinde ve ne de âlim kimselerin görüşlerinde pozitif sayılabilecek bir şey olmadığını belirtti. Fıkıh âlimi (din hukuku bilgini), Kelamcı sufi ve idarecileri ısrarla eleştirir, onların cehaletini ortaya koymaktan büyük bir zevk alırdı. Kendisi de pessimist bir düşünür olan El-Ma'arri bir şiirinde şöyle demektedir: " İstisnasız olarak herşey manâsız birer oyuncaktır. Kader kördür ve felek ne hayatın zevkini çıkaran kralın ne de gecelerini dua ve ibadetle geçiren zâhidin canını bağışlar; ne de akıl üstü şeylere inanmak bize varlığın sırlarını açıklar. Dönen

feleklerin arkasında olanlar bizim için daima meçhul kalacaktır..." Ebu'l Alâ el-Ma'arri'nin bu sözleri ile sergilediği aşırı pessimizm, aynı şekilde Pascal (1653-1662)'ın *Pensees* (Düşünceler)'lerinde de kendisini gösterir.

Ebu'l Alâ el-Ma'arri, fakih, hadis alimi, kelamcı ve tarihçilerin din konusunda ileri sürdükleri şeyleri önemsemez, haşr, cennet, cehennem, ceza, mükafat ve hac gibi büyük çoğunluğun tartışmasız kabul ettiği meseleleri tartışırdı. Dini hayattan çok ahlaki hayata büyük önem veren el-Ma'arri, yapmacık ve şekle dayanan taklitçi dindarlığa şiddetle karşı çıkardı. Kendi zamanında Mısır'da yönetimi ellerinde tutan Fatımiler'in imamın bilgi ve dinin kuralları kaynağı olduğunu iddia ettikleri bir dönemde Ebu'l Alâ el-Ma'arri, onların yalan söylediğini, akıldan başka önder bulunmadığını, yayılmaya çalışılan bu görüşlerin yöneticilerin çıkarları için uydurulduğunu ifade edecek kadar cesur davranmıştır. Onun bu konudaki fikirlerini kendi sözlerinden aktaracak olursak şöyle der: " Dinler, şahsi menfaat motiflerinden uydurulmuş bir ümit kapısı açar. Her ne kadar bu meseleler hakkında hakikat ancak kulaklara fısıldanırsa da, mezhepler ve fırkaların hepsi, nüfuz sahiplerince mevkilerini kuvvetlendirme yolunda kullanılırlar. O halde en akıllıca iş, dünyadan elini eteğini çekmek ve tam manâsıyla alâkasız kalmaktır; bunu hiçbir menfaat beklemeksizin yapmak fazilet ve asalettir..." (Lüzumiyyat, 1,51) (8) Ebu'l Alâ el-Ma'arri'ye göre Fatımiler kötülüğün yaygınlaşmasını isteyen ve Peygamberin yaptıklarını ortadan kaldıracak bir imamın gelmesini bekleyen kimselerdir (el-Lüzumiyyât, 11, 448) (9). Onun bu gibi sözlerinden dolayı Fatımiler'in Dâi'd-Duâtı (Davet Edicisi) kendisiyle yazışmış ve onu inançlarından dolayı cezalandırmaya kalkışmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Gazzali'nin Batıni Dai'leri hakkındaki görüşleri hemen tamamiyle Ebu'l-Alâ el-Ma'arri'nin görüşlerine benzemektedir.

İlkeleri olduğu kadar insanları da çekinmeden eleştiren Ebu'l Alâ el-Ma'arri, özellikle acı bir şekilde güçlü bir sınıf olan ulemalara, memur ve İslam'ın yasal temsilcilerine saldırmasına karşılık, bunlardan onun başına ciddî bir problem açılmamıştır. Ebu'l Alâ el-Ma'arri üzerindeki yorumlar her yönden hararetli bir şekilde tartışılmış ve çoğunluk tarafından serbest düşünür ve materyalist olarak ileri sürülmesine rağmen, kitap bölümlerini veya düşüncelerini alarak onun başka türlü düşündüğünü savunanlar da olmuştur. Onun düşünceleri her ne kadar felsefi düşünce özelliğini gösterse de bir felsefî sistem ve metoda sahip değildir, birbirinden bağımsız olarak ortaya koyduğu görüşlerinden meydana gelir.

Ebu'l Alâ el-Ma'arri'nin düşünceleri Doğu düşüncesine uygun ve alışmış parlak bir yazar olarak aşağıdaki unsurları içerir:

1- Hemen hemen başka hiçbir şeyin karışmadığı katışıksız bir inanç tayin edilmesi.

2- Kendisinin ileriye sürdüğü itikadın belirli doktrinlerinde az veya çok yaşayan bir inanç.

3- En temel olması gerekmesine rağmen, birçok doktrine karşı kesin bir muhalefet.

4- Az ya da çok yer etse dahi düşüncelerin bir birikimi tam olarak yabancı teorilerle de ilgilidir.

5- Bu fikirleri ve teorileri atmak için gösterilen sürekli bir eğilim ve yeniye karşı eskiye dönüş.(10) Ebu'l Alâ el-Ma'arri'nin ileri sürdüğü bu görüşler mantıksal bir tutarsızlıkmış gibi görünmekle birlikte, o keskin zekası ve fanatizme kaçmayan ateşliliği ile kendisini laşılmaz bir insan olarak da göstermek istememiştir. Ona göre her bir mezhebin aralarında çekişerek, sadece kendilerinin doğru söyledikleri hakkındaki yalanları dünyayı karmaşaya sokarak bozmuştu. Eğer insanın doğal özünden nefret edilmeseydi kiliselerle camiler yan yana yükselebilirlerdi.(11)

Ebu'l Alâ el-Ma'arri'nin, Emin el-Hûli, Âişe Abdurrahman ve Hâmid Abdülkâdir gibi düşünürlerle birlikte Reynold, A.Nicholson tarafından da anlaşılması çok zor, akıl ve mantığa güveni sarsan, aklın gücünü sınırlayan ve tabiatta geçerli kanunların zorunluluğunu inkar eden bir kimse olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Onun düşüncelerinin neden böyle kapalı ve dolaylı bir üslûp içinde gizleme gereğini duyduğu araştırılmaktadır. Bu arada Ebu'l Alâ'nın karamsar bir dünya görüşüne sahip olmasını ve evlenmemesini cinsel iktidarsızlıkla açıklamaya çalışmaktadırlar. Ancak bu durum hiçbir zaman objektif olarak ortaya konulamayacak bir konudur. 12 Ebu'l Alâ el-Ma'arri büyük bir hümanist olmakla birlikte adeta insan soyunun devam etmesini istemeyecek kadar da pessimist bir tavır sergiliyordu. Hayatı boyunca hiç evlenmeyen düşünürün şu beyiti bu konudaki düşüncelerini açıkça ortaya seriyor:

Bu hata babam tarafından bana yapıldı. Fakat benim tarafımdan başkasına asla..."(13)

Bu mısraların mezar taşına yazılmasını isteyen Ebu'l Alâ el-Ma'arri insanlık için en iyi düşünce olarak evrensel hiçliği (nihil) umut olarak görmekte adeta yaratılışı bir günah olarak kabul etmektedir.

"Babadan oğula bolca nasihatlar
Eğer gelecekte çocuklar devleti daha iyi idare edeceklerse,
Bu onları saygıdan daha fazla uzaklaştırır
ve onların nefretin içerisinde erimesine yol açar
Onları yetiştirip gözeten bir, hiçbir kimsenin alamayacağı
yaşamın karanlık labirentlerine gönderir." (14)

Ebu'l Alâ el-Ma'arri ödün vermeyen bir monoteisttir, fakat onun tanrı inancı kaderciliğin kaçınılmaz esaretinin dışına çıkmaktadır. Yeniden dirilmeyi inkâr ederken şöyle der:

"Gülüyoruz ama gülüşümüz birşey ifade etmiyor.
Hıçkırmalıyız, hıçkırmalıyız.
Cam gibi kırılıp dağıldıktan sonra
Artık dönüşü yok." (15)

İnsanoğlunun son hedefi ölüm olduğu için, bilge kişi yaşamın acılarından en kolay bir şekilde kurtulmak için yalvarmalıdır ve kendi suçu olmamasına rağmen, diğerlerinin üzerine dert ve yük olmayı reddetmelidir. Böylece kaderi acı çekmek olacaktır. (16)

Ebu'l Alâ el-Ma'arri'nin *Risalatu'l-Gufran* adlı eserinden, dinler hakkındaki görüşlerini kendi sözlerinden aktaracak olursak, o şöyle söylemektedir: Bazen bir adamı kendi işinde başarılı bulabilirsiniz. Bilgelikte ve argümanlarını kullanmakta mükemmeldir. Fakat o, din konusuna geldiğinde dik kafalı bir inatçı olur ve böylece o, eski alışkanlıkları sürdürür. Dindarlık insan tabiatına işlenerek aşılanmıştır. O (din) sığınılacak bir güven olarak farzedilir. Yetiştirilmekte olan çocuğa bir hata ebeveynlerinden aktarılır. Bütün hayatı boyunca ona bu dersler verilir. Kesişler kendi manastırlarında ve dindarlar camilerde kendi inançlarını, kendilerine nesilden nesile aktarılmış bir hikaye olarak -gerçek ve hata ayrımı yapmaksızın- kabul ederler. Eğer bunlardan biri Mecusîler'e akraba ise Mecusî (Eski İranda bir din), veya Sabîlere akraba ise kendisini Sabî (yıldızlara tapan) olarak değerlendirecek ve aynı görüşü paylaşacaktır..." (17) Dini böylece "eski zamanlardan kalma bir efsane, bir uydurmaca" olarak kabul eden Ebu'l Alâ el-Ma'arri, vicdansız kişilerin insanların ahmaklık ve batıl itikada olan eğilimlerini törpüleyerek onlara sıkıntı verdiğini ifade eder. Ona göre İslam diğer inançlardan ne daha iyi ne de daha kötüdür: " Hanifiler tökezlemektedirler, Hristiyanlar başıboştur.

"Yahudiler dönektir, yabanidir, Mecusîler yanlış ve hatalı yoldadır.
Biz ölümlüler iki büyük ekolden oluşuyoruz:
Ya aydınlanmış aldatıcılar veya dindar aptallar..." (18)

Ebu'l Alâ el-Ma'arri adeta gelecek hayattan nefret etmekte ve varolmamaya geri dönmek istemektedir. Bu görüşleriyle Hint düşüncesindeki 'Nirvana' anlayışına yaklaşıyor izlenimini vermektedir. Onun aynı zamanda bir Doğulu düşünür olduğu gözönüne alınırsa bu yaklaşım hiç de şaşırtıcı değildir. Onun antik Yunan düşünürlerine benzeyen fikirleri yanında eski İran düşüncesinden de etkilendiği söylenebilir: "Alevden saçlarıyla, karanlıklarda genişçe dalgalanan, bir çadır gibi kıvılcımlarını sıçratan" ateşten bahsederken Zerdüşt inanışındaki karanlık (zulmet) ve aydınlık (nur) dualizmini hatırlatırcasına ateşten; yani ışıktan övgüyle sözetmektedir. (19)

Ebu'l Alâ el-Ma'arri'nin birbuçuk yıl kadar kaldığı (1009-1010) Bağdad şehri o zamanlar İslam'ın başşehri idi ve seyyahlarla tüccarların meydana getirdiği, Doğunun her tarafından gelmiş büyük bir kalabalığı barındırıyordu. Bağdad aynı zamanda çeşitli inançların ve görüşlerin de karışıp kaynaştığı bir şehir idi; Hristiyanlar, Yahudiler, Budistler ve Zerdüştler, Sabiiler ve Sufiler, Materyalistler ve Rasyonalistler Bağdad'da Müslamanlarla birarada bulunuyorlardı. Bu elverişli konumdan, hiç şüphesiz ki Ebu'l Alâ el-Ma'arri'nin bilgiye susamış dikkatli araştırıcılığı en iyi şekilde faydalanmıştır. Bağdad'da bu kadar kısa kalmasının sebebi, büyük bir sevgiyle bağlı olduğu annesinin hastalık haberini almış olmasındandır. Evine döndükten sonra kendisini eve hapsetmiş, insanlardan uzaklaşarak yalnızlığı tercih etmiş ve kalan uzun ömrünü burada geçirmiştir. Bir vejeteryen olarak hiç hayvan eti yemeyen Ebu'l Alâ el-Ma'arri körlüğünün yanı sıra kendisini eve hapsetmesinden ve ruhunun da bedeni içinde hapsolmasından dolayı kendisinin 'üç bakımdan hapis' olduğunu belirterek şöyle der:

Öyle sanıyorum ki, ben üç kere hapisim
-bana sorma
söylenmeye ihtiyaç olmayan haberlerden.
Görmediğim için, evimin duvarları arasına sıkıştım,
Ve bu çirkin vücut, ruhum için bir hapishanedir." (20)

Şairin bu inzivası üzerine ona 'el-Mapeseyn' (iki katlı mahpus) lâkabını vermişlerdi.

Kendisinin de belirttiği gibi çirkin bir vücuda sahip olan Ebu'l Alâ el'Ma'arri, oldukça ince duygulu ve mağrur bir yapıya da sahipti:

"En saçma yalanların zirvesine sesimi yükseltirim.
Fakat gerçeklerden konuştuğum zaman en içten gelen sesim işitilir." (21)

1- Huart, Clement, *Litterature Arabe,* s.99, Librairie Armand Colin, Parie, 5, Rue de Mezieres, 1902.

2- Duncan B., Macdonald, A., *Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory,* s.199, London, 1903.

3- Halifat, Sahbân, *Ebü'l-Alâ el-Ma'arri madd, İslam Ansiklopedisi,* c.10/s.287 Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994.

4- Halifat, Sahban, a.g.m., c.10/s.287

5- Huart, Clement, *Litterature Arabe,* s.99, Librairie Armand Colin, Parie, 5, Rue de Mezieres, 1902.

6- Huart, Clemant, *Arap ve Arap Dilinde İslam Edebiyatı,* s.119, (çev.Cemal Sezgin), Kanaat Kitabevi, İstanbul 1994.

7- de Boer T.J., *İslamda Felsefe Tarihi,* s.48 (çev. Yaşar Kutluay), Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1960

8- De Boer, T.J., *İslamda Felsefe Tarihi,* s.48, (çev. Yaşar Kutluay), Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1960

9- Halifat, Sahbân, *Ebu'l Alâ el-Ma'arri madd. İslam Ansiklopedisi,* c.10/s.28 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

10- Nicholson, Reynold, A., *A.Literary History of the Arabs,* s.320, Cambridge at the University Press, 1930.

11- Nicholson, Reynold, A., *a.g.e.,* s.321.

12- Halifat, Sahbân, *a.g.m.* c.10/s.288.

13- Nicholson, Reynold, A., *a.g.e.,* s.317 [Margoliouthis Introduction to the Letters of Abu'l-Alais XXII].

14- Nicholson Reynold, A., *A.Literary History of the Arabs,* s.317, Cambridge at the University Press. 1930 [Z.D.M.G. vol.29.3.308]

15- Nicholson Reynold, A., *a.g.e.,* s.316 [Z.D.M.G. vol.38, s.507]

16- Nicholson Reynold, A., *a.g.e.,* s.316

17- Nicholson Reynold, A., *a.g.e.,* s.317-318 [J.R.A.S., 1902, s.351]

18- Nicholson Reynold, A., *a.g.e.,* s.318 [Z.D.M.G. vol.38, s.513]

19- Goldziher, Ignaz, *Muhammedanische Studien,* 11.s.403, Halle, A.S. Max Niemeyer, 1890.

20- Nicholson, Reynold, A., *a.g.e.,* s.315 [Luzummiyet (Lairo, 1891) vol.1, s.201]

21- Nicholson, Reynold, A., *a.g.e.,* s.319 [Margoliouth, a.g.e., s.132]

ZAMAN SARACAK YARALARI

Söylüyorlar... gelmeyin buralara
Söğüt, ot, türkü bizim
Bu çıngırak sesleri... yayılan ovalara
Ve rüzgar... kar... çapadan yarılan eller
bizim

Biliyoruz söylemek zor bunu
Toprak nasıl sevmez ağacını
Oğlumsun... kızımsın
Nasıl inkâr edelim... süt sağdık...
harman savurduk
Karnımıza taş basıp uyuduk geceleri
Bizim olan ne varsa... onlara basıp
doğruldunuz

İnsanlar diyor bunu... dinliyorum
Anadolunun yıkılmış bir kasabasında

Diyorlar... direnmek güzel... yaşamak
onurla
Fakat çocuklar... ekin gitti... orman yandı
Dişimizin arasında çiğnemek için birşeyleri
Sattık çul, çaput... bütün keçileri

Biliyoruz dur demek utanç
Ya bu cehalet, bu açlık
Anla kurbanım anla
Zaman saracak yaraları

İsmet ALICI

Sürgünde Bir Şair

Kaysın Kuliev

Anıl MERİÇELLİ

Ünlü Sovyet Balkar şairi Kaysın Kuliev 1917 yılında Kafkas dağlarının eteklerinde Ogarı Çegem köyünde doğdu. Türkiye'de pek az tanınan bu değerli şairin şiirleri ilk kez, yaklaşık bir yıl önce, benim de kurucuları arasında bulunduğum "DÜŞLEM" dergisinde yayınlandı. Bu derginin ilk sayısında yayınladığımız şiirler *"Çegem, Yüce Dağlarımın Irmağı", "Aşkın Yara İzlerini Taşımayan", "Nerdesin, Sağ mısın Sen Balam", "Ekmeğin Kıymetini Bilmeyen"* benim *Anatoli Miziev*'le birlikte Türkçe'ye çevirdiğim ve çevirmekten büyük heyecan duyduğum şiirlerdi. Daha sonra bu şiirleri *İnsancıl* yayınları arasında çıkan *"Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım"* adlı çeviri şiirler kitabına aldım.

Berrin Taş ve Cengiz Gündoğdu, Kaysın Kuliev'in şiirlerini Umut Radyo'da yayınlanan *"Güneşleme"* programında tanıttılar.

Ruhan Mavruk, Çevre Radyo'daki *"Dağ Gölleri"* programında benimle yaptığı bir söyleşide Kaysın Kuliev'in şiirlerini okudu. Onun duyarlığını, onun şiirlerindeki sesi kendine çok yakın hissettiğini, Kuliev'i toplumsal gerçekçi Türk şairlerine benzettiğini belirtti.

Cengiz Gündoğdu *İnsancıl* dergisinde yayınlanan *Yıldız Güncesi*'nin 8 Eylül 1997 tarihli bölümünü Kaysın Kuliev'in bir şiiri üzerine kurdu:

"Bu ellerimle gömdüm
Savaşta ölen askerleri.
Boz küllerine baktım
Zamansız sönen ateşlerin.
Bu şiiri yazan elimle
Sardım mermi yaralarını karda
Duyarak "Sağ mısın sen balam?"
Diyen sesini anaların."

(Anıl Meriçelli, *Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım*, s.89)

1934 yılında ilk şiirleri yayınlanan Kuliev, 1935'te Moskova Devlet Tiyatro Enstitüsü'ne girdi. Daha sonraki yıllarda hayatını edebiyata, özellikle şiire adadı.

İkinci Dünya Savaşı'na katılan Kuliev, Almanlara karşı paraşütçü olarak savaştı. Birkaç kez yaralandı. Savaştan sonra madalya ve nişanlarla ödüllendirildi.

1944 yılında Stalin rejiminin aşırı baskısı sonucunda Balkarlar, Orta Asya'ya ve Sibirya'ya sürüldüler. Ünlü Sovyet Rus yazarlarından bazıları; örneğin Simonov ve Fadeev, Kuliev'in sürgünden kurtulması için girişimde bulundular. Ve sürgüne gitmemesi için ona özel izin çıkarttılar. Ama Kuliev "Ben halkımdan ayrı yaşayamam" diyerek Kırgızistan'a sürgüne gitti.

On dört yıl boyunca şiirlerini yayımlama hakkından mahrum kalan şair, sürgün bitince Kafkasya'ya döndü. Gizlice yazdığı şiirlerini Nalçik'te ve Moskova'da kitaplar halinde yayımlamaya başladı. Kısa zamanda büyük bir üne kavuştu. Şiirleri dünyanın birçok dillerine çevrildi.

Boris Pasternak, 10 Ağustos 1953 tarihinde Kaysın Kuliev'e yazdığı bir mektupta şöyle diyor: "Sizin şiirlerinizi çok sevdiğimi ve size çok güvendiğimi daha önce belirtmiştim. Bu inancım hiç değişmedi... Sizi herkese anlatıyorum. Yesenin'den sonra yalnız Pavel Vasilyev'de sizinkine benzer bir bütünlük, amaca yönelmişlik ve seçkinlik gördüm."

İndira Gandhi ve Brejnev'in birlikte olduğu bir toplantıda, uzun süren konuşması sırasında İndira Gandhi, Kuliev'in bir şiirini okumuştu:

"Savaşta atılan her kurşun,
Hangi taraftan olursa olsun,
Anaların yüreğinden geçer."

Brejnev çok etkilenmişti. İndira Gandhi'yi, daha doğrusu, Kuliev'in dizelerini ayakta alkışlamıştı.

Kaysın Kuliev, 1966 yılında Rusya federasyonu Maksim Gorki Ödülü'nü aldı. 1978'de SSCB Devlet

GÖLGE DÜŞMESİN GÜNDOĞUMLARINA

Niye unutur güzellikler geleceği günü,
Şaşkın cemre örneği zemheriye açar kanadını,
Böylesine hasretmiyiz
zamansız ölümlere.
Niye acıları yar gibi kucaklar,
kadersizliği kader belleriz?
Hangi uğursuzluk gölgeler gündoğumlarını?
Bastığımız yerden,
su coşar, gül açarken,
Neyin nesi çöl ortasında kalmışlığımız?
Ben umarımı,
umutsuzlukla bitirdim cennet gözlüm.
Sen sen ol,
umut dolu utkulardan kur dünyanı.
Ne bugünün,
ne yarının yaşasın,
benim yaşadıklarımı.

Ali AKSÜT

Ödülü'nü ve 1990'da Sovyetler Birliği'nin en büyük ödülü olan Lenin Ödülü'nü kazandı.

Kaysın Kuliev'in şiirleriyle tanışmam, şair ve çevirmen dostum Anatoli Miziev sayesinde oldu. Miziev'le beş altı aydır Kuliev'in şiirlerini Türkçe'ye çeviriyoruz. Sırada Yevtuşenko'nun, İvanov'un, Pasternak'ın ve Balkar edebiyatının Sappho'su diye anılan Tanzile Zumakulova'nın şiirleri var.

18 Aralık 22 Aralık 1997 tarihleri arasında, Ankara'da, Kaysın Kuliev'in sekseninci doğum yılı nedeniyle bir toplantı düzenlendi (Değerli şair Kuliev, 1985 yılında aramızdan ayrılmıştı). Kültür Bakanlığı'mızın Ahmet Yesevi Vakfı'yla birlikte düzenlediği Kaysın Kuliev'i anma toplantısına *Tanzile Zumakulova* da katıldı. Kuliev hakkında bir konuşma yaptı ve onun için yazdığı şiiri okudu.

Ben, davetli olduğum halde, Ankara'da yapılan anma toplantısına katılamadım. Hastaydım. Otuz sekiz ateşle, evde yatıyordum. Bu nedenle, Tanzile Zumakulova ve Kaysın Kuliev'in biyografisini yazan Salih Efendiev ile tanışma mutluluğuna erişemedim.

Rusya Federasyonu'ndan gelen tüm sanatçı dostlarımıza, özellikle Zumakulova'ya ve Efendiev'e *İnsancıl* dergisi sayfalarından *İnsancıl* ailesi adına, en candan selam, sevgi ve saygılarımızı sunuyoruz.

En kısa zamanda Nalçik'te, Ufa'da ya da Moskova'da buluşmak umuduyla.

Sanatsal Yaratmada (Romanda) Otosansür *

Öner YAĞCI

1

Altay Martı'nın 30 Ekim 1997 tarihli *Dinozor*'da çıkan *"Eşber Eşber"* adlı yazısını mutlaka okumanızı öneririm. Uzun olacak ama bir kısmını buraya aktarmadan edemeyeceğim:

"Ben onun en çok yalnızlığını sevdim, çok ışıklı dünyasını...

Dışarıya çıkıp da ilk aramıza katıldığı günlerde, hele de televizyonda 'kelepçelenmiş kör avukat' olarak lanse edilince onu gördüğüm birçok mekânda bir türlü uzun boylu oturamadım masasında, bir türlü 'bizim Eşber' deyip de iki satır sohbet edemedim. Çekingenliğimden değil. Çevresindeki bazı insanlardan ürktüm hep. Yıllardır her türlü büyüyle bedenleri kuşatılmış, geçmişlerine bir pişmanlık olarak bakan ve artık hayatlarını markalaştırmış birçok 'kahraman olma meraklısı' kişi de gelip elini kolunu sallaya sallaya girebiliyordu aramıza çünkü. Eşber'le kol kola görünmeyi bir güleç yüzlü yatırım olarak görenlerin sinsi ve yenilmiş ruhlarını hissedebildim, bunları yaşadım ve içim sıkıldı. Samimiyeti ve sahiciliği ellerinin tersiyle itmiş, ihaneti farkında olmadan yaşam biçimi haline getirmiş, sözde değişime hemen ayak uydurabilmenin soysuz kıvancını taşıyan bir sürü metamorfik insan belki de Eşber'in aydınlık yüzünde kendi ruhlarının geçmiş zaman aynalarını görüyordu, çok da haksızlık yapmamayım. Usul usul kanayan vicdanlarındaki sızıyı biraz olsun dindirebilmek için şaklabanca eylemler yapan kimi basın mafyası, yazar-çizer takımını her şeye rağmen kutluyorum. En kısa zamanda Eşber'in anahtarlık, takvim ve tişörtlerini yaparlarsa yıllarca beyinlerini tütsüledikleri okurlara, halka, artık kendilerinin de unuttukları 'solculuğu' aşılamış olurlar. Bu bir kamu hizmeti, bir kültür seferberliği, bir devrimci dalganın başlaması değil de nedir?

Bugün asıl konuşması gerekenler vakur bir şekilde az ve öz konuşurken kuşe kâğıt basında, teslim olmuş televizyonlarda bir yaygaradır gidiyor. Demirel'inden Erbakan'ına, Savaş Ay'ından İbrahim Tatlıses'ine dek herkes, 'olmaz böyle şey' diyerek Eşber'in içeriye girmesini kınıyor. 'Avrupa'ya rezil olmayalım' düşüncesiyle affı düşünenler de var. Telaş, endişe, karambol!.. Ülke gittikçe lanetleniyor, gittikçe absürd bir düzleme doğru kayıyor. Birer aslanağzı çiçeği gibi, her koşulda, gübreye, bakıma ihtiyaç duymadan her koşulda açanlar ise ağız dolusu bir tebessümle bakıyorlar tüm bu olup bitenlere.

'Sosyalizm öldü' diyerek çığlık attıktan sonra kendi elleriyle kendi ömürlerini kirletenler, kendi beyinlerini aşağılayanlar birdenbire ortalığa çıktılar şimdi. Anlayamadıkları şu! Eşber gibi birçok aydınlık bakışlı insan var ve olacak; sorun Eşber'in cezaevine girip girmemesi değil ki! Hem sonra sorun 'düşüncenin açıklanması' falan da değil, 'sol düşünce'nin açıklanması! Bugün, tencereli-tavalı gazetelerinde samimiyetsiz ağıtlar yakanlar, 'sol'u yıllardır demode bulan ve daha da ileri gidip yerden yere çalan kimilerinin duyarlılığı, yoksul ilkokul çocukları yararına kermes düzenleyenlerin duyarlılığından öte bir şey değildir. Hapsedilen 'bizim' düşüncelerimizdir. Bu akbabaların daha fazla tükenmemeleri için bir an önce susmaları lazım. Onlar konuştukça ben çok utanıyorum.

Ben Eşber'in en çok yalnızlığını sevdim. Bir başınalığını, çok ışıklı dünyasını... 'Bizler'de olduğu gibi. Sevgi yalnızların dayanışmasıdır. Azaldıkça çoğalanlara merhaba!.."

2

"Sanatsal yaratmada otosansür" başlığı altında bunların ne anlamı var diye sorulabilir haklı olarak.

İçinde yaşadığımız, yaşatıldığımız gerçekliğin böyle bir yanılsamaya dönüşmesinden hareket etmek istedim ve güncel bir olay olduğu için böyle başladım. Yazar, sanatçı, aydın olarak yaşadığımız sansür ve otosansür ortamının ne olduğunun bir örneğini sunarak bu genellemeden özele geçmek istedim.

Sanat her türlü sansürü yenecek güçte olduğunu kanıtladığı için sanattır. Sanat, zamanı aşarak kendisini dünden bugüne, yok olan uygarlıkların küllerinden ge-

leceğe taşımayı başardığı için sanattır. Bin yıllardır zorbalıkların, zulümlerin, baskıların egemenliğinde yaşayan insanlığın umudunu sanat taşımıştır hep; düşgücünü büyütmüş, insanı insan etmiştir. Sanat uygarlık birikimlerinin aktarılması görevini elbette kolaylıkla gerçekleştirmemiştir. Çünkü egemen düzenler sömürüye dayandıkları için özgürlüğe karşıdırlar, özgürlük ise sanatın temel arayışlarından ve olmazsa olmaz koşullarındandır. Bin yıllardır ölümsüzlüğü arayan ve yaşamın gizlerini anlamaya çalışan sanatın boyun eğmediği bugün var olan yapıtlardan bellidir. Sanatın özgürlük ve ölümsüzlük arayışları hep engellerle, baskılarla, yakılmalarla, yok etmelerle karşılaşmıştır. Ama sanatı sanat yapan direnişidir. Yazılı kültürden önce bile sözlü geleneklerle insanlığın destanlar döneminden aktarılanlar bile sanatın gücünün koskoca dünya egemeni imparatorluklarından üstün olduğunu kanıtlamıştır. Elbette binbir engel çıkmıştır sanat tarihi boyunca ama sanat tüm engelleri aşmayı başarmıştır.

"Her acının sonunda açık bir pencere vardır, aydınlık bir pencere" diyor Eluard.

İşte bu penceredir insanlığa sanatın ışıklarını uzatan.

İnsanlık da bu ışıkları zaman içinde taşıma görevini yerine getirmiştir.

3

Sanatçının korkulu rüyası, sanatı sanat olmaktan çıkaran en büyük belası ise otosansürdür.

Devletten, devletin yasalarından korkmak otosansürün ilk adımıdır. Bunun ardından sanatçının okuyucusunu yitirme kaygısı, toplumdan dışlanma kaygısı, işini kaybetme kaygısı, bazı kişileri rencide etme kaygısı, başka sanatçıların başına gelenlerin kendi başına da gelebileceği kaygısı, öldürülme, yakılma kaygısı gelir. Zaten bu sansürü yenmeye başaranlar gerçek sanatçılardır ve bizim sanatçılarımız da bu konuda görkemli örnekler vermişlerdir. Gerçek sanatçıları otosansürün engellemesi düşünülemez bile.

Bu açıdan bizim edebiyatımızın utanç örnekleri de vardır.

Daha çok baskı dönemlerinde romancılarımızın otosansürleri ibret vericidir.

Gerçek edebiyat eleştirmenleri, eş dost hatırı olmadan, nesnel bir değerlendirme yapabilseler bu konudaki örneklerin çokluğu karşısında şaşırabiliriz diye düşünüyorum.

Gerek Tek Parti döneminde, DP iktidarı döneminde, gerekse de 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde bir *"kaçış edebiyatı"*nın egemen olduğunu görüyoruz. Kapalı ikinci yeni şairlerinin yarattığı *"İkinci Yeni"* bu kaçış edebiyatının en önemli örneklerindendir. 12 Mart döneminde birçok solcu yazarın toplumsallığı bir kenara bırakıp cinselliğe, kapalılığa yönelmesinin de ilginç örnekleri vardır. Hele 12 Eylül döneminde bir yandan *"kültür romanları"* denilen bir akımın egemen kılınması, bir yandan da yine kapalılığın ve bir kaçış aracı olarak cinselliğe yönelişin çok ilginç örneklerini yaşadık.

Günümüzde buna Sovyetlerin yıkılması ve dünyaya ABD emperyalizminin egemenliği demek olan *Yeni Dünya Düzeni*'nin kültürel boyuttaki saldırısı eklenince, -özü toplumsaldan kaçış olan- bir *"postmodern"* edebiyatın tüm dünyada olduğu gibi bizde de egemen kılınmasıyla sanatın insandan, özünden koparılması en somut örneğidir.

Aynı biçimde, Yeni Dünya Düzeninin ideolojisine uygun olarak şıringalanan dinciliğin, mistisizmin, dünya sorunlarıyla ilgilenmeyişin, falların, burçların edebiyata girmesi ve bunun pompalanması da günümüzün önemli bir gerçekliğidir.

Bu gerçeklik, edebiyatın kendi damarında değil de sisteme egemen olan medya aracılığıyla, reklam şirketlerinin ve paranın gücüyle pazarlanan bir meta haline dönüştürülmesiyle otosansürün boyutlarını korkunçlaştırıyor. Sanatçı düzenin istediği gibi yapıtlar verirse başarılı olabileceğini, tanıtılacağını, pompalanacağını biliyor. Büyük tekellerin yayıncılık sektörüne girmesiyle öyle bir çizgi doğrultusunda yazmak gerektiği gibi bir yanılsama ne yazık ki egemen. Çünkü tanıtım, dağıtım, promosyon ancak öyle sağlanabiliyor.

"Kaçış", otosansürün yarattığı olgulardan biri.

Neden kaçış?

Gerçeklerden, toplumsal konulardan yaşamdan ve sanatçı kimliğinden, çizgisinden, anlayışından kaçış.

Bir sığınak olmuştur sanatçının kimliği. Özgürlüğü yok olmuştur. Kendi hapishanesini yaratmış ve beynindeki hapishanede yaşamaktadır artık o. Beyni en büyük hapishane olmuştur. Kendisini, düşüncesini, sürgüne, tatile göndermiştir.

Ama şu da bir gerçeklik olarak yaşandı, yaşanıyor. Irkçılığın, dinin, dinciliğin, cinselliğin, geleneklerin, azınlıkların, eğitim programlarının, ders kitaplarının, inançların, devletin, geleneklerin, ailenin, kamuoyunun, kişilerin, ahlakın, egemen siyasetin sanat alanındaki egemenliklerin baskıları engelleyememiştir sanatı, sanatçıları. Çünkü sanatçı düş gücünün sınırı yoktur. İşte yaşamlarıyla Nâzım Hikmet, işte Sabahattin Ali, işte Aziz Nesin...

4

Bugünkü koşullarda somut olarak bir romancının yaşadığı otosansürün boyutlarını şöyle söyleyebilirim:

Yazma coşkusuyla ilgili otosansür: Ülkede ve dünyada yaşananların verdiği umutsuzluk ve kötümserlik havasında, insanlığa olan güvenin azaldığı koşullarda, dünyanın ortaçağ imparatorlukları gibi birkaç kişinin yönlendirilmesi, ülkemizin çetelerin, mafyanın, ırkçı ve dinci gericiliklerin egemenliğinde olması gibi konularda sanatçının coşkusunun sürmesi zordur diye düşünüyorum. Bu sanatsal yaratıcılık açısından en önemli engeldir.

Yazılacak konularla ilgili otosansür: Dünyada yaşanan *Yeni Dünya Düzeni* gerçekliği toplumsaldan kopuşu getirmiştir. Ulus devletlerin, ideolojilerin sonu geldi yanılsamasının pompalanması ve medya aracılığıyla egemen kılınması, sanatçıların toplumsallıktan kopuşunu getirmekte ve bireycilik, kapalılık, mistisizm, cinsellik gibi konuların dışına çıkan sanatçının yok sayılacağı, yok olacağı yanılsaması sanatsal yaratmayı engellemekte ve sanatçıyı toplumsaldan koparak kendisine sansür yapmasına yol açmaktadır. Ne yazık ki birçok sanatçı da küreselleşmenin yarattığı bu tuzağa tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de düşmüştür. (Simyacı, Pueblo Irmağının Kıyısında Oturup Ağladım gibi romanların bunca çok satılması-sattırılması bunun bir örneğidir, aynı biçimde Ahmet Altan'ın Tehlikeli Masallar'ı da, Orhan Pamuk'un son romanları da buna somut örnek olarak verilebilir.)

Medyanın etkisi ve yayıncılıktaki paraya dayanan gücün egemenliği de (örneğin 6 milyarlık ödüller) istenilen yapıtları vermeye zorlamakta, bir kısım sanatçılar da sanatlarından ödünler vererek kendilerini sansür etmektedirler.

Buna dağıtımdaki, kitapçılık sektöründeki, eleştirideki, tanıtımdaki ekonomik ve siyasal egemenlikleri de ekleyince sanatçıların kendilerini sansür etmelerinin nedenleri anlaşılır sanıyorum.

Bunlar varken devletin baskılarının, yasaların, kararnamelerin yapamadıkları kolayca gerçekleşmektedir.

Yeni Dünya Düzenine uygun olarak ırkçılığın ve dinciliğin yaygınlaşmasıyla bir baskı alanı daha büyümüştür.

Salman Rüştü'ye, Aziz Nesin'e tepkilerin, Sıvas, Turan Dursun, Bahriye Üçok, Uğur Mumcu gibi öldürümlerin arkasında bu baskı söz konusudur. Bu da özgür yaratmayı engellemektedir. Geleneklerin ve dinin baskısı diyebiliriz buna. Bu baskı, düzene, düzenin ideolojisi Türk-İslam Sentezine uygun yapıtlar üretilmesini sağlamaktadır ve pusulanın şaşmasıdır bu. Eli kanlı katillerle işbirliğine kadar götürür bir yazarı. Ki örnekleri görülmeye başlandı. Dosyasını tekellerin büyük yayınevlerine, büyük promosyon yapabilecek yayınevlerine teslim edip de ah bir orada basılsa diye bekleyen yazarlarla birlikte yaşıyoruz. Elbette dosya teslim edilirken gerekli sansür uygulanmıştır. Çünkü tekelci yayınevlerinin bu konudaki politikaları bellidir ve nasıl sansür yaptıkları konusunda çokça sabıkaları vardır. Yazarlar yapıtlarının değiştirilmesine göz yumarak bu sabıkaya ortak olmaktadırlar.

Eleştiri, tanıtım, promosyon, reklam, astronomik ilan ücretleri, dergilerde, gazetelerde çok ilan verenlerin kitaplarının öne çıkarılması, dergilerin politikasını reklam şirketlerinin belirlemesi, yayınevlerinin benzer sansürleri, dağıtımcılığın tekelleşmesi, kitapçıların çaresizliği ve açmazı yoğun olarak gözlemlemiyor. Okurun yanıltılması, yönlendirilmesi de yoğun olarak yaşanıyor, yani hiç hak etmediği halde aptallaştırılıyor okurlar. (Aziz Nesin'i gel de anma! Yıllar boyu çığlık atmadı mı aptallaştırıyorlar diye!)

Kapitalizmin emperyalizminin yani yeni emperyalizmin, yani Yeni Dünya Düzeninin -kimilerini irkiltse de bu terimleri kullanacağım- çevreye ve insana düşman olan doğasının gereği işsizlik, yoksulluk, yıkım getirdiğini kimse yadsıyamıyor.

Türk-İş'in hazırlattığı ve özeti 5 Kasım günü Cumhuriyet'te yayımlanan rapora göre ABD dünya nüfusunun %5'ine sahip ama hammadde kaynaklarının % 40'ını, enerjinin % 25'ini tüketiyor. Bir Kanadalı, bir Etiyopyalı'dan 436 kat fazla enerji tüketiyor. Kuzey ülkeleri doğal kaynakların % 80'ini kullanıyor. Sağlıklı içme sularından yararlanamayan yoksulların oranı 1990'da % 46 iken, 1996'da % 67'ye yükseldi ve sular şişeleniyor. Nükleer santrallar yoksul ülkelerde işletilirken 440 santraldan çıkan atıklar 200 bin tona ulaştı. Her yıl 14 milyon hektar orman yok ediliyor. 20 bin hayvan Avrupa'da deneylerde katlediliyor. Balık alanlarının % 60'ı aşırı avlanmadan tükendi. Atmosferdeki sera gazlarının % 75'ini bırakan Kuzey ülkeleri ulusal gelirlerinin ancak % 07'sini çevreye ayırıyor. 1 milyardan fazla insan günde 1 dolardan az parayla geçinmek zorunda...

5

Her şeyi paraya dönüştürmek isteyen yeni düzen de feda edilen değerlerimizden biri de sanat ve ne yazık ki sanatçıların çoğunluğu kendi elleriyle son veriyor kendi geleceğine.

Bu sistemde sansürün zincirlerini kırmak yazarlara ve en çok da okurlara düşüyor.

Bir avuç okura, insana güvenmekten, bilinçli, duyarlı okurları çoğaltmaktan ve bu sorunların üstesinden birlikte gelmekten başka çıkış yolu yok.

Okurlar dayatılan gerçekliği reddetseler, yanılsamaları yenseler, günde beş baskı yapan kitapları, örneğin Simyacı'yı almasalar sistem kendisini sürdüremez.

Kitap okurunun bu aptallaştırılma saldırısının da üstesinden geleceğini biliyorum.

(*) Ek: Gerekli gördüğüm bir açıklama:

Bu yazı, 16. İstanbul Tüyap Kitap Fuarında 5 Kasım 1997 günü gerçekleştirilen "Sanatsal Yaratmada Otosansür" konulu panelde yaptığım konuşmanın metnidir.

Paneli Türkiye Yazarlar Sendikası düzenlemişti ve sendikanın ikinci başkanı Feyza Hepçilingirler tarafından yönetilen panelde konuşmacılar Mehmet Çetin, Turan Feyizoğlu, Özcan Karabulut, Zeynep Aliye ve bendim.

"Siyah Beyaz" gazetesindeki köşesinde 15 Kasım 1997 günü yayınladığı *"Kitap Fuarından İzlenimler"* başlıklı yazısında bu paneli de değerlendiren Feyza Hepçilingirler'in yazdıklarına içim burkuldu ve yukardaki yazımla ilgili olduğu için aşağıdaki notları aktarmak gereğini duydum.

Feyza Hepçilingirler diyor ki:

> Öner Yağcı'nınki bildik bir konuşmaydı, 'İkinci Yeni'yi kaçış edebiyatı yapmakla suçlarken bile yeni bir şey söylemiyordu, sevgili Asım Bezirci'nin eskittiği bir konuya Yalçın Küçük'ün 'Küfür Romanları' saptamasını ekleyerek ve sanatın öncülük görevini politik bir önderlik gibi algılayarak, kapsamı 12 Eylül'den sonrayı da içine alacak biçimde genişletiyordu."

Neresinden tutmalı bilmiyorum.

Bu uzun cümlede gizli bir öfkeden gizli bir utanca uzanan bir küçülmeyi gördüm.

"Bildik bir konuşma" söyleminin acaba yitirilen değerlerle ilgisi var mı diye düşünüyorum. Bir küçümseme, bir alay etme havası kokan bir söylem bu. Hani senin dediğin hikâye der gibi. Ya da bırak bu masalları der gibi. Tabii burada hikâye-masal olan sosyalist gerçekçi yöntem ve saptamalardan başka bir şey değil.

Devam ediyor ve "İkinci Yeni'yi suçlamak" konusuna geliyorum.

Evet, artık köprülerin altından çok sular geçmiştir, dünya değişmiştir ve İkinci Yeni'yi suçlamak yanlıştır, çünkü sistem öyle istemektedir. İkinci Yeni'cilerin birçoğunun bile kaçış edebiyatı olduğunu kabullenip yanlış dedikleri edebiyat tarihimizin bir olayını günümüzde savunmanın gerektiğini düşünüyor olmalı Feyza Hepçilingirler. Evet, İkinci Yeni eskimişti ama şimdilerde sanat diye sunulan ve parasal gücün dayatmasıyla yazın dünyamıza egemen olan anlayışın onun uzantısı olduğunu belirlemek görevini yerine getirmeye çalıştığı için mi Öner Yağcı'ya öfkeleniyor Feyza Hepçilingirler? Değerlerini, etiğini, düşüncelerini inatla savunduğu için mi? Toplumsaldan kaçış edebiyatının günümüzde çok daha açık bir biçimde egemenlik kurmasına karşı çıktığı için mi? Yalçın Küçük'ün doğru ve cesur çıkışını alkışladığı için mi?

Tüm bunlar var elbette ama asıl bakla daha sonra çıkıyor: "Sanatın öncülük görevini politik önderlik gibi algılayarak" yapıyormuş Öner Yağcı değerlendirmesini.

Pes demek geldi içimden. Bir zamanlar ortak değerleri savunduğumuz Feyza Hepçilingirler, yaşamın dayatmaları karşısında bu kadar mı geriledi? Aklıma getirmek istemiyorum ama, TYS'yi Canlandırma Girişimi olarak seçildiğimiz yönetimden grup kararıyla istifa etme onurunu gösteren Öner Yağcı'dan öcünü mü almak istiyor? TYS yöneticiliği koltuğundan kopamayışıyla verdiği ödünün devamını mı getirdiği mesajını veriyor bir yerlere?

Politik önderliğin ne olduğunu da yazarlığın onurunu ve yazarların görevini de çok iyi bilirim, Feyza Hepçilingirler'in de bildiğine eminim. Öyleyse bu kin niye diye sormak istiyorum. Ben şimdiden vereyim yanıtını: Yukardaki yazımda sistemin, yazarları nereye sürüklediğini söylemiştim.

Yinelemek gerekir mi?

III. ULUSAL FELSEFE ÖĞRENCİLERİ KONGRESİ

Felsefe öğrencilerinin tanışıp kaynaşması ve ilişkilerin kurumlaşması amacıyla İstanbul Üniversitesi Öğrenci Kültür Merkezi Felsefe Kulübünce 25-28 Mart tarihleri arasında "III. Ulusal Felsefe Öğrencileri Kongresi" düzenlenecek. Kongrenin ana başlığı "Felsefe ve Bilinç" olup katılımcılar; *Tarih Bilinci, Dil ve Bilinç, Bilincin Yabancılaşması, Etik ve Değerler ve Bilinç, Felsefi Eğitimi Felsefe Öğretimi* alt başlıkları doğultusunda bildiri sunabileceklerdir. Ayrıca, felsefi tartışmalar ve bildiri sunumlarının yanı sıra film gösterimi, tiyatro, konser, gezi gibi sosyal etkinliklere de yer verilecektir.

İstanbul Üniversitesi
Öğrenci Kültür Merkezi
FELSEFE KULÜBÜ

Birleşik Kaplar

Engin AYÇA

Bildiğimiz gibi herşey birbiriyle ilintilidir.

Ve de bu ilintilerin içinde olduğu belli ortamlar vardır. Bu ortamlar yatay ve dikey, zaman ve coğrafya bağlantıları içinde gene belli "eko-sistemler" oluştururlar. Bir çeşit "birleşik kaplar" örneği her olay çevreyi etkiler, çevreden etkilenir.

Konuyu sinemaya, Türk sinemasına getireceğim, ama önce genel sanat ortamıyla ilgili tartışmaya açık bazı saptamalarda bulunmak istiyorum.

Kuşkusuz sanat ortamı da toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel, düşünsel, bilimsel ortamlarla "birleşik kaplar"da olduğu gibi etkileşim ve iletişim içindedir ve onlarla birlikte varolur. Ayrıca gene kuşkusuz ki sanatlar da kendi aralarında etkileşim ve iletişim içinde birlikte varolurlar. Bu bir "toplumsal eko-sistem" "kültürel eko-sistem", bir bütünlük, bir beraber, birlikte olma olayıdır.

Oluşumları bu bütünlük içinde değerlendirmeden, aksıyan, bozulan yerler için yapılacak işlemler, reform çabaları uzun vadede sistemin iyice çözülmesine, başkalaşmasına ve giderek dağılmasına yolaçabiliyor. Osmanlının son dönemlerde içine düştüğü durum, buna bir örnek olarak verilebilir. Batılılaşma yönelişlerinde, batıdan kurumlar ve sistemler "ithal" etme "iyi niyetlerinde" ortamı bir bütünlük olarak değerlendirip, kapsamlı bir "yenileşme tasarısı"na dönüştürememe sancılarını görürüz. Bu süreç Cumhuriyet döneminde de bütün iyi niyetli çabalara, oluşturulan Halkevleri, köy enstitüleri, çeşitli fakülteler gibi kurumlara karşın ne yazık ki önlenememiştir. Gelişmeler etkilerini sanat ortamında da duyurmuştur. Sanatlar arasındaki "birleşik kaplar" ilişkisi, yanlış yorumlanan ya da uygulanan "batılılaşma" anlayışı sonucunda birbirleriyle olan organik ilişki ve bütünlüğü kaybettiler. Sanatlar kendi aralarındaki etkileşimden ve kültürel bağlantılarından "koptular" "birleşik kaplar" dağıldı ve de her sanat alanı ayrı ayrı kendini batıdaki oluşumlara eklemledi. Kendi ülkesi dışındaki başka bir sürecin, başka bir geleneğin, başka bir tarihin parçası olmaya çalıştı. Kendi tarihinden ve geleneklerinden beslenen ve dünyadaki gelişmeleri değerlendirip yeni, özgün sentezlere ulaşarak kendi sanatlarını dünyaya sunmak yerine, "ithal" yoluna gidildi. Türkiye'de bugün bunun sıkıntıları yaşanmakta, "Kimlik" konusu sorgulanmakta, içinde olunan parçalanmışlığın, dağınıklığın aşılması, giderilmesi çabaları yoğunluk kazanmakta. Ama kültür alanında ve sanatlar arasında "birleşik kaplar" sisteminin şu anda bile ülkemizde kurulabildiğini ve işlediğini söyleyebilmek pek kolay değildir. Batıdaki gelişmeler doğrudan hâlâ normal yaşamımıza yansıyor ise kendi kültürel eko-sistemimizi ihmal ettiğimizden, hâlâ gerçekleti-rememiş olmamızdandır, kanısındayım.

Bir tek sinemamız, onun da Yeşilçam dönemi bu yönelişten kendini kurtarabilmiş, bizim koşullarımızda, kültürel geleneğimize eklemlenerek, bize özgü, "bizim" diyebileceğimiz bir kültürel olay ortaya koyabilmiştir. Buradaki en büyük şansı da batı sinemasıyla etkileşirken, "yabancılaşma"dan kendini sıyırabilmiş olmasıdır. Yeşilçam batı sinemasından etkilenmiş ama ona eklemlenmemiş, geleneksel sözlü kültürümüzden beslenebilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bütün sanat alanları yeniden biçimlendirilirken ve Devlet güdümüne, devlek kurumları aracılığı ile, bir çeşit devletleştirilerek sokulurken, sinema, yeni olmasından, pek bilinmemesinden, yeterince önemsenmemesinden ya da algılanamamasından dolayı Devlet'in bu "himayesi" dışında kaldı. Ya da Muhsin Ertuğrul'un ve Şehir Tiyatrolarının yan etkinliği olarak devletleştirildiği sanıldı. 1945'lere kadar da böyle oldu.

Sinemanın diğer sanatlara göre ayrıcalıklı bir konumu vardı. Gelişmesi için önemli bir sermayeye gereksinmektedir ve de seyirci aşırı isteklidir. Diğer sanatların aksine sinemanın hedef kitlesi geniş halk kesimleridir. Sinema seyircisinin bu yaygınlığı ve istekli konumu sinemanın varolabilmesi için gerekli ve yeterli bir potansiyel sermayeyi oluşturmaktaydı. Mekanizma böyle kuruldu ve işledi. Sinema, Devlet'ten, Devlet desteğinden bağımsız varolabildi. Ve Devlet sinemanın "zararlı" etkilerinden "korunabilmek" için polise sansür yetkisini verdi.

Sinemanın yaşayabilmesi için ise seyircinin parasal ve toplumsal desteğine gereksinmesi vardı. Çünkü yapımcıların sermaye birikimleri başlangıçta yoktu, sonraları da kazandıklarını sinema sermayesine dönüştürmediler ve taşaron yapımcılar olarak kalmayı yeğlediler. Bu durumda herşey seyirciye bağlı kalmak zorundaydı, öyle de oldu.

1950'lerde sinema Anadolu'ya yayılırken milyonlarca seyirci için film seyretmek ilk kez karşılaşılan bir durumdur. Sinemamızın karşısında böylece sinemaya istekli geniş bir pazar açılmıştır. Bonolarla borçlanıla-

rak yapılan filmlerle Türk sinemasının Yeşilçam dönemi başlar. Borca yapılan filmler belli güvencelere yaslanmak zorundaydı. Yani herşeyden önce filmleri seyircilerin reddetmemesi sağlanmalıydı. Ayrıca varolan sansür filmlerin gösterilmelerini yasaklamamalıydı. Yeşilçam bu iki noktaya da çok dikkat etmiştir ve ne seyirciyle ne de sansürle didişmemeye, takışmamaya özen göstermiştir. Seyircinin ve sansürün isteklerine, yönlendirmelerine uymuştur. Bunun için seyircinin eğilimlerinin, beklentilerinin, rahatsızlıklarının, psikolojisinin bir çeşit tahlilini yaparak film üretim politikaları saptanmış, deneye deneye hep garantiye oynanmaya çalışılmıştır. Çekilmiş filmin sansürde engellenmesini önlemek için de ön-sansürü, yani senaryo sansürünü kendi güvencesi olarak görmüştür. Bu şekilde Yeşilçam Devlet'e ve seyirciye bağımlı, ona ters düşmeyen türde filmler üretmiştir. Bir çeşit "uydu" bir sinemadır Yeşilçam. Devlet'in ve seyircilerin istekleri yapımcıların, yönetmenlerin ve senaryocuların kişisel isteklerinin önündedir. Yapımcının, zaten para kazanmanın dışında ve paraya karşın sinema adına birşeyler yapma niyeti yoktur. Yönetmenler ve senaryocular da 50'li yıllarda daha sinemanın ne olup, olmadığının fazlaca farkında değillerdir, dolayısıyla belli bir sinema adına amaç belirlemekten uzaktırlar. Karşılarında filmler bekleyen büyük bir kitle vardır ve bu gereksinmeyi karşılamak, çalışmalarını sürekli kılmak zorundadırlar. Yani, onların da garantiye gereksinmeleri vardır. Yaptıkları filmler seyirciler tarafından reddedilmemelidir. Böyle bir işleyiş içinde Yeşilçam bir yapı kurar ve onu korur. 60'lardan sonra ise film üretiminde seyirciler adına bölge işletmeleri Yeşilçam'a doğrudan yön gösterirler. Yeşilçam geleneği oluşur. Geleneklerine bağlı ve geleneklerle yaşayan bir toplumda Yeşilçam'ın da kendi sözlü geleneğini oluşturması ve sürdürmesi çok doğaldır. Yeşilçam'ın geleneği ile toplumun kültürel geleneği bir bütünlük oluşturur.

Yeşilçam'ın oluşum yıllarına bakarken karşımıza çok "kritik" bir nokta çıkar. Artan film isteklerini karşılamak, pazarı doyurabilmek için yeterli sayıda üretim yapabilecek kadrolar Yeşilçam'da yoktur. Ama filmler çekilir. Bunlara konu, senaryo bulmak gerekmektedir. Zaman yoktur. En kolay yol seçilir. Yabancı filmler ve romanlar uyarlanarak kopyalanır. İşte bu kopyalama olayı Yeşilçam'ın "kritik" noktasıdır. Buna bakarak Yeşilçam'ı kopya, taklit, kişiliksiz, yoz bir sinema olduğu "ithamı" bugün de hâlâ sürmektedir bazı çevrelerde. Ben, bütün bunlara karşın Yeşilçam'ın özgün, kimlikli, bizden bir sinema gerçekleştirdiği savındayım.

Kökü Türkiye'de bir birleşik kaplar sistemine bağlanmış olması Yeşilçam'ın en büyük becerisidir.

Yeterli ve güçlü sermayeleri ve belli bir sinema politikaları olmayan yapımcılar için seyircilere teslim olmak en gerçekçi ve kolay yoldur. Taşaron yapımcıların bu popülist tavrı sinemamızın seyircilerin kültürüyle bütünleşmesini sağlamıştır. Seyircilerin kültürü geleneksel sözlü kültürdür. Ve Yeşilçam geleneksel masal ve masal anlatma dünyasına eklenir. Konularını ise masallardan seçmez, günümüz konularına yönelir. Yalnız bütün bu gelişmeler ve oluşumlar bilinçli, tasarlanmış, düşünce temeli belirlenmiş ve irdelemeler, tartışmalar sonucu verilmiş bir kararın uygulamaları değildir. Bunun böyle olduğu bugün bile daha tartışılıp, kesinleştirilmemiştir. Yeşilçam sinemacıları da, onlara dışarıdan bakanlar ve değerlendirenler de olayın bu boyutunun farkında değillerdir. Seyirciler film istemektedir. Yeşilçam da bu filmleri yapmak durumundadır. Yeşilçam'da sinema bilgisi ve kültürü başlangıçta seyredilen ve seyredilmiş olan yabancı filmlerle sınırlıdır. Sinemayı tartışan bir aydınlar çevresi (intelligensiyası) yoktur. Sinemacılarımız film yapmayı, film çekmeyi beğendikleri, halkın beğendiği filmlerden öğrenmeye ve onlar gibi yapmaya çalışırlar. Ayrıca bu sinemanın yanında ona destek olacak yeterli ve tiyatro (batı tarzı tiyatro) ne de edebiyat (roman, öykü) geleneği ve kadroları vardır. Yeşilçam'ın kendi kadroları gibi, parasal gücü de çok sınırlıdır. Zaman 1950'lerdir. Batı sineması, intelligensiyasıyla çoktan kendini enine boyuna tartışmış, kuramlar üretmiş, klasiklerini vermiştir. 50 yıllık bir bilgiye ve deneyime, kadrolara sahiptir. Ayrıca yüzyıllara dayanan bir sanat ve düşünce dünyası, geleneği vardır. Sinema buraya eklemlenmiş, o bütünün parçası olmuştur. Bu noktada, Yeşilçam'ın durumunu düşünmeye ve değerlendirmeye çalışmak gerekir. Seyirciler bir yandan yabancı filmleri seyrediyor, diğer yandan yerli filmler istiyor. Seyirci için de sinema modeli yabancı kaynaklıdır. Ve bunlar çokluk, ticari, ikinci sınıf yapımlardır. Böyle bir durumda Yeşilçam sineması işte bu filmleri kaçınılmaz olarak model alır. Onları taklit eder. Öykülerinden yararlanır. Yerli romanlarımız yetersiz kalınca batı edebiyatına el atılır. Ve harıl harıl filmler çekilir. Bu duruma bakarak Yeşilçam sinemasının niteliksiz, kişiliksiz, yoz ve taklit bir sinema olduğunu söylemek çok kolaydır. Ama bu saptama Yeşilçam'la ilgili kimi durumları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu da bizi olayın farklı boyutları olabileceği kuşkusuna yöneltmektedir.

Seyirci niye aynı konuları tekrar tekrar seyretmekten bıkmamaktadır ve buna itiraz etmemektedir? Niye hep aynı, değişmez prototipler (görüntü ve ses olarak) üzerine kuruludur sinemamız? Klişe konuşmalar, klişe mekanlar, klişe sahneler nasıl açıklanabilir? Rastlantılar, mantıksızlıklar niye bu kadar boldur? Yeşilçam'ın kuralları nereden gelmektedir? Ve daha başka soruların açıklamaları için taklit edilen yabancı filmler yeterli değildir. Bunların yanıtlarını daha kolayca geleneksel sözlü kültür içinde bulmak olasıdır. Eğer böyleyse, Yeşilçam, tarihsel olarak çok doğru ve gerçekçi bir seçim yapmıştır. Bu bakımdan bunun çok kapsamlı araştırılması, irdelenmesi gerekir. Akademik çevrelere burada görevler düşmektedir.

Ruşen HAKKI

İNSANCIL'DA AFŞAR TİMUÇİN

(2 Ocak 1998 Cuma)

Afşar Timuçin, aylık kültür ve sanat dergisi **İnsancıl**'in (Ocak 1998, Sayı 87) kapağında, kollarını kavuşturmuş göğsünde, düşünüyor...

Afşar Timuçin'in aklından neler geçiyordur kim bilir...

Yazdıklarıyla 40 yıldır düşünce özgürlüğü ve kültür yaşamımıza katkı sağlayan bir insan neler düşünür?

Bir soru daha: Kimdir bu insan?

Kuşkusuz, kafası aydınlık olan herkes **Afşar Timuçin**'i tanır. Ne ki, gene de bir eksik kalır, **Güngör Gençay**'in söylediği gibi. Şöyle diyor **Güngör Gençay**:

"Çok iyi biliyorum ki, Afşar Timuçin hakkında ne söylesem, bir yanı eksik kalacak.

Saptayabildiğime göre Afşar Timuçin, bugüne dek 6 şiir, 1 öykü, 3 roman, bir de çocuklara ilişkin kitap yazmış. Ayrıca Düşünce Tarihi ile bilimsel içeriği olan 10 tane de inceleme kitabı yayınlamıştır.

Yaşam öyküsüne baktığımızda, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde doktorasını verdiğini, Felsefe Dergisi'ni yönettiğini ve halen öğretim üyesi olduğunu öğreniyoruz.

Ülkemizin çeşitli dergi ve gazetelerinde, sanat ürünlerinin ve yazılarının yayınlandığını biliyoruz.

Elbette verdiği ürünlerin tekini belirleyici kabul ederek, onu bir tek sanat türünün içinde düşünmek ve değerlendirmek yanlış olur.

Yani Afşar Timuçin şairdir,

Afşar Timuçin romancıdır,

Afşar Timuçin felsefecidir demek yanlıştır. En azından eksik bir tanımdır.

Bana göre Afşar Timuçin şiiri felsefeyle, felsefeyi de şiirle besleyen bir şairdir. Daha doğrusu felsefe yapan bir sanatçıdır.

Böyle olunca, hiç kuşkusuz uğraştığı tüm sanat türleri birbirlerini besleyecektir. Ki, nitekim de öyle olmaktadır..." (Sanat Emeğinin 40. Yılında Afşar Timuçin'e Merhaba/İnsancıl, Sayı 87).

İnsancıl'in aynı sayısında ayrıca **Afşar Timuçin** üstüne, **Tevfik Taş**'ın (Tanımlama Gücü, Sanatsal Derinlik ve Afşar Timuçin), **Ruşen Hakkı**'nın (Afşar Timuçin'e Saygı), **Aydın Öztürk**'ün ("Muhalif Bir Yaşam, Afşar Timuçin"), **Aydın Hatipoğlu**'nun (Ödünsüz, Zikzaksız, Namuslu Bir Aydın) yazıları da yer alıyor.

Afşar Timuçin'in **İnsancıl**'ın kapağındaki resmine bakıyorum... Yan durmuş, bir yerlere bakıyor... Başını çevirse, beni görse, merhabalaşsak, diye geçiriyorum içimden...

RADYO UMUT

(5 Ocak Pazartesi)

İnsancıl'a "Günler/Kitaplar/Dergiler"i faksladım. Az sonra telefon ettim, Şadiye Hanım'a mutlu yıllar diledim, faksın tam olarak ulaşıp ulaşmadığını sordum, "iki sayfadan sonrası yok" dedi. "Yeniden çekerim" dedim ve **Cengiz Gündoğdu**'yu sordum; "bağlayayım" dedi, "bağlayın" dedim. Bağladı. "Nerelerdesiniz? Ayın birinden beri arıyorum, yoksunuz. Siz de mi dört günlük tatile çıktınız?" dedim. "Bizimki mecburi tatil. Çünkü bizim işhanı da resmi tatil yapar" dedi. Sonra, "akşam evde misiniz?" diye sordu. "Evet" dedim. "Bir yere ayrılmayın, saat yirmide Radyo Umut'tan sizi arayacağız. Sizi ve kitaplarınızı tanıtacağız. Siz de bir şeyler söylersiniz" dedi...

Söyler miyim?

Söylemem! Bunu biliyor **Cengiz Gündoğdu.** Radyoya ses vermekten, televizyonda görünmekten hoşlanmıyorum. Benimle röportaj yapılmasını istemiyorum. Bir konuda konuşma yapmam istendiğinde, "benden daha iyi anlar ve konuşur" diye, işi bir başkasına ihale ediyorum... Suskunluğu **Cengiz Gündoğdu** bozuyor; "bari bir şiir oku" diyor...

Saat yirmibirde telefon çalıyor... Az sonra **Berrin Taş**'ın sesini duyuyorum; "Biz mi Tutsağız Kuşlar mı Kafeste" adlı şiirimi okuyor. Güzel okuyor. Teşekkür ediyorum... Sonra **Cengiz Gündoğdu** giriyor lafa, bir şeyler soruyor, yanıtlıyorum... "Başka bir şey söyleyecek

misiniz?" diye sorduğunda, saate bakıyorum, aradan yarım saat geçmiş!.. Hani konuşmayacaktım! "**Cengiz Gündoğdu** savcı olsaymış, karşısındakini bülbül gibi konuştururmuş" diye geçiriyorum içimden... "Yok başka bir şey" diyorum, teşekkür ediyorum; **Berrin Taş**'a, **Cengiz Gündoğdu**'ya, **Radyo Umut** dinleyicilerine iyi geceler diliyorum...

"Bunun üzerine bir duble rakı iyi gider" diyorum Türkân'a... "Rakı için her zaman bir bahane bulursun" diye gülümsüyor... Gülücüğü içimi ısıtıyor...

MERHABA METİN İLKİN

(31 Ocak Cumartesi)

Metin İlkin'in "Çocukluğumuz" adlı hikâye kitabını okuyup bitirdiğimde, "Yahu, ben bu insanların çoğunu tanıyorum" diye söylendim. Bu insanların çoğuyla mitinglerde, grevlerde, sokaklarda, kenar mahallelerde ve gözaltında birlikte olmuştum. Kimileriyle çay içmiş, kimileriyle çilingir sofralarına oturmuştum... Bir de hiç tanımadığım insanlar vardı; ama suç benim değildi; çünkü hiç Türkiye dışına çıkmamıştım, o nedenle de oralarda, örneğin Eski Yunan, Roma, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve İran'da yaşayan insanları tanımıyordum. Tanıdım...

Nasıl tanıdım?

Metin İlkin'in "Çocukluğumuz" (Berfin Yayınları, Kasım 1997, 76 sayfa) adlı kitabını pasaport gibi kullanarak İran'a gittim, pasdarlar'ı gördüm. (Yaşam Bu); Eski Roma'ya gittim, General Pretus'un başına gelenleri gördüm. (Yaşamın Kuytu Bir Yerinde); Bulgaristan'a ayak bastım, öğrenciyken hapis yatmış, devrimden sonra bakan olmuş adamın annesi Bayan Yelena'ya, "Sıkmayın canınızı" dedim. (Ana Yüreği); oradan Yunanistan'a geçtim, Atina'da bütün Alman birliklerine kan kusturan Açidi'ye "Aslanım benim" dedim. (Açidi); Yugoslavya'ya vardım, bir baktım, Tito, altı dil bilen Çingene Çiko'yu aratıyor ödüllendirmek için. Bilseydim sonu nereye varacak, derdim Tito'ya, iyi etmiyorsun aratmakla Çiko'yu. (Öteki Sosyalizm)...

Sonra döndüm Türkiye'ye... Şöyle bir düşündüm... Oralardaki çirkin politikacıların, kan dökücülerin, çıkarcı bürokratların, faşistlerin, sosyalistlerin, partizanların, çocukları gözaltında kaybolan anaların, emekçilerin bizimkilerden bir farkı yok!..

Ben böyle düşünürken, bir baktım işçiler, öğrenciler, aydınlar 1 Mayıs mitinginden dönüyorlar. Cemil, gecekondusunun bahçesinde ağabeyi Salman ile genç işçi Orhan'a çay ikram ediyor. Salman Cemil'e kırgın. Cemil'e bir emekçiye yakışmayan dönekliği nedeniyle arkadaşları da kırgındır. Cemil, günah çıkartır gibi konuşur: "Şimdi düşününce ben de kınıyorum kendimi. Ama o zaman gecekonduyu yeni yapmıştım. Gırtlağa değin borcum vardı. İşimi yitirirsem diye ödüm kopuyordu." (Umut).

Hava soğuk. Hücre daha soğuk. Soğuktan ölüp gitmesinler diye sırayla hücrelerinden alınıp nöbetçi komserlik odasında soba başına getirilenlerden biri, ağzı laf yapan Teknik Üniversite öğrencisi; üstelik de sosyalist... Ne yaparlar emek ve insan hakları konusunda nutuk atan adamı? Elbette ıslatırlar! Öbürü, ufak tefek olanı ise "sosyalist olmaktan başka çaresi olmayan" bir emekçi. (Bir Savaş Molasında).

Karakoldan çıkıp üç çocuklu bir ailenin evine uğruyorum... Annenin çalıştığı fabrika grevdedir. Anne hastadır ama grev nöbeti tutar. Bir başka işte çalışan baba ise elinden geldiğince ev işlerinde karısına yardımcı olmaya çalışır ve geceleri yemek yaptığı da olur. (Çocukluğumuz).

Ve devrim hazırlıklarına kendilerini kaptıran, devrimi bekleyen üniversite öğrencileri... Ne ki, devrim beklenirken askeri darbe gelir. (Bahçelerde Maydanoz).

Çocuğun biri fırından ekmek çalıp kaçıyor. İşini bırakıp çocuğun peşine düşen ve onu yakalayıp polise teslim eden Pire Mehmet'e, "Ulan! Bu senin yaptığın da iş mi yani?" diye kızıyorum. Pire Mehmet'e pişirici de kızıyor. Seviniyorum. (Ekmek).

Amerikalıların yaptığı bir havaalanı inşaatında buluyorum kendimi. İki Osman'dan yalaka Mühendis Osman'a Greyderci Osman öyle bir ders verir ki... işçiler gülmekten kırılırlar. (Gülünecek Şey).

Yatak değiştire değiştire asıl yatağını bulan ve "Parti en güzel ev" diyen Ali Söylemez'i (En Güzel Ev), savcılığı bırakıp bir mizah dergisinde çalışan Muhittin'i seviyorum. (Savcı Muhittin'in Yordamı). Ayakkabıcı Recep Usta'nın dersinden geçiyorum. (İnce İş).

"Çocukluğumuz" adlı kitapta 17 hikâye bulunuyor. Hikâye kahramanları, daha önce de söylediğim gibi, hepimizin tanıdığı, zaman zaman da birlikte olduğu kişiler. Bu nedenle hikâyeleri okurken "Hadi ordan" diyemiyorum.

Bir şey daha: Kitabın başında yer alan "Genç Öykücüye Yanıtlar" yazısını okumadan, hikâyeleri okumayın. Bu yazı Metin İlkin'i daha iyi tanımanızı sağlarken, bir bakıma hikâyelerin de özü oluyor.

Geçen Yıl Alkışladıklarımız ve Alkışlamadıklarımız

Y.Mahmut D.GÖSTEREN

Gelenekseldir, her yılın bitiminde, o yılın bir değerlendirmesi yapılır. Ancak bu tür bir değerlendirmeye *İnsancıl*'da rastlamadığımı itiraf etmeliyim. Hem *İnsancıl*'daki bu eksikliği gidermek, hem de doğruları ifade etmek amacını taşıyan bu yazı, tarafımdan kaleme alınmıştır.

ALKIŞLADIKLARIMIZ

Selim İleri: Nostaljik yazılarıyla hem kalbimizi burkuttu, hem de bütün kalpleri fethetti. Eski patlıcanları anlattığı yazıları, görkemli bir duyarlığın su sızmaz geometrisini sundu bütün okurlara. Selim İleri muhteşem kalemiyle, ayüstü evrenin su sızmaz geometrisini çokgenlere ayırmakta çok ustaydı. Sahnelenen oyunu ise öznel izlekselin kutupsal yıldızına çarpıp, Halley kuyruklu yıldızına kadar uzanıyordu.

Selim İleri'yi alkışladık.

Ahmet Altan: Tehlikeli Masallar adlı romanıyla El Nino gibi esti edebiyat dünyasında. Cinselliğin üst fışkırtısının merkezsel odaklarda (33+33=66)'ya nasıl ulaştığını ve üstsel benliğin cinsel metafiziğini başarıyla anlatmış. Ahmet Altan'ın bu romanını ABD Başkanı Clinton'un pek sevdiği bize gelen duyumlar arasında idi.

Ahmet Altan'ı alkışladık.

Yekta Kara: Opera'yı köylüye götürmek için, devrimci ve cüretli kararlar aldı ve bu kararlarını cüretle uyguladı. İstanbul'daki operayı, ta Fin ülkesindeki köylülere kadar götürmek şeytani ve dehasal bir zekanın düşüncesi olabilirdi. Ayrıca asıl gözü kara kararı operayı marketlere kadar götürmesi oldu. Opera sanatında devrim yapan Yetka Kara'yı ne acıdır ki, AB'ye girmemizi engelleyenlerden biri olan Özcan Özman eleştirdi. Markete opera gitmezmiş. Araştırmamızın sonunda şunu belgeledik ki, Özcan Özman, alışveriş için olsun markete gitmezmiş. Markete alışverişe gitmeyen bu Vizyon yoksunu yazar, vizyonu çok ve pek çok geniş Yekta Kara'yı eleştiremez.

Yekta Kara'yı alkışladık.

Enis Batur: Enis Batur, erişilmez rekorlarını yine kendisi kırdı. Yapı Kredi Kültür A.Ş.nin yeniden yöneticiliğini lütfen kabul ederek, yine lütfen hepimizin gönlüne lütfen su serpen çağımızın bu dehası, uzaysal trigonometrinin uzamsal ve mekansal haritasını çıkardı. Böylece uzayda canlıların varlığı kanıtlandı. Zamanlar üstü olan Enis Batur, samanyolunu insanlığın hizmetine sokarak sanatın idesini avularına aldı.

Şimdi o ideden kime pay vereceği merak ve heyecanla bekleniyor.

Enis Batur'u alkışladık.

Memet Fuat: Gölgede Kalan Yıllar'la piyasaya yıldırım gibi giren Memet Fuat, alt düzeyden sarmal ve dolansal niteliklerle üst düzeye yükselen bilgi ışıklandırmasıyla Nazım Hikmet'e yeni açımlamalar getirdi. Böylece biz, Münevver hanımın Nazım Hikmet'e, "Ben senin kapına paspas olurum" dediğini, Nazım Hikmet'in, "dostlarından sevdiği iki kadından birini, hangisi olursa olsun mutlaka Bursa'ya göndermelerini" istediğini öğrendik. (Not: Memet Fuat, sevdiği kadınlardan hangisi olursa olsun biri Bursa'ya giderse, sonucun ne olacağını açık bırakarak, okurun hayalini kamçılıyor. Mesela ben, Nazım, hangisi olursa olsun dediğine bakarak, niteliği değil, niceliği önemsediğini ve bu hanımlardan birine bir kilo şeftali aldırtacağını düşündüm. Tabii burda niteliksel bir ayrım da söz konusu olabilir. Bu durumda her iki hanımın da iyi şeftaliden anladıkları da söylenebilir). Dahası, Nazım, bir Piraye, bir Münevver derken, buna kızan arkadaşları için, "Hepsi karılarını almışlar koyunlarına, bana ne yapmam gerektiğini buyuruyorlar" diye "çok kötü tepki" göstermiş.

Memet Fuat, bu kitabıyla bir dogmayı da yıktı. Hani kızıl komünistti Nazım, hani hep proletarya derdi. **Gölgede Kalan Yıllar**'da tek satır yok bunlardan. Onun yanında büyüyen Memet Fuat'tan daha mı iyi bileceksiniz Nazım'ı. Eskiden severdim Nazım'ı. Yeni Dünya Düzenine uygun yaşamaya başlayınca sevmedim. Memet Fuat'ın kitabını okuyunca yine sevdim.

Nazım Hikmet'in Rusya'ya gidişini araştırırsak, bunda da bir kadın parmağı bulursak, pek yakında milli şair ilan ederiz Nazım'ı. Memet Fuat'tan bundan sonra bu devrimci adımı atmasını bekliyoruz.

Memet Fuat'ı alkışladık.

ALKIŞLAMADIKLARIMIZ

Afşar Timuçin: Afşar Timuçin, bu yıl, 800 sayfalık adı **Düşünce tarihi** olan bir kitap çıkardı. Ne yazık ki, bu kitapta filozofların düşünceleri havada kalıyor ve filozofların niçin ve nasıl düşündükleri anlaşılmıyor. Mesela Descartes sabahın köründe kraliçeye felsefe dersi vermek için mi gidiyordu saraya? Sabahın köründe felsefe dersi verilir mi? Ayrıca Kant, evlenmiş mi, evlenmemiş mi? Kant, her sabah saat dokuzda hangi kadın için evden çıkardı? Hegel'in cinsel hayatına sokulunca, sürprizlerle karşılaşacağımız söylenir ötedenberi. İdealist diyalektiğin cinsel orgazmla çakıştığı noktalar var mı? Spinoza kadınların eteklerini kaldırıp kaldırıp nereye bakardı? David Hume ahlak akılla temellendirilemez savını hangi cinsel dürtünün sonucu ileri sürdü. Sözgelimi Russel, niçin Hegel Felsefesi'ne taban tabana karşıt bir düşünce ileri sürüyor. Böylece cinsel orgazmın idealist diyalektikle bağını mı koparmak istiyor?

Aşfar Timuçin'in kitabında bütün bunların hiçbir yok. Böyle düşünce tarihi mi olur. Ama daha önemlisi Afşar Timuçin'in **Nazım Hikmet'in Şiiri** adlı kitabı. Bu kitapta Nazım'ın cinsel hayatı yok. Cinsel hayatından söz edilmediği için de kitabın değeri negatif. Ayrıca biz Afşar Timuçin'in Türk Halk Müziği koro şefi olduğunu sanmıyoruz. Koro şefi değilse niçin **"Böyle Söylenmeli Türkümüz"** diyor. Koro şefi ise türkünün notaları nerede, nota yok kitapta. Ayrıca felsefe bir sevinç değildir, kavramlar bilgisidir.

Afşar Timuçin'i alkışlamadık.

Ruşen Hakkı: İnsancıl dergisinden öğrendiğimize göre Ruşen Hakkı'nın "Sanat Baharı'nın 45. yılı" kutlanmış. Ruşen Hakkı 1936 doğumlu olduğuna göre nasıl oluyor da "Sanat Baharı" kutlanıyor. Yine İnsancıl'dan öğrendiğimize göre, kasım ayında yapılan bir kutlamaya "sanat baharı" denemez, dense dense "sanat kışı" denir. Güngör Gençay'ın bu yanlışını bir kalem darbesiyle düzelttikten sonra, 45. "sanat yılı" kutlanan bu kişinin yazınsal değerine gelelim.

Tartışılmaz bir gerçektir ki, öykü değerlendirmesinde **pi** sayısı aranır. Ben de Ruşen Hakkı'nın öykülerinde **pi** sayısını aradım. **Pi** sayısı ararken **eşkenar üçgen** çıkmaz mı karşıma. Şaşırdım. Öyküde **eşkenar üçgen** ne arar. Doğrusu Ruşen Hakkı'nın muhtemelen ve kesin olarak galiba bu kadar başarısız olacağını düşünmemiştim. Ayrıca öykü kitabının adı gerçekçi değil. **Sırtı Çilçiçeği Bahçesi Kadın** ne demek, kadınların sırtında bahçe ne arar. Sırtı bahçeli kadın hiç görmedim ben. Kadınların sırtında da kürek kemikleri vardır.

Şiirlerine gelince... Şiirlerin **trigonometrisi** yok. Kimi şiirlerinde karekökune yaklaşan dizeler varsa da, bu şiirler, imsel, imajsal geri tepkimeler yüzünden imsel ve imajsal kusatsallığın uzaksal köşebentine yaklaşamıyor ve/ya imsel peripatinin mitossal burgacından göstergesel izleklerin ileri tepintilerine ulaşırken dalgasal ivmenin altına düşüp kurgusalın üstünde çıkamıyor ve **karekökün** içsel ve dışsal, gerisel ve ilerisel tepintilerinde (2x9-37,5012) gibi saçma bir sonuç veriyor.

Ruşen Hakkı'yı alkışlamadık.

Bu yazımı da bir şiirimle noktalıyorum.

Tınkıl mın

Su/yu (n) tarihselliğinde **X**
Dölyatağı yıldızı akar (nın) yeşil **D**

Bekar dağ (mı) zar (ın) **XD**

Tınkıl mın

Aşk(ın) entegral eğrisi mi **B**
Tavşan (sal) yarık/gümeciebe **Z**

Güneşsel kare (ni) -imsal/ıh **B Z**
X-D-B-2
Tınkıl mın

Orhan Pamuk Bir Tırşıkçıdır!

Mehmet ŞEKEROĞLU

"Tırşıkçı" kelimesini, Hannover'de bir öğrenci yurdunda aynı katta oturduğumuz, inşaat mühendisliği okuyan Urfalı arkadaşım Hasan'dan (kulakları çınlasın, şimdi GAP'ta çalışıyor), duymuştum. Ağa'nın yaptırdığı, patlıcanlı, biberli, domatesli ve etli "tırşık" yemeğini yiyebilmek için, onun pis işlerini gören ve dolayısıyla bu arada, kendisinin de içinden çıktığı insanlara ihanet edenlere, Urfa halkı, "tırşıkçı" dermiş. Hasan, bu sözü, Almanlar'a yaranabilmek için, kendi insanlarına ihanet eden Türkler ve diğer yabancılar için kullanırdı.

Halkımız, "tırşıkçı" kavramına benzer pek çok kavram yaratmıştır. Yağcı, yaltakçı, çanak yalayıcı, kraldan çok kralcı, sahibinin sesi vb. gibi. Osmanlı'nın Devşirme ve Kapıkulu Sistemi, tırşıkçılığı kurumlaştırıyor. Saray soytarılığı, Osmanlı Divan Şiiri'nde Padişah'a methiye yazılması, özellikle Tanzimat'tan sonra, "tatlısu frengleri" tabakasının palazlanması, bu bağlamda ilk aklıma gelen diğer kurumsallaşmış tırşıkçılık örnekleri. Güney Amerika yerlileri, kendi aralarından çıkıp, Avrupalı kolonyalistlerle birlikte çalışan bu tip insanlara, "komprador" diyor. Orhan Kemal, sözünü ettiğimiz olguyu, "Murtaza" adlı romanında başarıyla ortaya seriyor. Almanlar, bu türden insanlara, "nützlicher Idiot" (kullanılabilir özellikte aptal) adını veriyor.

Batılı ülkelerin Türkiye'de beslediği, Türkiye'nin yoksul halkını sağmak için kullandığı bir "komprador burjuvazi" tabakasının olduğunu hepimiz biliyoruz. (Bunun içine, bütün göstermelik Batı karşıtlığına rağmen, Şeriatçı sermaye kesimi de dahildir). Yalnızca mantar burjuva mensuplarının değil, alt tabakalardan gelen ve yükselmek isteyen birçok ideoloğun, fikir adamının, yazar ve çizerin de gözü ve kafası, tamamen Batı'dadır. Bunlarda, Batı'da adam sayılmadıkça adam olamayacakları saplantısı vardır. Emperyalist Batı ise, bunlardaki bu zaafı bildiğinden, bunları, ancak, "tırşıkçılık" "Murtazalık" "nützlicher Idiot"luk yaptıkları ölçüde adam sayar. Tabii bunlar, halkımızın o güzel fıkrasındaki gibi (Batı'da) "meşhur yazar" falan olurlar, ancak, geldikleri halkın indinde "adam" olamazlar. Zaten onları da, sarmısak kokulu, kaba, cahil diye aşağıladıkları Türk halkı ilgilendirmez. "Popülizm"e kapılıp, bayağılaşmak istemezler. Onları ilgilendiren, Türkiye'deki mantar burjuvazinin ve herşeyden önce Batılılar'ın gözüne girmektir. Hatta Batılılar böyle istiyor diye, bunlar (sözde) demokrat bile kesilir, Türkiye'de 'insan hakları'ndan, "Kürt sorunu"ndan falan da söz ederler. Günümüz paradigmasında, ancak böylece Batı (özellikle ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya) gazete ve dergilerinde "boy gösterme" ve meşhur olma şansına sahiptirler.

"Dergide boy göstermek" dedim de, aklıma geldi. Bu insanların, Batı 'rejisör'leri tarafından "büyük yazar" olarak seçilmeleri ve Batı dergilerinde boy göstermeleri de tıpkı, "artiz" olmak için evniden kaçan fakir kızın durumuna benzer.

Biraz da başkalarının telkiniyle kendini güzel bulan, ailesinin yaşadığı "çöplük"te çürüyüp kaybolmak istemeyen fakir kız, "artiz" olmak için Batı'daki büyük kente gider. Bu kaçışta, ona bazı aracılar da yardım eder. Kızımız, evinden kaçmış, ailesine, geldiği kültüre ve dolayısıyla kendisine yabancılaşmıştır. Batı'daki büyük kent rejisörü, zaten bu yabancılaşmayı şart koşar. Sonra, "artiz" adayının, gelenekten, babadan ve anadan üryan resimleri yayınlanır Batı'daki büyük kentin renkli dergilerinde. Artiz adayı, rejisörün yatak odasından da geçer, ondan bir iki küçük armağan da alır bu arada. Batılı rejisörü över, kendi geldiği toplumu aşağılar, yerin dibine batırır. Artiz adayının büyük ideali, Batılı rejisörün inayeti ve onayıyla, büyük artiz olmak ve büyük ödül kazanmaktır. Batılı rejisör, bu ödülden arasıra bahseder, eşeğin önündeki havuç gibi, bunu koklatır ama vermez. Artiz adayını kullanmayı sürdürür.

Konumuz, Orhan Pamuk'un tırşıkçılığı idi. Ona dönelim.

Batı emperyalizminin ideoloji sektörünün Türkiye'deki tırşıkçılarından biri de, Orhan Pamuk'tur. Emperyalizm güdümlü globalizm ideolojisinin sözcüsü ve bu bağlamda, Türkiye'de etnik ve dinsel kutuplaşmanın postmodern peygamberi Pamuk, 22.12.1997 tarihli *Der Spiegel*'deki yazısında (Türkçesi, 21.12.1997'de

Milliyet'te yayımlandı), tam bir tırşıkçı, sahibinin sesi işlevini üstlenmiştir. Pamuk, yazısında, Hollywood ile Yeşilçam karışımı bir senaryo kuruyor. Türkiye, kaba, cahil, sert bir erkek. Avrupa Birliği ise, sai, temiz ve güzel bir kız. Kaba erkek, güzel ve temiz kıza yaklaşmaya çalışıyor. Kız yüz vermeyince de öfkeleniyor, kabalaşıyor.

Bu, Avrupa Birliği'nin tam şu anda istediği bir senaryodur. Kaba Türkler suçlu ve haksız, medeni Avrupalılar ise masum ve haklıdır!

Tırşıkçılık, zengin ve meşhur olma uğruna vicdanını ve ahlak'ını kazıyıp atabilenler için, hiç de zor bir iş değil.

Batı kolonyalizminin sabık medya şirketlerinden biri olan *Der Spiegel*, Türk aydınlarına "nützlicher Idiot"luk yaptıracağı zamanı ve bu iş için uygun kişiyi çok iyi seçiyor. Kolonyalist olmak, bazı taktikleri ezbere bilmeyi gerektiriyor.

Mölln'de, Solingen'de... Türkler, Neo-Nazilerce yakılırken, provakatör dergi *Der Spiegel*, Taner Akçam'a, "Türkiye'de Ermeni Kıyımı"yla ilgili yazı yazdırdı. Yine o günlerde, Yaşar Kemal'in, Türkiye'de Kürtler'e 70 yıldır yapılan mezalimden söz ettiği o meşhur yazısını yayımladı.

Türkiye, gittikçe biraz daha emperyalist kimliğe bürünmeye başlayan Avrupa (Hıristiyan) Birliği'nden dışlanırken de, aynı *Der Spiegel*, Orhan Pamuk'a bu yazıyı yazdırıyor.

Selam olsun dostum Hasan'a ve onun hemşerisi, büyük şair Ahmet Arif'e, onun Adiloş Bebe'sine.

"Bunlar engerekler ve tırşıkçılardır,
Tanı bunları, tanı da büyü!"

İNSANCIL ABONELERİNE

Ceylan, Gerçek Sanat, İnsancıl, Pencere, Yordam, Scala Yayıncılık'a ek olarak Çağdaş Yayınlar ile Broy Yayınları da İnsancıl Abonelerine elden satışlarda % 50, posta ile satışlarda % 40 indirim etkinliğine katılmıştır.

Lütfen ücretsiz kitap listesini isteyin

SESSİZ BEKLEYİŞ

Tam da düşünmekteydiler
Yazın ortasında
güne durmuş gecede
Bir ayak sesi
gitgide çoğalmakta

Geldiler dedi birisi
Öteki ayağa kalktı
Biri sallanmakta salıncakta
Diğeri dona kaldı

Yaprak hışırdayışları arasında
Bahçe kapısı açıldı
Kaçıştı kertenkele
Girdi içeri iki kişi
Bir an
Hiç bir ses duyulmadı
Kuştan böcekten

Türkân SÖNMEZ

Truva Atında İlk Akşam

Zihni Anadol'un 60. Sanat Yılı'nda Truva Atında İlk Akşam adlı eserinde bir bölümü yayımlıyoruz.

Ayvacı İsmail

Ağustos: 1945

Ankara Kalesi'nin eteklerine yayılan bir Anadolu kasabası kadar eski ve onun kadar büyük, ortaçağlardan kalmış mazgallı derebeyi şatolarını hatırlatıyor insana karşıdan gördüğüm yapı...

Burçlarında derebeylerini oklarıyla koruyanların yerini kulelerden kulelere işaret veren candarmalar almış şimdi... Kirli kalın taş duvarlar, yüzyılların kederi, acısı ve soğuk yüzüyle insana ürpertiler veren ve bir paslı bıçak gibi adamın yüreğine saplanan bu binanın kapısına geldiğim zaman kendimi bir pire kadar ufalmış sandım. İşte, her şeyden tecrit edilmiş birini bir lokma et parçası gibi o kocaman devin ağzına atıverdi beni oraya getiren görevliler...

Sonra kapının sağ tarafındaki yönetim bölümüne çıkarıldım. Evraklarım tamamlandıktan sonra başgardiyan hazır ol durumundaki gardiyana:

- Ara üstünü başını, dedi.

Dipten doruğa her tarafım arandı. Suçumun niteliği soruldu. Önlerindeki evraklarıma göz gezdirildi. Herkes gözlerini üstüme dikip dost olmayan mırıltılarla dişlerini gıcırdattı: "hıı..." Bu "Hı.."lar yüreğime kaynar sular gibi döküldü. "Yandım!" dedim kendi kendime içimden. "Kimbilir neler gelecek garip başına ey Zihni...

Görevliye: "Al bunu karantinaya götür," komutunu verdi başgardiyan.

Yatak yorganımı sırtıma vurdum, çamaşır, kitap dolu tahta bavulumu elime aldım, düştüm gardiyanın peşine.

Küçük kasabanın daracık duvar diplerinden kıvrılan yolları dolanmaya başladım. Yollar gittikçe uzuyordu. Hiç bilmediğim bu kasabada yol göstericimin ardında, dermansız ayaklarımın çekemediği yükümün altında ezile ezile tel örgülü kapıyı geçtik. Koğuşlarla yüksek kalın duvarların arasındaki daracık yollara girdik.

Sağımızda kalan hücrelerin demirparmaklıklarından ve avuç içi kadar pencerelerden solmuş, sararmış insan yüzleri bana bakıyordu. Sonra demir bir kapıyı daha açtı gardiyan. Onu da geçtik. Biraz daha yürüdükten sonra ardına kadar açılmış iki kanat kapıdan alabildiğine geniş bir alanda içinde kum gibi kaynayan insanların bize ilgiyle baktıklarını görünce yürüyüşüm biraz aksadı. Gardiyan hemen:

Yürü hadi, ne bakıp duruyorsun öyle! Daha çok bakarsın sonra, diyerek dost olmayan bir sesle sertçe söylendi. 50 metre sonra son kapı olan karantina kapısına gelip dayanmıştık artık.

Karantinanın demir kapısı önünde karga burunlu, yüzü görevlilere hoş görünür bir ciddiyet takınmış biri vardı... Çember sakallı, topal, akçıl kaşlı, başında tersine dönmüş buruşuk şapkası, tatlı bir meyille çenesinin üstüne kıvrılmış burnu, eskimiş ama temiz bir keten ceketin altında şalvarla pantolon arası, dar paçalı giysisi, elinde şangırdayan bir tutam anahtar, atmışın üstünde olmasına rağmen yaşına göre dinç, sevimli bir Anadolu köylüsüydü bu. Tüm hapisliğimiz boyunca bizim ufak tefek hacetlerimizi gidermemize yardım edecek ünlü Musa dayıydı bu. Ceplerinden iğneden ipliğe kadar "ne ararsan bulunur, derde devadan gayrı... bulunurdu. Zarf, kağıt, posta pulu, damga pulu, aspirin, sigara,kibrit, makara, yorgan ipliği... Bir seyyar bakkal dükkanı olan bu ünlü Musa dayı, benim hapisliğim bittikten sonra gelen Memet Kemal'e de bekçilik yapmış. O da bir yazısında bu sevimli ihtiyardan söz etmiştir.

Sonraları kendisine cezasının ne olduğunu sorduğumda:

- Karım dönme idi, bizim geleneklere uymayınca bazen döverdim onu. Bazı zamanlar kızdığımdan bırakıp giderdim tarlaya. Günlerce uğramazdım eve. Başka köylerde dolanırdım. Fakat çocukları görmeden duramazdım. Kendimi göstermeden onları seyrederken beni görürler, ayaklarının uçlarına basarak damdaki duvarın üstünden ışıl ışıl gözleriyle bana koşmak isterlerdi. Onların içimi yakan bakışlarına dayanamaz, gene barışırdım. Bu durum böylece epey gitti. Bir gece yıkanmamız gerekti. Ben yıkandım, o yıkanmaz. Hadi avrat,

hınzırlık etme. Kalk yıkan, abdestini al, dedim. O inat etti, ben inat ettim. Demek çok kızmışım ki avradı vuruverdik. Sonra bırakıp kaçtım, devriyeler peşime düştü. Devriyeleri savuşturdukça hırsızlama yavrularımı evin penceresinden gözleyip özlemimi gideriyordum. Dama düşersem bir daha nerde görebilecektim onları. Hiç değilse şimdiden özlemimi gidereyim diyordum. Meğerse çocuklarımı tuzak yapıp pusu kurmuşlar bana cendermeler. Velhasıl on iki yılı yedik senin anlayacağın.

İyice ağırlaşan sırtımdaki yükün altında ayaklarım titrerken, karantinanın kapısına vardık. Musa dayı bir tutam anahtardan birini çıkardı, kocaman demir kapıyı açtı. Beni getiren gardiyan; "Hadi, Allah kurtarsın!.." dedi ve gitti.

Ben içeri girdiğimde Musa dayının diri, sıtma görmemiş sesi yankılar yapıyordu duvarlarda:

Tosyalı Memet Ali... kapıya...

Yüksek, kalın duvarın dibinden sırtımda yükümle koğuşlara giderken Tosyalı Memet Ali benim girdiğim kapıya doğru koşuyordu sevinçle.

Güz dönemlerinin ikindi güneşi, fersiz ışıklarını uzun, daracık duvar dibindeki volta atanların sıkıntılı, kederli yüzlerinde son kez gezdirirken, karanlık, daracık koridora sıralanmış tenha bir koğuşa giriverdim usulca. Boş bulduğum ranzalardan birine sırtımdaki yatak yorganımı atıverdim, çıktım ranzaya. Yatak dengimi açmadan uzattım ayaklarımı sereserpe. Oh, dedim, ne kadar hapislik de olsa, gene de dünya varmış.

Karşımda yatağına yatmış, benim gibi ayaklarını uzatmış, tıraşlı yüzlü, bezgin bakışlı, yakasız köylü gömleğinden göğsünün kılları dışarı çıkmış, otuz beş kırk yaşları arasında birisi bana bakıyordu. Yerinden doğruldu, sevecen ve okşayıcı bir sesle:

- Geçmiş olsun hemşerim! Suçun ne?

Hapse düşen adama sorulan ilk soru kesinlikle suçunun ne olduğudur. Kendisine anlayabileceği şekilde anlattım. Suçumun niteliği hakkında şimdiden ona her şeyi anlatmam belki, onu ürkütebilir, hakkımda daha ilk günden kötü düşünceler edinmesine neden olabilirdi. Bu da diğer tutuklulara ulaşabilir, benim için hiç de iyi olmazdı. Onun için "Politik" deyip geçtim.

Belli ki buraya daha yeni gelmişti. Yatağına incecik nakışlı bir kilim atmış, yanına da azığını ve başını koyduğu işlemeleri solmuş heybesini yayıvermişti. Gözleri duvarlarda geziniyor, dışarda efkar dağıtmak için volta atanlara pek iltifat etmiyordu. Belli ki kendi sorunlarıyla başbaşa kalmayı yeğliyordu. Üzücü yalnızlığımı gidermek için ben de sorular yönelttim ona: "Ben anlattım. Şimdi de sen söyle bakalım! Senin suçun ne? Seni ne diye getirdiler buraya?" diye sordum.

Derin bir "of" çekti. Uyuşan ayaklarını topladı, dirseğinin üstünde şöyle bir doğruldu, yakasız, yıpranmış gömleğinden görünen kıllı göğsünün üstündeki ince boynunu öne doğru uzatarak:

- Nesini soruyorsun hemşerim dedi. Ben bir ayva yüzünden kardeşimi vurdum. Yedi yetim çocuk, iki de dul avrat bırakıp geldim dışarda. Avratların biri benim, biri kardeşimin, yetimlerden dördü kardeşimin, üçü de benim. Anamız babamız da işin çabası. Köy evlerini bilirsin. Derme çatma, toprak tuğladan yapılmıştır bunlar. Bir bahçede iki kardeş birer ev kurduk. Ortada ağaçlar vardı. Ağaçlar evi yaptığımız sırada ufacık birer fidandı. Büyür de çoluğumuz çocuğumuz koparır diye ekeceğimizi evin alt yanına ekelim dedik. Gel zaman git zaman çocuklarla birlikte ağaçlar da büyüdü. Dar gelirimizin muhaneti de arttı. Sıkıntılarla birlikte yokluk da artıyordu, yoklukla birlikte karıların geçimsizliği de ilerliyordu. Ben sus derim karıma, kardeşim sus der karısına, dinleyen kim? Haftada bir şehir pazarına inip gaz, tuz alacak parayı nerden bulacaksın? Arazi dağlık, orman koruculari ormana yanaştırmazlar. Ekilecek tarla avuç içi kadar. Çocuklar ekmek diye yanında yörende kıvranıp durur. Sulak bir iki kök koparıp gideriz pazara. Başka götürüp satacak ne var ki kümesteki bir iki tavuktan gayrı? İşte böyle sıkıntılı yılların birinde bahçemizde büyüyen ayva iyice verdi. Dallar yemişlerini çekemez oldu. Bunları toplayıp pazara götürürsek epey hacatımızı görür, çocukların çıplak ayağına birer donluk alırız diye seviniyorduk. Durumu kardeşime ilettim. O karısına danışmış, olmaz demiş karısı. O ağaç bizim tarafa düşer, onları biz toplayıp pazara götürelim demiş. Kardeşim de bunu uygun görmüş, o da karısıyla bir olup devşirmeye başlamasınlar mı ayvaları? Benim karı, onun karısı derken biz de girdik birbirimize... Şimdiye kadar yanında saygıdan sigara bile içmediğim kardeşime karşı geldim. Ağacın evlerimizin ortasında kaldığını, beraber devşirip bölüşmemiz gerektiğini yalvara yakara anlattımsa da ne onun avradı, ne de benim avrat razı oldu. Yaşlı anamızın babamızın bütün yalvarıp yakarmaları da para etmedi. Araya yoklukla birlikte inat da girince işler değişti. Az zamanda kucak kucağa geliverdik.

Çocuklar kurbağalar gibi feryatta: Anamız babamız her ikimize yalvarır yakarır, kim dinler? Kardeşim benden iriceydi. Onunla baş edebilmem biraz zordu. Beni altına aldı. Kalktım, gene tutuştuk. Bu sefer takatım iyice tükeniyordu. Cebimdeki kör çakıyı şöyle göstereyim

de korksun, benden uzaklaşsın dedim. Bu sefer o, iyice celallenip üstüme gelince şöyle kaba etine dokunduruverdim. Meğerse iyi yönetememişim, çakı ince yerine gelivermiş. Sıcak bir kan bulaştı elime. Kardeşimin kolları gevşedi, kendini tömeğin gübre yığınına bırakıverdi. Feryatlar, ağıtlar fukara köy evlerini, inim inim inletiyordu. Yoklukların içinde yerleri gökleri titreten bu çırpınışlara ben de katıldım. Oturdum kardeşimin başına hüngür hüngür çocuklarımızla birlikte ağlamaya başladım. Tüm köy halkı toplandı. Onlar da katıldı yasa... Çoluk çocuk, yaşlı, genç inledikçe, yedi kat gökle toprak arasında ufaldıkça ufaldım. Kardeşimin karısı ağlıyordu: "Aaah benim yiğidim, şimdi bu yetimlere kim bakacak? Ben nerelere gideyim?" Aynı sözcükleri benim avrat sürdürüyordu. Babam, başı avuçlarında duvar dibine yığılmış, iki kardeşin encamını çökmüş avurtları ve kaybolmuş gözlerini uzaklara dikmiş acı acı düşünüyordu.

Gayrısını demeğe gerek var mı artık? Ne çocuklarımı sarabildim, ne babamın elini öpebildim, ne anama bakabildim. Doğru karakola gidip teslim oldum. On iki günden beri de buradayım. Artık sonumuz Allaha kaldı.

İçini dökmüş, rahatlamış bir insan hafifliği içinde yatağına sırtını boylu boyunca verdi, kocaman ayaklarını uzattı. Cebindeki teneke tabakadan tütün çıkarıp sigara sardı, yaktı bana da uzattı. Bu sıcacık, kinsiz, garezsiz, nefretsiz, yurdumun her şeyiyle benim olan bu mutsuz insanın serüveni, ilk akşamımın karanlığıyla bir taş külçesi gibi çöküvermişti bu hapisane koğuşunda yüreğime.

Bizler, bir avuç insan, bu mutsuzluğu yok etmeye çalışan, ayağına demir çarık giymiş, elinde asası, kurak çöllerde yol gösterici yalvaçlara benziyorduk. Neresinden başlıyorduk işin? Yahut da neresinden başlamalıydık? Gerçi yolumuz, yöntemimiz belliydi. Atacağımız adımlar çizilmişti. (Bu mutsuz yüzleri nasıl, ne zaman güldürüp mutluluğa eriştirecektik? Ummanda bir damla gibi görünen içimizdeki ışık bunlara ne zaman ulaşacak, ne zaman onların da gönüllerini aydınlatıp yurdumuzu esenliğe kavuşturacaktık?)

Evet, buradaki ilk akşamıma inen ateş içimi yaktı, dağladı durdu sabaha kadar.

Bu sorulara sağlıklı bir cevap vermek kolay değildi. Bu işler bizimle de başlamıyordu. Hapisane gecemin karamsar günlerinde içime düşen ateşten kimler ısınmamış, kimler onun çevresinde pervane olup dönmemişti yan yana!.. 1922'de Baytar Salih Hacıoğlu ve arkadaşları, 1923'te Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşları ile Ali Cevdet, Dr. Samih, eczacı Vasıf, Sadrettin Celal, Vanlı Kazım, Hasan Ali Ediz ve sonra 1925'lerde gene Dr. Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet, Şevket Süreyya, Abdi Recep, Süleyman Necati, Dr. Mümtaz, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İbrahim Hilmi, elektirkçi Nuri, Şevki, ardından 1927 ile 1929'da Ziya, Cemal Halit, Hatice, Münire, terzi İsmail, Reşat Fuat...

Bu yüzlerce yurtsever insan, bu mutsuz halkımızın mutluluğu için ben dünyada yokken başlamışlar fikir savaşlarına. Hani nerde bunların koğuşları? Reşat ağabeyin askeri cezaevindeyken anlattığı koğuş sanırım karantina kapısının bir iki metre ilerisinde, bulunduğumuz kulenin altındaki oda olacak. Ya öteki arkadaşların kaldıkları yerler? Onları da öğreneceğim yavaş yavaş.

Sonra daha nice arkadaşlar gelip geçmiş buralardan. Kiminin ömrü yetmemiş, kiminin soluğu tükenmiş, kimi yarı yollarda kalmış, kimi yönetimdeki iktidara satılmış... Kimi tüm arkadaşlarını (Vedat Nedim Tör gibi) teslim edivermiş polise. Ama buna karşın bunun sonunu kimseler alamamış. O pervaneler yana yana, o ışığın çevresinde döne döne, çoğala çoğala yürümüş gitmiş. Tüm firelere rağmen durmadan buralardan gelip geçmiş. Tıpkı Ferhad'ın dağları yarması gibi...

O hızla dağları yarınca Ferhat
Başlamış akmağa çoban çeşmesi

Bizim çeşmemiz şimdilik akmıyordu. Sadece damlıyordu. Ama damla, mermeri de deler dağları da...

BASMA

Yapımyeri tasarladım
Sokağımdan uzun makinalar yerleştirdim
Bezler dokundu
Genç kızlar çizdi genç kızlar boyadı
Binbir çiçek
Ginelendi de ginelendi silindirlerde
Basma olup üredi
Binlerce top basma bir yana
Sümerbanktan
Öğrenci paramla aldığım
iki metre basma
Bir yana
Gecesi dikip sabahı giydiğin
Karşıma durduğun

Cengiz BEKTAŞ

Sara M. Stinus: *"Yüreğim sürekli umut doluydu, beni yaşama sımsıkı bağlayan hep bu umut ışığı oldu"*

Hüseyin DUYGU

Sevgili Sara Mathai Stinus, son yıllarda Türkiye ile Danimarka arasında yazın alanında yoğun bir trafik var. Özellikle şiir çevirileri dikkati çekiyor. Bu arada sizin şiirlerinizden yapılan bir seçki, Yordam Kitapları arasında ***"Kuşlar Havalanıyor Yüreğimden"*** *adıyla yayınlandı. Siz Hint asıllı bir Danimarkalısınız. Türkiye'yle ilişkiniz nasıl başladı?*

Hindistan, tarihi süresince, çok sayıda halk ve kültür tanıdı. Çocukluğumda Türkler üstüne çok olumlu şeyler duydum. Türkleri içeren masallar ve çocuk şarkıları dinledim. Daha sonra Moğolları ve Kırgızları tanıdım. Türkiyeli Türkleri ilk kez Danimarka'da, 1960'lı yılların sonunda tanıdım.

Türkiyeli göçmen işçilerle ortak yanlarınız oldu mu?

- Evet, onları tanıdıkça, kendi çocukluğumu ve ailemi anımsadım. Onların düşleri kendi babamın, annemin düşlerine çok benziyordu. Çocuklarına iyi eğitim olanağı sağlamak ve insanca yaşamak için durmadan çalışırlardı. Yoksulluktan kurtulmanın tek yolu eğitim olarak algılandı ve bütün tasarılar bizim okumamız üzerine yapıldı. Türkiyeli insanın hamuru tıpkı benim hamurum gibi yoğruluyor Onların yaşam biçimlerinde, düşlerinde kendimi görüyorum. Bundan dolayı Türkiyeli göçmen işçileri çok iyi anladığımı sanıyorum. Nitekim, yıllar önce yazdığım "Danimarka Tarihi" adlı şiirimde, Türk işçilerini anlatmaya çalıştım.

Türk edebiyatı ve yazarları ile nasıl tanıştınız?

Eşim Erik Stinus ile, uluslararası bir toplantıda ilk tanıştığımızda Nâzım Hikmet üstüne konuşmuştuk. Bilindiği gibi, daha sonraki yıllarda, Nâzım Hikmet'in şi-

irlerinden bir seçkiyi Danimarkacaya Erik Stinus kazandırdı. Danimarka'da Yaşar Kemal'i, Aziz Nesin'i tanıdım ve onlarla birlikte bulundum. Türkiyelilerin buradaki kültürel etkinliklerine izleyici ya da şair olarak katıldım. Türk müziğini ve sinemasını genel olarak seviyorum. Önceki yıl Kopenhag'da dinlediğim Ekrem Ataer, müziği ile beni çok etkiledi. *Yol, Umuda Yolculuk, Uçurtmayı Vurmasınlar, Bir Avuç Cennet* gibi filmler, unutulur gibi değil.

- Sevgili Sara Stinus, kendiniz hakkında ve şiir yazmaya nasıl, niçin başladığınız üstüne bir şeyler söyler misiniz?

- Hiçbir zaman yazar olmayı düşünmemiş, yazarlığa özenmemiştim. Ben, belli bir amaç için yetiştirildim. Hepimiz öğretmen ya da üniversite öğretim üyesi olmalıydık. Bu düşünceyle yetiştirildim. Kırk yaşımda, Hindistan'da ailemin yaşadığı bölgeyi istek üzerine kaleme alarak ilk kitabımı yazdım. Bu kitap bana yazarlık yolunda bir arpa boyu kadar yol aldırmadı. Daha sonra, anlatılmaz duygularla, geldiğim bölgeyi, çocukluğumu özledim. Çocukluğumdan anımsadıklarımı her akşam yazmaya başladım. Yıllar sonra bu yazılarım bir kitap oldu. Bu arada şiir de yazmaya başladım. Nelson Mandela için yazdığım şiir, Danimarka'nın en büyük gazetelerinden *Politiken*'de köşe yazısı olarak çıktı. Bu, beni daha çok şiir yazmaya itti. Zamanla küçük bir şiir kitabım yayınlandı.

- Şiirlerinizin Türkçeye çevrilme düşüncesi nasıl oluştu?

- Aile dostumuz Murat Alpar, Danimarka'da yaşayan en yetkin çevirmen. Birçok Danimarkalı şairin yanısıra Erik Stinus'u da Türkçeye çevirdi. Bu arada bildiğim kadarıyla Yunus Emre, Orhan Veli gibi şairleri de Danimarkacaya çevirdi. Dağlarca ve Kemal Özer'in şiirlerini de Erik Stinus'la birlikte Danimarkacaya aktardılar. Bu arada Kemal Özer ve Gülşah Özer'le hem burada hem Türkiye'de görüştük. Şiirlerimin Türkçeye çevrilme düşüncesi onlardan geldi. Benim için bir sürpriz oldu. Çok sevindim.

- Kitabınız yayınlanmadan, Türkiye'de kimi şiirlerinizi çeşitli kültürel etkinliklerde okudunuz. Türkiyeli şiirseverlerin tepkisi ne oldu?

- İnsan başkaları için konuşur, yazar ve çizer. Ankara, İstanbul ve Tekirdağ'da şiirlerimi okudum, düşüncelerimi söyledim. Yazdıklarıma, söylediklerime çok ilgi gösterildiğini kendi gözlerimle gördüm, hissettim. Aldığım alkışlar, izleyicinin gösterdiği sevgi, çevirilerin çok iyi yapıldığını da kanıtlıyordu.

- Şiirleriniz bende, toplumsal olaylara hemen tepki göstermeyen, düşüncelerini şiirle anlatmayı yeğleyen birini canlandırıyor.

- Benim şiirlerim ilk bakışta politik bir anlayışı yansıtmayabilir, ama çoğu politik olaylar sonucunda kaleme alınan şiirlerdir. Örneğin Nelson Mandela şiiri böyledir. Öfkelendiğim zaman bile, yoğun duygularım şiire dökülünce rahatlar, ama anlamlarındaki etkiyi yitirmezler. Örneğin İsrail'in Filistinlilere saldırısını TV'de gördüğüm zaman, öfkemi kağıda dökmüştüm. Duygularım durulunca, demek istediğim etkisini kaybetmeden şiire dönüştü.

Türk okuruna şiirleriniz aracılığıyla vermek istediğiniz?

- Türkiye'yi ve Türk insanını sevdiğim bir gerçek. Ben evrensel bir kimlik sahibiyim. Dünyanın yaşanılır kılınması, tüm insanların insanca yaşama hakkı onların insanlık hakkıdır. Bundan dolayı Türkiye'deki kimi gelişmeler beni üzüyor. Türkiye'nin demokrasiyi tüm yurttaşları için bir yaşam biçimine dönüştürmesini arzu ediyorum. Çok büyük şeylerden söz etmiyorum. Temel hakları anlatmaya çalışıyorum. Aç yatmamak, hasta olunca tedavi görebilmek, çocukların okula gidebilmeleri, korunmaları beni ilgilendiren şeyler. Şiirlerim bu anlamda bir katkı sağlarsa sevinirim. Yaşamım boyunca çeşitli güçlüklerle, acılarla karşılaştım. Yüreğim sürekli umut doluydu. Beni yaşama sımsıkı bağlayan, beni aydınlatan hep bu umut ışığı oldu, oluyor. Kirlenmenin panzehiri umut ışığıyla yürümektir diye düşünüyorum.

ACELE ETME

Bir çocuk sevecenliği ile
Sayıp dökme her şeyi
Bekle ve dinle
Her şeyin bir sırası var.
Kanadı kırık bir kuş gibi çırpınma
Bu fırtınada kimin kanadı var.

Selahattin KARAYAKUPOĞLU

Yıldız Güncesi

Cengiz GÜNDOĞDU

5 Ocak Pazartesi

Türkiye'de birçok bakanlık var. Bu bakanlıklar gerekli mi gereksiz mi, bilmem. İşte bu çok bakanlıklardan biri de, tam adını bilmiyorum, kadınla aileyle ilgiliymiş. Tabii bir bakanlık oldukta, oraya bir bakan atamak gerekir. Kadınla... aileyle ilgili bu bakanlığa da bir hanım atanmış. Neşe Düzel de bu hanım bakanla bir söyleşi yapmış. Söyleşi, geçen hafta pazartesi günü *Yeniyüzyıl*'da yayınlandı.

Bu hanım bakan, genç kızların, yatırılıp yatırılıp bekaretine bakılmasını savunuyor. Bekaret denetimi, genç kızda iç yıkıntısı yapsa, bu yüzden genç kız kendini öldürse bile, ölüm önemli değilmiş bakana göre.

Bakanla yapılmış söyleşiden sonra, kimi yazarlar "Bu çağda bu kafa" diye sert yazılar yazdılar. Bana göre bu eleştirinin nesnesi yanlış. Eleştirilecekse, eleştirilmesi gereken bakan değil. Çünkü bakan, Türkiye'de büyük çoğunluğun benimsediği ahlak görüşünün bir temsilcisi. Burda eleştirilmesi gereken doğrudan doğruya bakan değil, işte bu görüş. Yalnızca bakanın eleştirilmesi işlevsiz siyasal bir polemik olur.

Sorun, kızları, yatırıp yatırıp, "Dur bakayım, sen namuslu musun" diyen bakana, "Bu çağda bu kafa" demek değil.

Sorun şurda. Türkiye, cumhuriyete uygun bir toplumsal devrim yaşamadı. Cumhuriyet de, yeni insanı yetiştirmedi. Binbir zorlukla kendini yetiştirenler aydınlık bir bilinçle dünyaya bakarken, büyük çoğunluk milim değişmeden bugüne geldi. Değişmeyenle, değişen arasında her dakika, her konuda çatışma çıkıyor.

Bakan, işte bu değişmeyenlerden biri. Kızların bekaretini denetlemek, "Dur bakayım kız, sen namuslu musun" demek değişmeyen büyük çoğunluk için ahlaklı olmanın zorunlu bir işlevi.

Bakan, tersini söyleseydi, "Bana ne kızların bekaretinden" deseydi büyük bir gürültü kopardı, bir gün bile oturamazdı o koltukta.

Binlerce yıl böyle bir geleneğin içinde yaşayan bir halkı bir günde, iki günde, on yılda değiştiremez kimse.

Halkı küçümsemek doğru değil. Çatışa çatışa değişim öğelerini arayıp bulacağız. Tabii bu arayış sürecinde ahlaksızlıkla suçlanacağız.

20 Ocak Salı

Anayasa Mahkemesi Refah Partisi'ni kapattı. Refah Partisi kapatıldıkta kimi yazarlar, "Demokrasi korundu" dedi. Kimine göre demokrasi zedelendi.

Bu yazarların dili gerçekçi değil. Bu yüzden gerçekliği karşılamıyor. Gerçeklik ne. Bu ülkede *Ülkede Gündem*'le *Emek* gazeteleri belirli illere sokulmuyor. Türkiye'de demokrasi olsa böyle şey olur mu. Bu iki gazete belirli illere sokulmuyor. Kimsenin kılı kıpırdamıyor.

Böyle bir ülkede biri bana demokrasiden söz edersе ben buna gülerim.

Peki Refah Partisi niye kapatıldı. Refah Partisi, yeni yeni sanayiciliğe yönelen tüccar sınıfına dayanan bir parti. Dini içerikli adil düzen sözüyle yoksullardan oy alıyor.

Refah Partisi'nin temel amacı şu. Sanayi burjuvazinin el koyduğu artı değerden, dayandığı sınıf adına pay istiyor. Başörtüsü, Taksim'e cami çorbaya tad veriyor, işin tuzu biberi.

Demokratik olmayan bir ortamda bu nasıl yapılır. Güçle. Refah Partisi bir güç denemesine girişti. "Gerekirse kanla iktidara gelirim" dedi. O zaman gücü gücüne yetene yöntemi işledi. Sanayi burjuvazisinin bir işaretiyle iktidardan indirildi.

Şimdi kapatıldı.

Kimi yazarlar, "Refah Partisi şansını iyi kullanmadı. Demokratik kanalları açmadı" diyor. Refah Partisi bunu bilerek yapmadı. Demokratik kanalları açarsa, sol, oy aldığı tabanı bir yılda eritir. Bir başka seçimde Meclis'e bile giremez Refah.

"Demokrasimiz zedelendi" diye ağlaşanlara bir not. DEP kapatılıp, DEP'li milletvekilleri Meclis'ten sille tokat atılırken, Refahlı milletvekilleri, evlerinde ballı börekli yemekleri gövdelerine indiriyorlardı.

21 Ocak Çarşamba

Diyarbakır'dan bir dergi geldi. *Amida*, Aylık Sanat/Edebiyat dergisi. Diyarbakır Sanatçılar Edebiyatçılar ve Sanat Sevenler Derneği çıkarmış *Amida*'yı. Der-

ginin Genel Yayın Yönetmeni İhsan Fikret Biçiçi şöyle diyor, "Tarihi süreç içinde *Amidi*, Amedi, Amit, Amide, Amida, Kara Amid gibi adlarla yerleşip, sonradan Diyarbekir ve Diyarbakır'dan olan bu kent, güçlü bir mühür gibi adını kazımıştır her türlü haritaya. Farklı etnik kökenlerin, farklı dinlerin, mezheplerin farklı inanç ve kültürlerin asırlardır bir arada yaşadığı ama bugün biraz solgunlaşan bu rengi daha da solgunlaştırmayalım diye bir acıyı ve bir hüznü de dökeceğiz bu sayfalara."

Güzel... doğru bir amaç bu.

Amida'yı dikkatle okudum. İş olsun, dergi dolsun diye yazılmamış yazılar. Yazılarda düşünme uğraşı, düşünme mücadelesi var. *Amida* hep bu çizgiyi sürdürürse başarılı olur.

Ben şimdi M.Ali Ural'ın yazısı üstünde durmak istiyorum. Yazının başlığı şöyle, "Edebiyatta Yazarın Sorumluğu, Eleştirel Tutumu Ya da Hep Birden Sanatçının Görevi"

Ural, "sanatçının içinde yaşadığı dünyayı bilerek ve sorgulayacak bir düzeyde olması şarttır. Günümüz sanatının çözümleyici bir nitelik taşıması ne kadar gerekliyse sanatçının bu alandaki etkin birikimi ve bakışı o kadar gereklidir. Ve eleştirel olmak durumundadır" diyor.

Sanatçı işte bu birikimiyle "sanatın araçlarını kullanarak" toplumu eleştirecek. Peki, böyle olmazsa n'olur. "Bu araçların neler olduğunu ve nasıl kullanılmaları gerektiğini kavramamış insanların, sanat diye bir uğraşları olsa da yaratılarındaki içerik hiçbir zaman eleştirel bir incelik taşımaz. Tadı yoktur, ruhsuzdur. Alıcısı çoğunlukla onun niçin aldığının farkında bile değildir."

Bütün bu doğruları niye söylüyor Ural. "Her şey karmakarışık. Felsefede, ideolojide derin krizler yaşanıyor. Bu krizler etkisini her alanda hissettirmekte" İşte bu nedenle "İçerik olarak insanı doyuran, bir yerlere götüren pek iyi ürünlere rastlamak olası değil" Ural'a göre.

İşte bu genelleme Ural'ın yazısının zayıf yeri. Çünkü, bu karmaşada bile "İçerik olarak insanı doyuran, bir yerlere götüren pek iyi ürünler" var.

Şurası doğru, "Hayatın sunduğu çeşitliliği kullanmayı becerremeyen sanatçı kendi içsel buhranına dalarak çok soyut ama en çok da düşsel doğmaları yansıtmanın ötesine varamıyor." Ural, bu soyutlamayı, somutta göstermiyor. Bundan ötürü bu soyutlama bütün sanatçıları... edebiyatçıları kapsıyor. Böylece yazı hedefsiz kalıyor. Ayrıca hayatın çeşitliliğini pek iyi kullanan sanat emekçileri olduğu için Ural ciddi bir haksızlık yapıyor.

Ural, bundan sonra soyutlamalarını somutlarsa, yazıları daha etkin olur.

Söyledim, *Amida*, ürünler açısından güzel bir dergi. Ama ürünlerin dizilişi iyi değil. Yedinci sayfada Remzi İnanç'ın öyküsü var. Öyküden sonra Ramazan Çelen'in yazısı geliyor. Öykü en sona konabilirdi. *Hazro Mermeleri* adlı yazının yeri doğru değil. Oraya Ural'ın yazısı gelmeliydi.

Şiirler için tırnaklı yazı seçilmiş. Bence tırnaklı yazı okumayı zorlaştırır. Şiirler için düz bir karakter daha iyidir.

Biçici yazısında, "Yeni bir tad, bir başka hüzün ve biraz da dertlerinize dert katarak ama hep dostluk, güzellik, barış ve özgürlük ve kardeşlik türküleriyle taşınacağız oralara" diyor.

Dostluk... güzellik... barış... özgürlük... kardeşlik.

Merhaba *Amida*.

22 Ocak Perşembe

Yağmurlu bir günde yazıyorum. Yağmurlu bir günde Hagop Demirciyan'ın (Mıntzuri) fotoğrafına bakıyorum... derin çizgili yüzüne. O çizgilerde yaşadıklarını görüyorum. Mıntzuri şöyle diyor, "Armidan'da doğdum. Erzincan'a bağlı yetmiş haneli bir köyde (...) Bizim oralar, vadilerden, dağlardan ibaretti, düzlük yoktu. Köyleriyle, giysileriyle, ahalisiyle, haleti ruhiyesiyle, panoramanın en ince ayrıntısıyla benim içimde yaşar oraları."

Mıntzuri, *Armıdan Fırat'ın Öte Yanı* adlı öykü kitabında, "en ince ayrıntılarıyla" içinde yaşayan oraları anlatıyor (Çev, Silva Kuyumcuyan, Aras Yayıncılık, İstanbul 1996).

Mıntzuri'nin öyküleri, gülümseyen bir yüzün gezinmesine benziyor. Bu gülümseme hayatın zenginliğinden çıkıyor. İşte bu nokta, Mıntzuri'nin öykülerinin insana katkısı.

Hep söylerim. Yazar, insani kültür birikimi edinmişse, bu kültür birikiminin içinde eserini yaratırsa, insan, o eserde yaşayan insanların hayatıyla zenginleşir.

Yalnız kişisel hayat, yalnızca dar çevreye dayanan hayat tıkızdır... tırıldır. Hayat, gerçekçi, insani eserlerle zenginleşir. Biz böyle eserlerde insanın sevincini, üzüntüsünü, yanlışını, doğrusunu görürüz.

Hagop Mıntzuri'nin öyküleri böyle. İnsan var bu öykülerde, üzülen, sevinen... yanlışı, doğruyu yaşayan insan.

Peki, nasıl bir insan bu. Değirmende öğütme sırasında iki gün ayakta bekleyen Arut, eşeğin sırtında uyuyarak gider evine... kıskançlıktan büyük bir şölen düzenleyen Nahabetyan, şölenin ortasında nişancılığını göstermek için Mevlut'u vurur. Yol iz bilmez Sılo, bir gün İstanbul'a gelir. Oğlanlar hep çocuk yaşta evlendirilir. Karıları on yaş büyüktür. Evde iş yaparlar.

Mıntzuri'nin insanları hayatın içinde, eylemde. Tut-

kuları, karakterleri eylemde çıkar. Sözgelimi nahiye müdürü, Uzun Dılo'yu Kürt Sehli'nin muhtarı yapar. Uzun Dılo'nun ilk işi şu olur. Yediden yetmişe bütün erkekleri çeşme başına toplatır. Sonra "Gidin" der. Tabii hepsi şaşırır. Köylülerden biri "Niye çağırdın? Niye yolluyorsun?" deyince, "Muhtar değil miyim. Ne istersem yaparım" der Uzun Dılo.

Yıllardan beri bu ülkeyi Uzun Dılo'lar yönetiyor. Uzun Dılo'nun bilinci, bakan oluyor, "Bundan sonra, kızların bekaretini denetleyeceğim" diyor.

Bir Gece Goçların Horen'in Başına Gelenler öyküsü insanın kendi kendini nasıl edilgenleştirdiğini anlatıyor. Minas baba, Horen'e "Sen kendi kendini korkutmuşsun" diyor.

Tekil bir olay, bu öyküde de insanileşiyor. Biz bir anlamda kendi kendimizi korkutarak bu duruma düştük. Yoksa kendine çeteci diyen üçbeş kişi bu ülkenin haracını kesemezdi.

Mıntzuri, insanın kendi kendinden korkusunu son derece gerçekçi işlemiş.

Beyaz Süpürge Çalıları adlı öykü, beyaz çalı fidanını canavar sananların durumunu anlatır. Yanılsamanın üstünde yükselen yanlış soyutlamanın insanı nasıl yolundan ettiği pek güzel öyküleştirilmiş.

Mıntzuri'nin öyküleri, haritada yerini bulamayacağımız köylerde geçiyor. Ama o insan, İstanbul'da, Atina'da, Paris'te, Kudüs'te, Sidney'de, Tokyo'da, Florida'da yaşıyor. Dünyanın her yerinde.

Hep sorulur, yerelden evrensele nasıl gidilir. *Armadan, Fırat'ın Öte Yanını* okuyun, yerelden evrensele nasıl gidildiğini görürsünüz.

Yağmurlu bir günde yazıyorum. Hagop Mıntzuri'nin fotoğrafına bakıyorum... derin çizgili yüzüne. 1886'da doğmuş, 1988'de ölmüş. 92 yıl yaşamış bu dünyada. Ama ben iki bin yıl, dört bin yıl yaşamış diyorum Mıntzuri için. İnsani birikimi öylesine köklü. Bundan ötürü, öyküleri geleceğin güzel dünyasını oluşturacak ögelerle yüklü. Mıntzuri, bir milletin, bir ırkın yazarı değil, insanın yazarı, insanlığın yazarı.

Şunu da söyleyeyim. Bir ırkın, bir milletin yazarına, insanlık, bir tarihten sonra geçit vermeyecek. Onlar yarınsızlığa gidiyor. İnsan, binlerce yıl, din adına, ırk adına birbirini öldürdü. Bu, bir gün mutlaka bitecek. İnsan ortak bir paydada birleşecek. İşte o gün ırkın, milletin yazarları lanetle anılacak. İnsanın yazarlarıyla yeni bir dünya kurulacak. O dünyada şölen başlayacak. "Şarkı söyleyenler seslerini koyverdi. Ermenice mi, dersin, Türkçe mi dersin, Kürtçe mi dersin? Urfa ezgileri, Harput ezgileri, Eğin ezgileri mi dersin?"

Hagop Mıntzuri'nin anlattığı bu şölen yarım kalır. Çünkü bir insan, öbür insanı nişancılığını göstermek için vurur.

Bu öykü, bütün dünyada yarım kalan şölenleri anlatıyor. Ama bir gün bir şölen başlayacak... bu şölen yarım kalmayacak. İşte Mıntzuri böyle bir dünyanın yazarı... O, yarım kalmayan bir şölenin özlemiyle yaşamış. Şimdi birçok insan Mıntzuri'nin bu özlemini somutlamak için mücadele ediyor. Bu mücadele devam edecek. Mıntzuri'nin özlemi gerçekleşecek. Gülümseyen yüzüyle gezinen Mıntzuri, gelecekte o güzel insanın bilincinde yeniden canlanacak.

Hagop Mıntzuri, öykülerini okuduktan sonra, hep seni düşündüm... günlerce. Fotoğrafına bakarken hep üzüldüm ama. Seni tanıyamadığım için üzüldüm.

Yağmur yağıyor, seni düşünüyorum.

26 Ocak Pazartesi

Karlı... soğuk bir günde yazıyorum. Dün *Beksav*'da Zihni Anadol'un *60. Sanat Yılı* kutlandı. 80 yıllık bir hayatı, kapitalist sisteme direnmekle geçirmek, bu 80 yılın 60 yılında emekten yana sanatı sürdürmek, çok... çok zor. Zihni Anadol, işte bu zoru başarmış bir kültür emekçisi.

Kimi konuştu... kimi şiir okudu Zihni Anadol'un 60. yılını işte böyle... en sonunda türkülerle, çiçeklerle kutladık.

Dün *Beksav*'da kutlama yalnızca Zihni Anadol için değildi. Zihni Anadol'un kişiliğinde belirginleşen direniş, ciddiyet, sorumluluk sarsılmaz insanı da kutladık. Hele bu dönemde direnişe, ciddiyete, sorumluluğa, sarsılmaz inanca çok çok gereksinmemiz var. Dün *Beksav*'da bütün bunları kişiliğinde somutlaştıran Zihni Anadol sevgiyle, saygıyla kucaklandı.

Zihni Anadol'un bu sevgiden, bu saygıdan öte bir beklentisi yoktu. Hiçbir zaman da olmadı.

Zihni Anadol'un hayatı, hakedilmiş bir hayattır.

28 Ocak Çarşamba

Türkiye, ciddi bir sıkıntının içinde. Bu sıkıntı yüzünden Türkiye çatırdıyor.

Sorun nerede... İki olgu sorunu net bir şekilde gösteriyor. Birinci olgu. Haluk Gerger, beş yıl önce bir yazı yazıyor, düşüncesini dillendiriyor. Bu yazıdan ötürü, beş yıl sonra cezalandırılıyor, hapse giriyor.

İkinci olgu. Yazarları öldüren... terörist diye insanları öldüren... uyuşturucu kaçakçılığı yapan, haraç toplayan kişiler, kahraman diye ortalıkta dolaşıyor.

Bir toplum bunu kaldıramaz. Türkiye'yi çatırdatan sıkıntı işte burdan kaynaklanıyor. Adalet mülkün temelidir sözü boşa söylenmiş bir söz değildir. Bir devlet, önüne geleni katlederek ayakta duramaz.

Bu çatırtının yıkıntıya yolaçması istenmiyorsa adalet, mülkün temeli konumuna getirilmeli. Tabii bu mülkün de kapitalist sınıfın olmadığı da hiçbir zaman unutulmamalı.

METİN İLKİN'İN İZİ

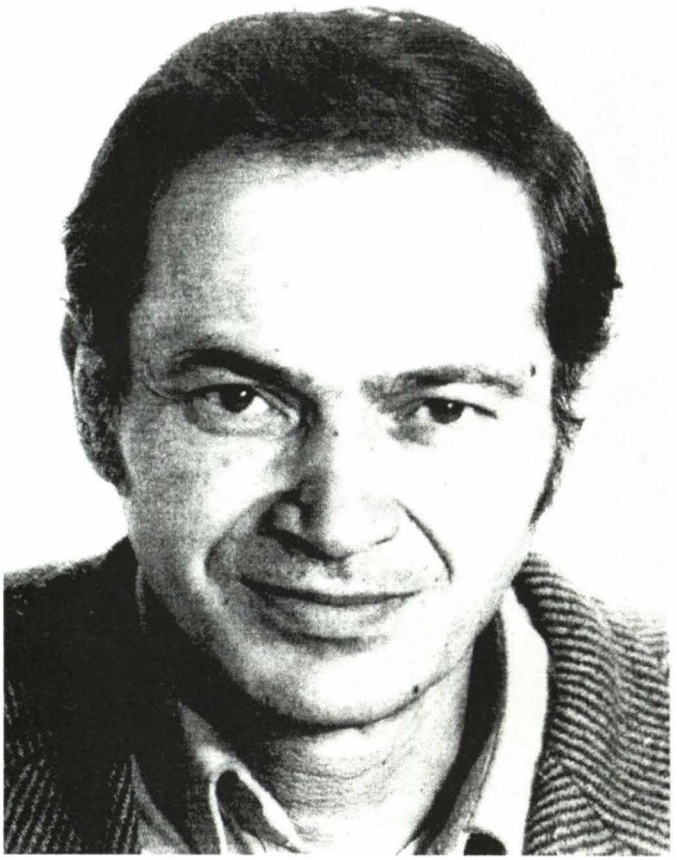

Cengiz Gündoğdu'nun
Yıldız Güncesi'nden

9 Şubat Pazartesi

Cuma günü... 6 şubat... akşam suları... Dingin bir hava. Kemal Özer, Berrin Taş, ben. Şiirden konuşuyoruz. O sıra Sokak gazetesinden arıyorlar. Metin İlkin kalb kirizi geçirmiş, Taksim Hastanesi'nde yoğun bakımdaymış.

Kıpırtısız bir denizde sandalla gezinirken, uzakta fırtınanın sesini duyuyorum. Fırtına, hızla yaklaşıyor. (...) Cumartesi günü, dünya hızla geceye girerken Berrin Taş'la yine hastane yolundayız. Kestane yiyoruz. İyiden iyiye iyileşince Metin İlkin'le kestane yemeyi düşünüyorum.

Hastane... Görevliye, sekizinci kata... Metin İlkin'ne çıkmak istediğimizi söylüyoruz. Nesi olduğumuzu soruyor görevli, "Arkadaşıyız" diyoruz. Yoğun bakımdan çıktı, başka bir koğuşta... ya da telefon edelim gelsin diyecek. Bunların hiçbirini söylemiyor görevli. "Başınız sağolsun" diyor.

Başınız sağolsun... Birden fırtınalı bir denize düşüyorum. Boğuntulu... karanlık bir yanlızlıkta dibe vuruyorum. Hızla. Dünya durdu. Ben dönüyorum. Belki de dünya durmadı. Ben dünyadan hızlı dönüyorum. Peki ama biz kestane yiyecektik... sıcacık... peki ama biz daha... peki ama biz daha... (...)

Metin İlkin'in izi... insan için mücadele eden insanın izi... özgürlük için mücadele eden emeğin izi.

İNSANCIL'DAN İNSANİ KÜLTÜRE KATKI

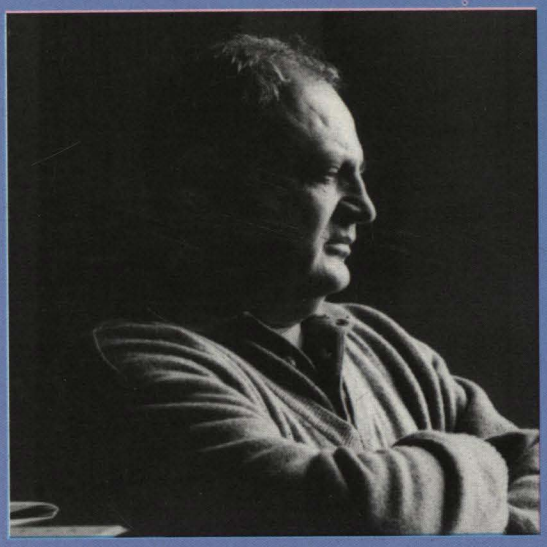

AFŞAR TİMUÇİN

ESTETİK

Genişletilmiş 3. Baskı

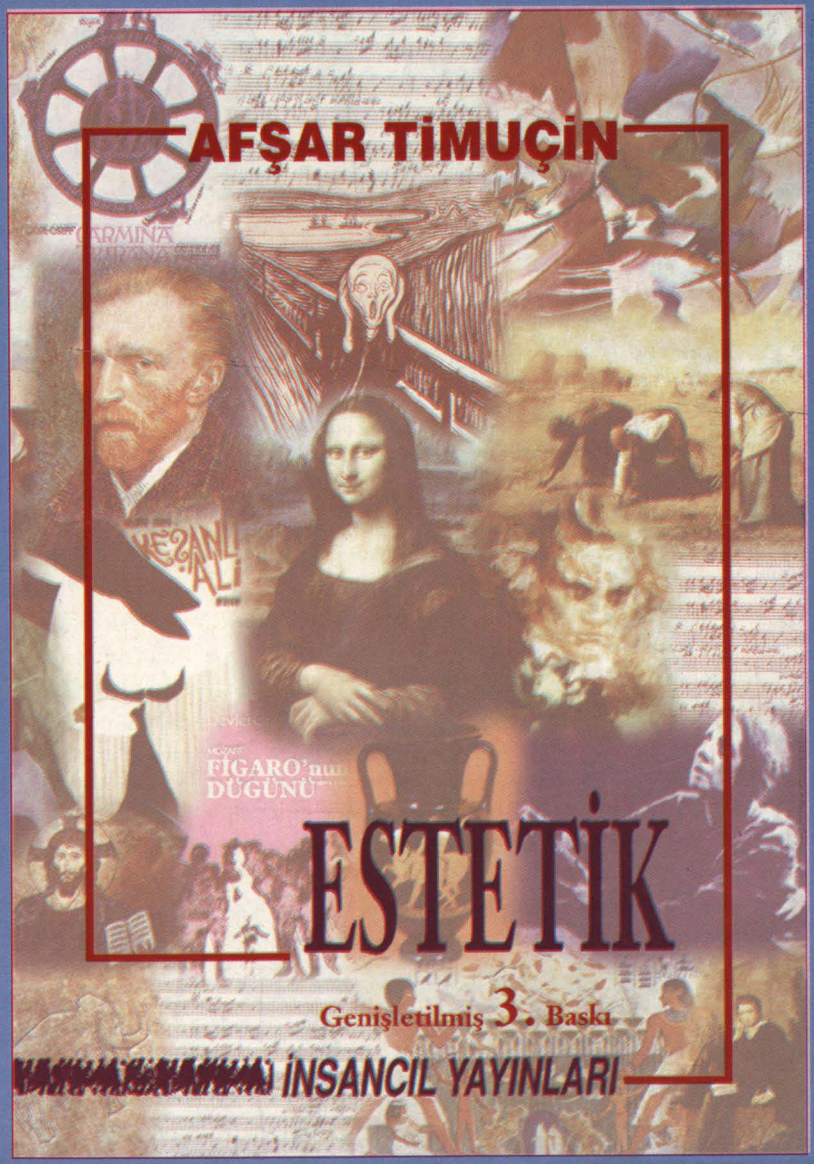

çıktı

Fiyatı:1.500.000,-TL